

SINT-SALVIUS

VAN SAINT-SAULVE TOT LIMBRICHT

Frans de Kok

INHOUD

Voorwoord	5
Inleiding	7
1 Begrippen: relik, heilig(e), patroonheilige, translatio, hagiografie, eigenkerk, koningsklooster en kanunnik	8
2 Tien beschreven Sint-Salvii	12
3 Oudste bronnen over Sint-Salvius	16
3.1 Bollandisten	16
3.2 Passio's Sancti Salvii	16
3.3 Andere bronnen over Sint-Salvius	18
4 Leven, dood en begrafenis van Sint-Salvius	20
4.1 Bisschop-missionaris uit Auvergne/Angoulême	20
4.2 Aankomst bij Sint-Martinuskerk	22
4.3 Paaspreek en paasdiner	22
4.4 Beroofd en gevangen	23
4.5 Vermoord en begraven	25
5 Drie jaar later: wonderen en aanwezigen	26
5.1 Eerste wonder: buurvrouw vindt graf in verlichte stal	26
5.2 Tweede wonder: bewaakt door stier	26
5.3 Derde wonder: verzoek aan Karel Martel tot moordonderzoek	26
5.4 Vierde wonder: eigenzinnige ossen naar Saint-Saulve	26
5.5 Vijfde wonder: spijtbetuigingen en herkregen licht in de ogen	27
5.6 Zesde wonder: meened op het graf van Sint-Salvius	27
5.7 Karel de Grote of Karel Martel	28
5.8 Poging tot data-reconstructie	30
5.9 Passio Sancti Salvii als voorbeeld voor andere passio's	31
6 (Reliek)verering als politiek middel	32
6.1 8e en 9e eeuw	32
6.2 10e en 11e eeuw	34
6.3 Relieken en machthebbers in Vlaanderen en Henegouwen	34
6.3.1 Graven van Vlaanderen	34
6.3.2 Graven van Henegouwen	35
6.3.3 Bisschoppen van Cambrai	36
7 (Reliek)verering in Saint-Saulve	38
7.1 Klooster	38
7.2 Kerk	43
7.3 (Reliek)verering van Sint-Salvius	43
7.4 Marcellinus en Petrus naar Saint-Saulve	44

8	Verspreiding van (relik)verering van Sint-Salvius	48
8.1	Sint-Salvius als patroonheilige	48
8.2	Overige plaatsen met (relik)verering van Sint-Salvius	52
8.2.1	Frankrijk	52
8.2.2	België	60
8.2.3	Engeland	64
8.2.4	Duitsland	69
9	(Reliek)verering in Limbricht	72
9.1	Oudste bronnen over Sint-Salvius in Limbricht	74
9.1.1	Persoon en naam	74
9.1.2	Relieken	76
9.1.3	Gebeden	80
9.2	Stichting van het Oude Sint-Salviuskerkje	80
9.2.1	Bouwkenmerken	81
9.2.2	Bewoning	82
9.3	Mogelijk betrokkenen bij de stichting	82
9.4	Theoretische benadering: toch een houten voorganger	83
9.5	Klooster Aldeneik (Harlindis en Relindis)	88
9.6	Verspreiding (relik)verering van Sint-Salvius naar Keulen	91
9.7	Verering van andere relieken in Limbricht	92
	Conclusie	94
	Noten	96
	Gebruikte afkortingen	111
	Bijlage: Translatio et miracula sanctorum Marcellini et Petri auctore Einhardo	112
	Bibliografie	114
	Colofon	120

Frans de Kok in Cambrai, Bibliothèque municipale, Passio Sancti Salvii.

Geschiedenis is sinds mijn afscheid als bedrijfsjurist bij DSM een passie geworden. Dit is niet in de laatste plaats ingegeven door de pracht van het Oude Sint-Salviuskerkje in Limbricht. In dit kerkje bevinden zich de oudste complete gewelfschilderingen in Nederland. Deze gewelfschilderingen hebben mij eerder aanleiding gegeven tot studie en presentaties. Onderzoek naar de persoon en verering van Sint-Salvius was een natuurlijke vervolgstap.

Het blijkt dat zo'n onderzoek fascinerend is, met veel losse eindjes die het onderzoeken waard zijn. Samen met mijn echtgenote Loes op zoek gaan naar Salvius-lokaties verhoogde het plezier in het onderzoek en gaf veel gezelligheid. Veel plaatsen die worden genoemd hebben we samen bezocht, van Paderborn in Noord-Duitsland tot Angoulême in Zuid-Frankrijk, van Canterbury in Engeland tot Admont in Oostenrijk. Picardie, met Saint-Saulve en Valenciennes is uiteraard uitgekamd. Bij deze zoektocht naar Sint-Salvius blijkt dat veel informatie over Sint-Salvius beschikbaar is, van oorspronkelijke bronnen tot hedendaagse proefschriften. Internet blijkt inmiddels bijna onuitputtelijk.

Een woord van dank breng ik uit aan mijn schoonmoeder, mevrouw L. Leefflang-van Arkel, voor het meelesen, aan mijn schoonzoon, Wouter Valkenier, architect in Amsterdam, die de kaartjes verzorgde, aan drs. P.M.(Paul) le Blanc, historicus, voor zijn kritisch commentaar en nuttige tips en uitgever Paul Seelen voor zijn redactionele aanwijzingen. Speciale dank aan mijn echtgenote Loes voor haar geduld, meelevens, meelesen en meereizen.

Frans de Kok, juli 2013

Limbricht, Oude Sint-Salviuskerkje, koor met gewelsschilderingen.

In Limbricht, in de gemeente Sittard-Geleen, ligt het Oude Sint-Salviuskerkje dat waarschijnlijk dateert uit de 11e eeuw. Dit kerkje is uniek om zijn oudste complete gewelfschilderingen in Nederland.

De patroonheilige van dit kerkje, Sint-Salvius, is op 26 juni tussen 730 en 740 bij Valenciennes (F) vermoord¹. In het Frans wordt hij saint Saulve of saint Sauve genoemd. De stad Saint-Saulve, die grenst aan Valenciennes, is naar hem vernoemd. Het is deze Sint-Salvius die in Limbricht wordt vereerd. Naar deze Sint-Salvius is een ware zoektocht ondernomen en de resultaten daarvan zijn in dit boek verwerkt.

Onderwerpen en vragen die in dit boek aan de orde komen zijn onder meer de volgende.

Sint-Salvius moet in de eerste plaats worden afgebakend van andere naamgenoten die in andere eeuwen en andere plaatsen hebben geleefd.

Als dat is gebeurd kan het levensverhaal van 'onze' Sint-Salvius aan de orde komen. Wie is Sint-Salvius? Wat is er met hem gebeurd? Hoe is hij aan zijn levenseinde gekomen en waarom is hij heilig (Sint)? De bronnen waaruit zijn levensverhaal (*'passio'* of *'vita'*) blijkt, worden behandeld.

Om er achter te komen hoe de (reliëk)verering van Sint-Salvius vanuit Saint-Saulve naar Limbricht kon overkomen, wordt eerst de (reliëk)verering in het algemeen besproken. Daarna komen zowel de afzender (Saint-Saulve) als de ontvanger (Limbricht) aan de orde. Wat is bekend over de (reliëk)verering van Sint-Salvius in Saint-Saulve en in Limbricht? En als bronnen hierover niet voorhanden zijn of te weinig informatie geven, kan dan iets worden afgeleid uit het algemene beeld over (reliëk)verering en *translatio's* van relieken in de 8e tot de 11e eeuw? Hoe ziet dit algemene beeld er uit voor die periode dat het Oude Sint-Salviuskerkje in Limbricht gedacht wordt gesticht te zijn? Welke periode is dat? Hoe gingen de aristocraten in die periode om met relieken? Drukten zij een stempel op relieken en hun *translatio's*? Zo ja, wie waren dan deze 'heren'? Hebben we het dan over de hoogste

of ook over de lagere, lokale aristocratie? Speelde de geestelijkheid ook een rol?

Smeets heeft ruim 25 jaar geleden in het boek 'Lemborgh; Het Kasteel en zijn Sint-Salviuskerk te Limbricht' een niet verder onderbouwde aannemelijke hypothese² gegeven dat de heiligen Harlindis en Relindis, die in Aldeneik worden vereerd, deze relieken uit Valenciennes zouden hebben meegenomen. Deze opvatting wordt getoetst.

Voor behandeling van deze onderwerpen zullen eerst enige begrippen worden uitgewerkt. Dat is nodig omdat deze in het hele boek terugkomen. Daarna worden de oudste bronnen over Sint-Salvius besproken.

In welke plaatsen Sint-Salvius wordt of werd vereerd kan worden bepaald aan de hand van altaren, reliekhouders, beelden, glas-in-loodramen, gebeden, gebeds- en psalmboeken en litanieën. Deze zullen de revue passeren. In sommige kerken is Sint-Salvius bovendien patroonheilige geworden. De plaatsen waar Sint-Salvius wordt of werd vereerd en patroonheilige is (geweest), worden letterlijk in kaart gebracht. Niet alleen in Frankrijk en België, maar ook in Engeland en Duitsland blijkt Sint-Salvius vereerd. In Nederland wordt Sint-Salvius alleen in Limbricht vereerd.

De oudste bronnen met betrekking tot Sint-Salvius in Limbricht zijn van later datum dan de stichting van het Oude Sint-Salviuskerkje. Deze bronnen geven daarom geen informatie hoe de (reliëk)verering van Sint-Salvius bij de stichting in Limbricht terecht kon komen. De stichtingsdatum is dus van belang. De aristocratie en geestelijkheid over het gebied waarin het huidige Limbricht ligt, wordt in beeld gebracht, omdat deze bij de overkomst naar Limbricht betrokken zullen zijn geweest.

Een samenvattende conclusie sluit dit boek af.

BEGRIPPENLIJST

RELIEK

Relieken of relikwieën zijn er in drie categorieën. In de eerste plaats zijn er relieken afkomstig van het lijf van de heilige, zoals beenderen, haren en bloed (*ossa, corpus, reliques réelles*¹).

In de tweede plaats zijn er relieken die verband houden met de kleren die de heilige tijdens zijn/haar leven heeft aan gehad of met voorwerpen die de heilige tijdens zijn/haar leven heeft aangeraakt. Deze vervangende relieken (*Ersatzreliquien*², *reliques représentatives*³) werden in toenemende mate gebruikt, omdat het delen van lijfsreliken (*dismembratio*) niet eindeloos kon doorgaan.

Omdat ook deze vervangende relieken niet voldoende waren, omdat de behoefte aan relieken toenam, kwam een derde categorie in gebruik, aanrakingsreliken (*Berührungs-oder Kontaktreliquien*⁴). Dit zijn voorwerpen die na de dood met de relieken of met het graf van de heilige in aanraking zijn geweest. Op deze wijze konden bijvoorbeeld voorwerpen die een bepaalde tijd op het graf van een heilige hadden gelegen tot zijn/haar relieken worden 'gemaakt'. Bij een stijgende behoefte aan relieken kon dit leiden tot *seriematige reliekenproductie*⁵. Een van de gevolgen was een niet altijd even legale reliekenhandel⁶. Zo'n stijgende behoefte kon worden gezien bij kerken waar geen martelaarsgraf was⁷. Een ander oorzaak was de populariteit van een heilige. Sint-Martinus bijvoorbeeld komt in Frankrijk enorm veel voor als patroonheilige⁸. De behoefte aan zijn relieken was enorm groot.

HEILIG(E)

Heiligen worden veelal ingedeeld in heiligen uit het Nieuwe Testament (*de apostelen*), martelaren (*martyres*), belijders (*confessores*) en maagden (*virgines*). Martelaren komen voor sinds de 2^e eeuw. Zij zijn gestorven om hun geloof.

Toen in latere eeuwen het christendom werd gedoogd en de kerstening zich verspreidde, kwamen daar bij degenen die onverdiend werden vermoord en aan wie of aan wier relieken wonderen kunnen worden toegedicht⁹. Sint-Salvius staat als martelaar te boek. Als zodanig wordt hij al vroeg door Einhard

beschouwd waar deze spreekt over het klooster van Sint-Salvius, de martelaar¹².

Belijders zijn vaak kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders, zoals bisschoppen en abten, die een 'heilig' leven hebben geleid, zonder gewelddadig aan hun einde te zijn gekomen.

Voor heiligverklaring bestond in de 8e eeuw nog geen formele procedure (*canonisatie*). De eerste formele heiligverklaring betrof bisschop Ulrich van Augsburg in 993. In 1171 bepaalde paus Alexander III dat alleen de Paus kan heilig verklaren¹³. Vóór die tijd kon iemand feitelijk heilig worden 'verklaard'. Daar was alleen voor nodig dat een bepaalde gemeenschap, bijvoorbeeld een parochie of klooster, vond dat iemand op basis van zijn leven of dood heilig was. Nodig was wel dat zijn of haar leven was beschreven in een heiligenbeschrijving (*hagiografie*) en er wonderen aan de heilige of zijn graf of relieken konden worden toegeschreven.

De feestdag van heiligen is gebruikelijk de dag waarop heiligen zijn overleden c.q. vermoord¹⁴. Deze dag is als het ware hun geboortedag in de hemel¹⁵.

PATROONHEILIGE

Iedere kerk werd bij inwijding toegewijd aan een heilige, de patroonheilige, en wel in beginsel voor de eeuwigheid. Dit blijkt uit specifieke bepalingen waarin staat dat de *titel van de kerk eeuwigdurend*¹⁶ is en *deze titel mag niet meer worden gewijzigd na de inwijding van de kerk*¹⁷. Deze eis is vastgelegd in de zevende canon van het Tweede Concilie van Nicea (787), waarin is bepaald dat relieken¹⁸ in alle kerken aanwezig moeten zijn; geen kerken mogen worden gewijd zonder relieken. Hoewel later ook wel andere opvattingen zijn aangetroffen¹⁹, betekent dit dat kerken relieken moesten bezitten.

Niet alleen kerken, maar ook de *altaren daarin mogen alleen dan worden gewijd indien er relieken zijn begraven*²⁰. Dit was al eerder vastgelegd in de tweede canon van het Concilie van Parijs (614). In dit licht noemt Hartmann twee dingen constitutief voor landkerken, in de eerste plaats een speciale

ruimte met een gewijd altaar met de noodzakelijke mis-attributen en in de tweede plaats een gewijd altaar boven op een martelaarsgraf of op ten minste zijn/haar relieken²¹. Het altaar werd hiermee een soort heiligengraf²².

De keuze voor een patroonheilige is eigenlijk een triviale. *Zij vindt plaats op de wijze waarop ouders de naam van een kind kiezen: naar de mode van de tijd²³. De keuze wordt naar de lokale omstandigheden bepaald en voegt zich naar de lokale devotie²⁴.*

In de Merovingische tijd waren de kerktitels aanvankelijk aan Jezus gebonden, zoals Salvator/Sauveur, drie-eenheid/Trinité of heilig kruis. Ook kwamen titels voor met Maria of Petrus, met name als de kerk direct onder pauselijk gezag viel. In de Karolingische periode komen aanvankelijk de martelaren voor en later belijders (*confessores*)²⁵. Maar als dan de keuze is bepaald, dan gelden genoemde regels.

De term patroon (*patronus*) heeft overigens nog een andere betekenis, namelijk die van eigenaar van de kerk. De patroon biedt de kerk bescherming (*praesidia, patrocinia*).²⁶ De patronus had als heer over de eigenkerk het benoemingsrecht ofwel het patronaatsrecht van de pastoor. Tegenover deze rechten had de patroon onderhoudsverplichtingen ten aanzien van de kerk en kerkelijke uitrusting. Patronen probeerden onafhankelijk te zijn van de bisschoppen, wat tot de nodige regels op synodes heeft geleid²⁷.

TRANSLATIO

Om de relieken van een heilige te vereren, moesten diens stoffelijke resten worden gevonden (*inventio*), opgegraven en verheven (*elevatio*) om naar een nieuwe en betere rustplaats te worden gebracht (*translatio*), meestal naar een kerk waar de relieken op het altaar of in de crypte daaronder (*depositio*) worden geplaatst. *Translatio's* omvatten de *inventio, elevatio en wijding van altaar of kerk en en waren sinds de 7e eeuw strikt en liturgisch geregeld²⁸.*

Translatio's in de tijd van Karel de Grote behoefden in principe de toestemming van de keizer²⁹. Later in de Karolingische tijd werd deze toestemming door bisschoppen en naarmate het rijk verbrokkelde door lokale aristocratie overgenomen³⁰.

De vereiste keizerlijke toestemming werd in een aantal regels vastgelegd, zoals in de bisschoppelijke Capitula (811)³¹, het Concilie van Mainz (813)³² en de Capitula van Worms (829)³³. Deze laatste waren met name gericht op bevoegdheid van bisschoppen ten aanzien van eigenkerken. *Het grootste deel van de translatio's vond plaats onder gezag van de bisschop en de bisschoppelijke controle over de translatio's van de relieken van de heiligen was de gewoonte en De bisschop speelde een belangrijke rol bij alle reliektranslatio's³⁴. Steeds bleken de bisschoppen en abten de getrouwen van de koning/keizer³⁵.*

Ofschoon er ook zelfstandige translatio's voorkwamen, waren zij als regel verbonden met de inwijding (*dedicatio*) van nieuwe kerken of altaren, waar deze relieken dan aankwamen (*adventus*) om op of in een graf onder het altaar te worden neergelegd (*depositio*)³⁶. Zo'n altaar werd in feite een reliekhouder³⁷. De inwijding van kerken diende te geschieden volgens precieze voorschriften die waren vastgelegd in voorschriften (*ordines*). In de nacht voorafgaande aan de inwijding werden de relieken in een buur(t)kerk vereerd om 's ochtends in processie naar de in te wijden kerk te gaan. Bij aankomst bij de kerk ging de bisschop deze kerk binnen om het altaar voor te bereiden, waarna de relieken naar binnen werden gebracht³⁸. Deze handelingen zijn vergelijkbaar terug te vinden in het verslag van de translatio van de relieken van Sint-Salvius naar de nieuwe kerk in Saint-Saulve in 1865³⁹.

Translatio-processies werden begeleid door wierook en psalmgezangen en verlangden begeleidingsbrieven van de lokale aristocratie.

Translatio's worden beschreven in vitae en passio's, maar komen ook als zelfstandige bron voor, zoals de *Translatio Sancti Marcellini et Petri*⁴⁰. *Hagiografieën onderstrepen en vertellen algemeen meer of minder gedetailleerd dat relieken werden verplaatst, opgegraven en overgebracht⁴¹.*

HAGIOGRAFIE

In hagiografieën (hagios/ἅγιος betekent heilig) worden de levens van heiligen beschreven, niet zozeer uit geschiedkundig oogmerk, maar vooral om de betreffende heilige op een voetstuk te plaatsen, propaganda en PR avant la lettre. In hagiografieën konden daarom gemakkelijk nieuwigheden sluipen,

zeker als die jaren na de dood van de heilige zijn geschreven. Er is daarom voorzichtigheid geboden hagiografieën als primaire bron te gebruiken. Zo schrijft Helvétius *dat in het geval van Henegouwen men slechts zeer beperkte informatie heeft om de geschiedenis van de abdijen te reconstrueren, maar een Karolingische hagiografie, geschreven door een lid van een klooster, kan soms preciezer zijn dan een diplomatieke bron met betrekking tot het ideale religieuze leven in die gemeenschap*⁴².

Hagiografieën kunnen worden onderscheiden in passio's en vitae. Beide begrippen worden soms door elkaar gebruikt, maar de term passio wordt vaker gebruikt bij die heiligen die de marteldood zijn gestorven.

EIGENKERK

Al de 4e eeuw ontstond een systeem van parochiekerken (*ecclesia parrochialis*) ter ondersteuning van de betreffende bisschop. Niet elke kerk was parochiekerk. Soms was een kleinere kerk namelijk ondergeschikt aan een hoofdkerk en deze weer aan de bisschop. Parochiekerken hadden het recht om zielzorg te verzorgen, te preken en te dopen, waar tegenover een vorm van inkomen voor de pastoor (en bisschop) stond, de latere tienden.

Omdat de meeste parochiekerken in de Merovingische tijd in burchten lagen, ver weg van de bewoners op het platteland, ontstonden op de domeinen van de heren kapelletjes (*oratoria*) die uitgroeiden tot kerken⁴³. Deze kerken lagen idealiter niet verder dan 4 km uit elkaar⁴⁴, omdat het voor deze heren van belang was om dichtbij een kerk te hebben. Niet alleen groeide de behoefte aan kerken naarmate de kerstening in de Karolingische periode vorderde, maar ook wilden zij de boeren niet te ver naar een kerk te laten lopen, omdat dat te veel tijd kostte en soms gevaarlijk was. Omdat de aristocratie zich nogal eens verrijkte ten koste van de armen, kon zij deze ongelijkheid opheffen door het stichten van kerken⁴⁵. Zo ontstonden eigenkerken op de domeinen van de heren. Gebruikelijk behoorden deze heren tot de Karolingische familie. Indien deze eigenkerken tevens parochiekerk werden, waren zij van grote betekenis voor de kerkelijke verzorging van de directe omgeving⁴⁶. In de Karolingische periode waren de meeste plattelandskerken eigenkerken. Toen rond 800 de kerstening tot Saksen

was doorgedrongen, waren daar de meeste kerken eigenkerk⁴⁷. In het oude bisdom Tongeren waren het er 90⁴⁸. In de Limousin waren van de 60 kerken er 50 eigenkerk. In de Auvergne lagen van de 24 kerken er 8 in burchten, 2 of 3 in vestingen (*castra*) en de rest op het platteland⁴⁹.

Deze eigenkerken werden tevens parochiekerken voor de mensen in deze domeinen, mede geholpen door de instelling van tienden.

KONINGSKLOOSTER

In het Merovingische tijdperk stonden kloosters onder gezag van de lokale bisschop en ressorteerden onder het bisdom. Soms waren zij vrije kloosters (*abbatia libera*) op grond van een bisschoppelijk privilege. Veel van deze kloosters waren door de lokale aristocratie op hun domein gesticht en vormden dan eigenkloosters (*Eigenklöster*⁵⁰).

De Pepiniden/Karolingers, te beginnen met Pepijn II van Herstal (645-714), begrepen al snel het machtsbelang van deze eigenkloosters en eigenden zich vooral de grotere eigenkloosters toe, ook al om de macht van de bisschoppen in te perken. Deze eigenkloosters werden zodoende persoonlijk bezit van de koning/keizer en daarom koningskloosters (*Reichsabteien/abbayes royal*). Dit waren kloosters die waren gesticht met (geldelijke) ondersteuning van de Karolingische familie, dan wel kloosters die na hun stichting door lokale aristocratie onder bescherming van de koning/keizer kwamen. De koning/keizer kon naar believen over deze kloosters beschikken door er abten te benoemen of het eigendom van deze kloosters toe te kennen aan getrouwen en deze rechten te laten vererven.⁵¹ Deze systematiek luidde het secularisatieproces in. *Zo'n klooster werd eigenlijk het persoonlijke eigendom van de koning, die daarover kon beschikken zoals over andere goederen in zijn gebied en het overdragen aan een van zijn getrouwen, leek, kerkelijk of religieus*⁵².

Door verheffing tot koningsklooster ontstond eigenlijk een soort vazalliteit, met wederkerige rechten en plichten. De koning/keizer verleende enerzijds bescherming en kon de (leken)abt benoemen, maar kon anderzijds rekenen op ondersteuning vanuit de kloosters. Deze ondersteuning kon verschillend zijn en bestaan uit geldelijke afdrachten, gebedsonder-

steuning ten behoeve van hem en zijn familie of gebruik van een klooster tijdens zijn bestuurlijke rondreizen. Voor dit laatste doel kenden sommige kloosters zelfs een speciaal paleis (*Palatium, Pfalz*) naast het klooster.

Lodewijk de Vrome deelde in 817 in een capitularium de koningskloosters in in drie groepen al naar gelang hun verplichtingen, militaire diensten en bijdragen, alleen materiële gaven of gebedsdiensten⁵³. Combinaties waren mogelijk.

In het Verdrag van Meerssen (870) worden de koningskloosters in Lotharingen aangeduid. Eén van deze kloosters is het klooster te Saint-Saulve.

KANUNNIK

Monniken leefden binnen de muren van hun klooster. Buiten die muren verrichtten zij geen pastorale diensten, zoals dopen en preken. Deze seculiere taken waren weggelegd voor kanunniken, vandaar de naam seculiere kanunniken, onder leiding van een proost (*praepositus*). Deze werd in geval van dienstreizen en andere afwezigheid vervangen door een deken (*decanus*), die de dagelijkse leiding had en toezicht hield op de levenswandel van kanunniken en leiding gaf aan de koordiensten⁵⁴. Deze seculiere kanunniken vormden een collegiaal kapittel naast de betreffende kerk. Zij konden privé bezit hebben en leefden van een vorm van salaris (*prebende*). Onderling noemden kanunniken zich broeders (*fratres*).

Als zo'n kerk een kathedraal was, vormden deze kanunniken een kathedraalkapittel.

In sommige gevallen organiseerden deze kanunniken zich als een kloostergemeenschap, met monastieke kenmerken, zoals dagelijkse gebedsdiensten, gemeenschappelijke slaapzalen en gemeenschappelijke eetzalen, terwijl zij ook afzagen van privé bezit. Dergelijke kanunniken waren dan reguliere kanunniken⁵⁵.

Limbricht, Parochievlag met Sint-Salvius.

TIEN BESCHREVEN SINT-SALVII

Als we spreken over Sint-Salvius, is het niet onmiddellijk duidelijk over welke Sint-Salvius we het hebben, omdat er tien beschreven Sint-Salvii uit verschillende tijdperken en plaatsen zijn te onderscheiden, ieder met een eigen feestdag.

Stadler vermeldt ook nog drie Salvii, die niet beschreven zijn, maar alleen bij naam bekend zijn (Spanje 11 januari; Afrika 17 januari; Florence)⁹⁶. Bovendien leefde in Verona bisschop Salvinus (†562; 12 oktober). In de gemeente Sint-Sauves d'Auvergne wordt Sint-Silvanus (242-314), martelaar uit Gaza ten tijde van keizer Diocletianus, vereerd die in de loop van de geschiedenis ook wel saint Saulve is genoemd.

Daarnaast zijn ook niet-heilige Salvii bekend: Marcus Salvius Otho (32-69), die in 69 Romeins keizer was. Bekend is ook een fluitspelende koning Salvius van Sicilië. Salvius Julianus (ca. 100-169) was een beroemde Romeinse jurist en staatsman en proconsul van Afrika (168-169). Hij heeft digesten geschreven die zijn later terecht gekomen in het Corpus Juris Civilis van Justinianus.

Chronologisch worden de tien beschreven Sancti Salvii opgesomd met vermelding van hun feestdag en of zij martelaar zijn of niet.

3E-4E EEUW NIKOMEDIA (13 MRT)

Deze Sint-Salvius was martelaar die leefde van 284 tot 305⁹⁷.

4E EEUW AFRIKA/TUNIS (11 JAN)

Deze Sint-Salvius is afkomstig uit het Romaanse deel van Afrika, Cartago/Tunis, uit het pro-consulaire begin van het christendom. Hij is martelaar omdat hij als ketter werd aangemerkt en werd doodgeslagen met dode honden om zijn nek. Hij wordt beschreven door Sint-Augustinus, bisschop van Hippo (354-430), die over hem preekte⁹⁸. Deze Sint-Salvius wordt vermeld op de martelarenlijst (*Martirologio*) van het Vaticaan.

5E EEUW SION (30 APR)

Deze Sint-Salvius, die in Latijnse teksten ook wel Silvius wordt genoemd, was de 5e bisschop van Martigny, welke zetel later is verplaatst naar Sion (Wallis, Zwitserland). Hij wordt beschreven door Sint-Eucherius (bisschop van Lyon 428-450)⁹⁹.

5E EEUW SAINT-SAULGE (16 OKT)

Deze Sint-Salvius was kluizenaar in Villeneuve-Saint-Salves (7 km van Auxerre). Hier stond tot 1570 een kapel aan hem gewijd op de plaats waar hij zijn cel had. Hij wordt ook vereerd in Saint-Saulge in Bourgondië. In de plaatselijke kerk staat hij afgebeeld op één van de gebrandschilderde ramen¹⁰⁰.

6E EEUW SAINT-SAIRE-EN-BRAY (28 OKT)

Uit de 6e eeuw stamt een kluizenaar Sint-Salvius (Saire) uit Normandië, die leefde in de bossen van Bray. Er bestaat over hem geen vita, maar alleen vermeldingen in een brevier. Hij wordt vereerd in

Saint-Saulge, gebrandschilderd raam.

Saint-Sauveur, gebrandschilderd raam, detail.

Saint-Saire-en-Bray (département Seine-Maritime, tussen Amiens en Rouen). In de plaatselijke kerk is de crypte aan *Sint-Salvius*⁶¹ gewijd. Deze crypte is gebouwd op de plek van het vroegere heiligdom voor deze Sint-Salvius. Tot de 19e eeuw was dit een belangrijk pelgrimsoord. De inwoners noemen zich 'Saint-Salviens'.

6E EEUW ALBI (10 SEPT)

Deze Sint-Salvius (†584) was advocaat, maar werd monnik en abt. Hij stierf maar stond weer op van de doodsbare, 'teruggestuurd uit de hemel' en werd daarna in 574 bisschop in Albi (Tarn). Hij stierf een natuurlijke dood door de pest, opgelopen door het verzorgen van zieken en ligt begraven in wat nu heet Saint-Salvi-de-Carcavès. Gregorius van Tours heeft deze vriend en tijdgenoot Salvius beschreven⁶². Hij schetst hoe deze Salvius, zoals zoveel heiligen, zijn einde voorvoelde en alvast met zijn doodshemd aan in zijn doods-kist ging liggen⁶³.

Relieken van deze Sint-Salvius bevinden zich in Saint-Salvy (Lot-et-Garonne), Saint-Salvy-de-la-Balme (Tarn) en Saint-Sauvy (Gers)⁶⁴.

Het is deze Sint-Salvius die in het Midden-Limburgse Thorn werd vereerd. Het 'Choorboek van het Hoogadellijk en weltlich Kapittel' te Thorn bevatte namelijk een oratie die deze Salvius vermeldt, met als datum 10 september⁶⁵.

Saint-Saire-en-Bray, Église Saint-Saire.

Amiens, kathedraal, Sint-Salvus op koorwand.

Het beroemde San Salvi-klooster te Florence met de fresco's over het Laatste Avondmaal (rond 1519) van Andrea del Sarto betreft deze Sint-Salvius.

6E - 7E EEUW AMIENS (11 JAN)

Deze Sint-Salvius (†625) trad in in een kloostertje (*monasterium*, vandaar de naam Montreuil), waarvan hij abt werd. Omdat hij zo'n heilig leven leidde en wonderen aan hem werden toegeschreven, werd hij gekozen tot vijfde bisschop van Amiens. In die functie riep hij de bevolking van Amiens op naar de relikven van Firmin, eerste bisschop van Amiens, te zoeken. Die relikven werden gevonden en een translatie volgde. Dit verhaal is te zien op de koorwand van de kathedraal in Amiens, die door Sint-Salvius is gebouwd. Bovendien staat zijn beeld in het linker westportaal (derde van links).

Na zijn overlijden zijn zijn relikven naar Montreuil-sur-Mer overgebracht, waar nog steeds een *Abbatiale Saint-Saulve* is.

Hoewel gestorven op 28 oktober, was zijn feestdag op 29 oktober, maar is later verplaatst naar 11 januari, welke dag dezelfde feestdag is als die van Sint-Salvius uit Afrika⁶⁶.

Deze Sint-Salvius was de patroonheilige van de thans protestantse Sint-Salviuskerk in Dronrijp in Friesland. Deze kerk dateert uit de 12e eeuw, met een houten 11e eeuwse voorgangster. De translatie werd in Dronrijp op 15 maart herdacht⁶⁷.

8E EEUW SAINT-SAULVE (26 JUNI)

Deze Sint-Salvius is de heilige over wie het in dit boek gaat⁶⁸. Deze Sint-Salvius wordt vermeld op de *martelarenlijst van het Vaticaan*⁶⁹.

Bij uitzondering wordt hij als Silvius aangeduid. Bijvoorbeeld in de Acta Sanctorum waar de restauratie van het klooster te Hasnon door graaf Boudevijn VI wordt beschreven.

9E-10E EEUW MONTECASSINO (18 MEI / 28 JULI)

Deze Sint-Salvius was monnik op de berg Montecassino in Italië.⁷¹ Zijn feestdag is 18 mei, maar soms wordt ook 28 juli als feestdag genoemd.

10E EEUW ALBELDA, ABT (10 FEB)

Deze Sint-Salvius (OSB † 962) was abt van Albelda (Spanje) en een zeer begenadigd spreker en geleerde⁷².

Dronrijp, Sint-Salviuskerk.

OUDSTE BRONNEN OVER SINT-SALVIUS

De oudste bronnen over het leven van Sint-Salvius zijn met de 'hand' geschreven ('manu'scripten') hagiografieën en andere geschiedkundige documenten in het Latijn.

3.1 BOLLANDISTEN

Het aantal heiligen is in de middeleeuwen sterk, zo niet ongebreideld, toegenomen. Dit is een ernstig kritiekpunt geworden in de reformatie in de 16e eeuw. In het kader van de contrareformatie is een beweging op gang gekomen om de heiligen te verifiëren. Deze beweging is vorm gegeven door Belgische/Vlaamse jezuiteten, die onder leiding van Jean Bolland (1596-1665) de heiligen zijn gaan beschrijven. Deze bollandisten⁷³ wilden (en willen) de ontstane wildgroei in heiligen terugdringen door beschrijvingen. Zij schreven en schrijven in het Latijn en vertaalden zelfs hun voor- en achternamen in het Latijn. Hun beschrijvingen vonden en vinden hun weg in twee collecties. In de 'handelingen der heiligen' (*Acta Sanctorum*) worden de heiligen per kalenderdag beschreven.

Onder 26 juni staat Sint-Salvius vermeld. Van deze *Acta Sanctorum* zijn 68 banden gedurende 1643-1940 verschenen. Daarnaast wordt sinds 1892 het aanvullende kwartaaltijdschrift, de *Analecta Bollandiana*, uitgegeven. De 129e editie is verschenen.

Onze kennis over Sint-Salvius is voor een belangrijk deel te danken aan de bollandisten.

3.2 PASSIO'S SANCTI SALVII

Het oudste manuscript over Sint-Salvius, de *Passio Sancti Salvii*, dateert van *rond 800*⁷⁴ en is waarschijnlijk van de hand van een klerk van het klooster in Saint-Saulve⁷⁵. Dit oudste manuscript is er niet meer, maar de als zeer betrouwbaar bekend staande senior bollandist Maurice Coens heeft dit weten te reconstrueren aan de hand van vijf⁷⁶ naar zijn inzicht betrouwbare latere kopieversies. Coens kende buiten deze vijf kopieversies nog meer *Passio's Sancti Salvii*. Deze heeft hij niet of slechts beperkt gebruikt voor zijn reconstructie, omdat die volgens hem lijden aan anachronismen⁷⁷. Eén van de beperkt gebruikte *Passio's Sancti Salvii* is de 15e eeuwse *Passio Sancti Salvii* uit Cambrai, die zich daar in de Bibliothèque municipale bevindt. Coens

vergeleek de vijf wel volledig door hem gebruikte manuscripten minutieus, tot en met verschil in letters⁷⁸. De reconstructie van Coens is in 1969 met zijn commentaar gepubliceerd in de *Analecta Bollandiana* en omvat de *Inventio, Translatio en Miracula*⁷⁹. Door het werk van Coens hebben we de beschikking gekregen over de meest betrouwbare kopieversie van de oudste *Passio Sancti Salvii*⁸⁰.

Deze versie bestaat uit 19 hoofdstukken. De eerste 10 gaan over het martelaarschap van Sint-Salvius, de volgende 6 over de *translatio* en de laatste 3 over de gift van Karel Martel, de meened op het graf van Sint-Salvius en de bestraffing van de daders.

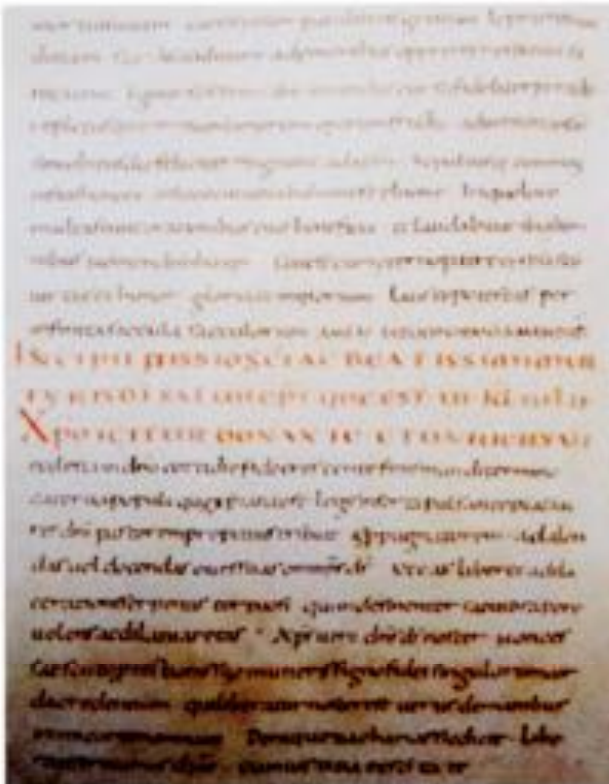
Vóór Coens waren ook *Passio's Sancti Salvii* uitgegeven door andere bollandisten.

In 1709 publiceerde Godefridus Henschenius (Godfried Henskens, 1601-1681), leerling en opvolger van Jean Bolland, als eerste over Sint-Salvius in de *Acta Sanctorum*⁸¹. Hij schreef geen *Passio*, maar een 'Vita' over het leven van Sint-Salvius en *Superius*, met commentaar vooraf (*commentarius praevius*) en eindnoten van hem en zijn collega Danielus Papebrochius (Daniël van Papenbroeck), medeopvolger van Jean Bolland (*annotata GH & DP*). Coens beschrijft hoe Daniel van Papenbroeck aan zijn Latijnse naam komt: een amicale brief van Bolland.⁸² Deze Vita is gebaseerd op *zeven toen nog niet eerder uitgegeven manuscripten*⁸³. Mogelijk behoorde hiertoe een manuscript uit de 9e -10e eeuw, dat zich in de bibliotheek van het klooster in Sankt Gallen bevindt.⁸⁴

Henschenius plaatste, naar achteraf blijkt abusievelijk, de gebeurtenissen rond Sint-Salvius ten tijde van Karel de Grote. Pas in 1969 heeft Coens aangetoond dat de gebeurtenissen rond Sint-Salvius ten tijde van Karel Martel moeten hebben plaatsgevonden. Coens gebruikt de versie van Henschenius in ieder geval niet, omdat hij die als niet voldoende betrouwbaar oordeelde.

Xpo in donat. et vniuersali
vniu. in dno cordis fide
essente: quoniam fimo mu
di vniu. cetera ppi q xpiani
legi q in fira possunt puer
auere dno. pastore xpiani libuit
et quoniam ad deudas vel
deudas oue suas ompo deu.
ut eis liberta a dilacione se
pente totius: qui in dno
fuit. ipse volens. ac dilama
re eis. qd uero dno no. no. a
pse suo pccatorum fuit. inuoue
suno fide. pntem cordi fidelit.
qui liberator est in vniuersa
bi quoniam om. dno. et in
vniuersa sic dno. Liberat f
uatu dno. ac in fira et fante;
quoniam in ipse regno p fira
doctore suos. cetero gentib. re
qui aliquis in vniuersa vult
re nos om. honor vniuersa
ut ipse bon. a pmo pastor fiat
nobis eis. ac vniuersa tunc ho
pse regno. in pmo dno et
saluatore nro ihu xpo. et glo
rissim. dno francorum bardi
adulmi vniuersa vniuersa
ho salui xpo pab. haston q
fira. qui vocat valenagmas
aput ibi p dno et doceat dno
no pmo. pntem frouat:
et ut bon. in dno xpi regni
pse. Est aut. vniuersa deo

ipse. de vniuersa
cia pollens: fante aut. vniuersa
vniuersa dno. p dno. fira
et: dno. oculo suo. dno
die basilica in honore bni
magnific. pntem quoniam
dno. et dno. ad hunc
in alu. ac dno. suo. dno
magnific. fili vniuersa. et
luno signu collocata pntem
bi. in fira. bi. in vniuersa
aput. et quo audiamus
modo cognossum. dno. in
xpo. tunc illi. quoniam aput
nat. et: ut in. obtinui. ac
fid. dno. pntem. et leprosi. in
dno. aput. dno. in dno
vniuersa. tunc dno. pntem
tunc pntem. tunc pntem
et et mortui. et p vniuersa
tunc vniuersa. vniuersa dno. pntem
resurgit. et fira. quoniam
vniuersa. ac fira. ad vniuersa
foesta. p vniuersa. dno. in
vniuersa. et nos. quoniam
die fili. in oculis suo. tunc
na. et tunc. bni. pntem
dno. basilica. bi. in vniuersa
ipse. pntem. et dno. in
vniuersa. ac dno. suo. pntem
inde. in dno. solenni. pntem
pntem. vniuersa. ad vniuersa
Dno. christi. nro. in vniuersa

Sankt Gallen, *Passio Sancti Salvii*, begintekst.

In 1883 heeft een - opmerkelijk - anonieme bollandist een *Passio Sancti Salvii* uitgegeven, die gebaseerd was op drie manuscripten⁸⁶.

Voorts blijken ook de cisterciënzers, franciscanen en premonstratenzers doende te zijn geweest met beschrijvingen van Sint-Salvius.

De cisterciënzers hebben zes manuscripten over Sint-Salvius uit de 12^e en 13^e eeuw heruitgegeven, maar deze zijn volgens Coens verwarrend, omdat hierin de Salvius uit Amiens en de Salvius uit Saint-Saulve door elkaar worden gehaald en de data niet kloppen⁸⁷.

De franciscaan Jacques de Guyse (1301-1399) heeft een *Passio Sancti Salvii* heruitgegeven, die is gebaseerd op drie manuscripten. Deze *Passio Sancti Salvii* is gepubliceerd in *Annales Hannoniae*⁸⁸.

De premonstratenzer Philippus Harvengius (Philippe van Harveng, 1100-1183, abt van de abdij Bonne-Espérance in Estinnes (B), heeft op verzoek van de prior van Saint-Saulve, Hugo II (1144-1146) tussen 1144 en 1157 naast vele brieven en hagiografische werken een (hernieuwde) *Vita Sancti Salvii* geschreven⁸⁹. Van deze *Vita Sancti Salvii* van Van Harveng

zijn drie kopie-manuscripten bekend, twee uit de 13e eeuw, die zich in Parijs en Mons bevinden en één uit de 15e eeuw, dat zich in Keulen bevindt (bevond)⁹⁰. In 2007 is een proefschrift, een 'PhD-thesis', verschenen van Linsey E. Robertson aan de University of St Andrews (Schotland) over de correspondentie en de hagiografische werken van Phillippe van Harveng. Zij vergelijkt in het hoofdstuk over 'The Life of St. Salvius' de oudste manuscriptversies van Coens met die van Philippe van Harveng. Uit dit proefschrift blijkt dat Philippe van Harveng nogal wat inhoudelijke en stilistische veranderingen heeft aangebracht ten opzichte van de oudste versie.

Tot slot zijn er twee manuscripten van Duitse respectievelijk Brabantse komaf⁹¹.

Al met al zijn er zo'n 30 versies van *Passio Sancti Salvii* bekend. Sint-Salvius was een populaire heilige⁹². Dit blijkt ook wel uit het feit dat de *Passio Sancti Salvii* als genre navolging heeft gevonden, want het is een van de oudste verhalen (geschreven tegen 800) en een modelvoorbeeld in zijn soort⁹³.

In dit boek wordt uitgegaan van de versie van Coens, tenzij anders aangegeven.

3.3 ANDERE BRONNEN

Naast hagiografische manuscripten zijn er andere bronnen, waarin Sint-Salvius wordt genoemd. Van belang zijn documenten, heiligenkalenders (heiligen op datum), martyrologieën (beschrijvingen van martelaren), sacramentaries (liturgische boeken), litanieën (lijst van te aanbidden heiligen), psalmboeken en vastgelegde gebeurtenissen. Deze bronnen kunnen worden onderscheiden in de 8^e en 9^e eeuw respectievelijk 10^e en 11^e eeuw.

8E EN 9E EEUW

795-800 Het 'zogenoemde psalmboek van Karel de Grote' (*Psautier dit de Charlemagne*⁹⁴) bevat drie litanieën. In het tweede wordt *Sint-Salvius als martelaar*⁹⁵ aangeropen, te midden van andere Gallische heiligen. Dit psalmboek is geschreven tussen 795 en 800. Dat weten we zo precies, omdat in een gebed in dit psalmboek paus Leo (paus vanaf 795) wordt genoemd en Karel de Grote als koning wordt aangeduid (koning tot 800)⁹⁶. Dit psalmboek heet ook wel 'gallican' omdat Karel de Grote het door Hieronymus vertaalde Hexapla

Oude Testament in zijn hele 'Gallische' rijk oplegde⁹⁷. Waarschijnlijk is dit psalmboek geschreven voor de abdij in Saint-Riquier, waar de schoonzoon van Karel de Grote, Angilbert, abt was. Het wordt bovendien van meerdere zijden aangenomen dat dit psalmboek geschreven is *door aan het hof van Karel de Grote verbonden auteurs*⁹⁸. Verondersteld wordt dat *Karel de Grote dit psalmboek met Pasen 800 aan de abdij in Saint-Riquier (lees: zijn schoonzoon) heeft gegeven*⁹⁹. Als Karel de Grote initiator van teksten was, past dat in zijn streven om bij de kerstening van zijn rijk overal dezelfde teksten te hebben. Zo was de sacramentaire die Karel de Grote van paus Hadrianus had gekregen door zijn leermeester Alcuinus gereviseerd en verspreid. De bijbel was door Paulus Diaconus en Alcuinus gereviseerd. Dit exemplaar was in 800 in Rome bij de keizerskroning voor Karel de Grote beschikbaar¹⁰⁰.

VÓÓR 804 Alcuinus (†804), de 8e eeuwse geleerde en schrijver aan het Hof van Karel de Grote, heeft tijdens zijn leven naast vele geschriften, zoals de *Vita Sancti Willibrordii* ook altaaropschriften gemaakt. Sommige hiervan waren aan Sint-Salvius gewijd. Dit betekent dat de Salviusverering al vroeg is begonnen. Deze altaaropschriften waren aanwezig in Arras, Cormery, Saint-Amand-les-Eaux.

812 De sacramentaire van Cambrai uit 812 vermeldt Sint-Salvius.¹⁰¹

828 Einhard (770-840), de geschiedschrijver van Karel de Grote, schreef onder meer over de *translatio* van de relieken van de heiligen Marcellinus en Petrus (*Translatio et Miracula Sancti Marcellini et Petri*). In de paragrafen 8-11 van Boek IV van deze *translatio* beschrijft hij dat deze relieken in 828 naar de kerk van Sint-Salvius in Valenciennes, het latere Saint-Saulve, zijn gebracht. In dat jaar had Einhard ook al ene Georgius tot abt van het klooster in Saint-Saulve benoemd.

848 De martyrologie van Wandelbert van Prüm uit 848 vermeldt Sint-Salvius.

850 Rond 850 heeft Usuardus (†875), monnik van het klooster Saint-Germain-des-Prés in Parijs zijn beroemde Martyrologium geschreven, met daarin ook de vermelding van Sint-Salvius. Dit Martyro-

logium is in 1742 heruitgegeven door bollandist Joannes Baptista Sollerius (Jean-Baptiste du Sollier)¹⁰². Hij gebruikte voor zijn heruitgave drie manuscripten.

870 In het Verdrag van Meerssen dat in 870 is gesloten, wordt het klooster in Saint-Saulve expliciet genoemd.

10E EN 11E EEUW

957 Bruno, aartsbisschop van Keulen en hertog van Lotharingen, maar ook de broer van keizer Otto, wil dat met Reinier III op het graf van Sint-Salvius vrede sluit.

1024 De *Gesta Episcoporum Cameracensium* spreken expliciet over het klooster van Sint-Salvius.

1025 Bij de inwijding van de Andreaskerk in Cambrai zijn de relieken van Sint-Salvius aanwezig.

1065 Bij de inwijding van de Sint-Pieterskerk in Lille zijn in opdracht van graaf Boudewijn V van Vlaanderen de relieken van alle heiligen uit het graafschap van Vlaanderen aanwezig, waarschijnlijk daarom ook Sint-Salvius.

1070 Bij de inwijding van de kerk in Hasnon zijn relieken van 26 heiligen aanwezig in opdracht van graaf Boudewijn VI Vlaanderen, tevens graaf Boudewijn I van Henegouwen. Sint-Salvius wordt expliciet genoemd.

1071 Keizer Hendrik IV schenkt de proosdij Saint-Saulve aan de bisschop van Luik.

1085 Willem de Veroveraar schenkt relieken van Sint-Salvius aan de kathedraal van Canterbury.

Er zijn dus meer bronnen dan alleen de hagiografische manuscripten. Deze bronnen zullen nog aan de orde komen. Uit deze bronnen kan in ieder geval worden afgeleid dat de Sint-Salviusverering al eind 8e eeuw, begin 9e eeuw tot ontwikkeling is gekomen. Maar ook in de 11e eeuw is de (reliëk)verering van Sint-Salvius tot grote bloei gekomen. Over de oudste bronnen over Sint-Salvius in Limbricht kan nu al worden aangegeven dat die pas begonnen bij 1269, zo'n 450 jaar na de oudste hagiografische en andere bronnen over Sint-Salvius.

LEVEN, DOOD EN BEGRAFENIS VAN SINT-SALVIUS

4.1 BISSCHOP-MISSIONARIS UIT AUVERGNE/ANGOULÊME

Sint-Salvius was afkomstig uit het gebied *Auvergne* in het rijk *Aquitanië*¹⁰³ zoals blijkt uit de *Passio Sancti Salvii*. Ook Harveng schrijft in zijn *Vita Sancti Salvii* dat Sint-Salvius *geboren is in de Auvergne, dat deel uit maakt van Aquitanië*¹⁰⁴. Usuardus (†875), de beroemde monnik uit het klooster Saint-Germain-des-Prés in Parijs vermeldde voor het eerst dat *Sint-Salvius een bisschop uit Angoulême*¹⁰⁵ zou zijn. Sommigen beweren dat Sint-Salvius niet voorkomt in de lijst van bisschoppen in Angoulême en twijfelen daarom of Sint-Salvius daar bisschop was¹⁰⁶. Uit literatuur in de lokale bibliotheek blijkt echter dat Sint-Salvius bisschop van Angoulême was¹⁰⁷. In de kathedraal in Angoulême hangt de lijst met alle bisschoppen van die stad, onder wie Sint-Salvius. Deze lijst blijkt een uittreksel van het werk van Castaigne. Sint-Salvius wordt hierin gedateerd op 801, maar de data van zijn voorgangers en opvolgers voor en na 801 worden als 'onzeker' aangeduid, waardoor in feite ook zijn datum niet zeker is. Volgens De Moreau staat het wel vast dat *Sint-Salvius bisschop was, veeerd in Valenciennes*¹⁰⁸.

Overigens was het in de Merovingische tijd niet ongebruikelijk dat bisschoppen geen vaste plek hadden maar boete-predikend rondtrokken. Voorbeelden zijn Columbanus (*545), Willibrordus (658-739) en Bonifatius (680-754). Zij waren vooral actief in gebieden waar geen gevestigde of gezaghebbende bisschop was, zoals in Valenciennes. *De Merovingische bisschoppen waren mensen met daadkracht*¹⁰⁹. *Deze missionarissen kwamen niet alleen uit Engeland en Ierland, maar ook uit Aquitanië en waren verantwoordelijk voor de verspreiding van het christendom in de 7e eeuw*¹¹⁰. Ook Sint-Remacle (†663) trok vanuit Aquitanië naar de streken rond Maastricht en werd daar in 652 bisschop. Sint-Hadelin (619-690) en Sint-Amandus (600-679/684) zijn eveneens voorbeelden van missionarissen uit Aquitanië¹¹¹. Sint-Salvius past in dit plaatje.

In de *Passio Sancti Salvii* wordt geen plaatselijke bisschop in het kroondomein van Valenciennes genoemd, hoewel het gebied van Valenciennes al was gekerstend, wat is af te leiden uit het feit dat drie kerken met naam worden genoemd: de Martinuskerk in het latere Saint-Saulve en twee kerken in de omgeving, Sint-Vaast in Valenciennes, Sint-Pharaïlde in Bruay-sur-l'Escaut. Bovendien wordt het klooster Notre-Dame in Condé-sur-l'Escaut vermeld. Hoe het ook zij, Sint-Salvius was een reizende en *predikende bisschop*¹¹², die tijdens een van zijn reizen in het gebied van een kroondomein (fisc) in de buurt van Valenciennes belandde om daar *met goddelijke preken boete en de komst van het hemelrijk voor de mensen te prediken*¹¹³. De streek bestond uit ongecultiveerde grond en ondoordringbare bossen¹¹⁴.

Carlier meent dat Sint-Salvius om andere redenen naar het kroondomein Valenciennes is gegaan. Karel de Grote zou Sint-Salvius hebben gevraagd naar die streek te gaan om misbruik en onrecht te onderzoeken als een van de gezanten van de heer (*Missi dominici*). Dit lijkt moeilijk te rijmen met het feit dat *Missi dominici* pas bij verordening van 802

Angoulême, kathedraal.

	Adelard	1266	Robert II
	Madalbert	1272	Pierre IV
	Guillaume	1273	Guillaume
750	Frèdebert *	1309	Foulques
769	Launus I ^{er} *	1313	Olivier
788	Landebert *	1315	Jean III
801	S ^e Salvius	1317	Galhard
801	Sidrane	1328	Aquin
844	Autbert *	1370	Elia II de
853	Launus II *	1380	Jean IV
862	Elie I ^{er}	1386	Galhard II
875	Ooliba de Taillefer	1398	Guillaume
892	Anatole	1418	Jean V *

Angoulême, *Les Evêques d'Angoulême*, detail.

(*Capitularia Missorum Generale*) zijn ingesteld¹¹⁵, maar wie weet werd met deze verordening slechts een bestaande praktijk van *Missi dominici* bevestigd. Carlier komt mogelijk tot deze gedachte omdat hij er (nog) van uitging dat Sint-Salvius tegen 798, ten tijde van Karel de Grote, in het kroondomein aankwam¹¹⁶. Dit tijdsaspect komt nog aan de orde.

Sint-Salvius moet niet alleen een man *knap van aanzien* zijn geweest, maar ook iemand *knap van de deugd en pracht van God, met een stralend gezicht zonder weerga*¹¹⁷. De innerlijkheid van heiligen moest via hun uiterlijk blijken¹¹⁸.

Missionarissen hadden voor hun werk toestemming van de lokale heerser nodig en hanteerden een top-down model. Zij probeerden eerst een heerser (lokaal/koning) te bekeren, waarbij zij hem eeuwige roem beloofden, om daarna met zijn toestemming in het betreffende gebied te gaan prediken en bekeren. Willibrordus (658-739) zocht steun van Pepijn II (†714) en Karel Martel (†741). Bonifatius (†754) ging nadat hij in Rome (722) tot bisschop was gewijd, eerst naar hofmeier Karel Martel in zijn palatium te Valenciennes waar hij aan hem en niet aan de koning de aanbevelingsbrief van Paus Gregorius II overhandigde. Dit palatium bestond reeds in 694 blijkens een Merovingische oorkonde waarin gesproken werd van het *paleis in Valenciennes*¹¹⁹.

Dat bisschop-missionarissen als regel van aristocratische afkomst waren hielp vermoedelijk bij de toegang tot de heerser.

De plaats waar de vermoorde Sint-Salvius uiteindelijk is herbegraven, in de Sint-Martinuskerk te Saint-Saulve, heeft de naam van deze heilige gekregen: Saint-Saulve. Deze plaats ligt in het huidige arrondissement Valenciennes¹²⁰ aan de rechteroever van de Schelde (*l'Escaut*), die in die tijd de grens vormde tussen Austrasië en Neustrië, die elkaar bestreden, maar door hofmeier Karel Martel later werden verenigd. De 'Salviuskerk' in Saint-Saulve wordt genoemd door Einhard in 828, zij het dat Einhard die plaatst in Valenciennes. Hij spreekt nog niet van Saint-Saulve. In 870 maakt het Verdrag van Meerssen melding van het klooster van Sint-Salvius. Beide gebeurtenissen zullen nog ter sprake komen.

In de literatuur komt naar voren dat Saint-Saulve eerst *Brenna* (*Brena?*) heette naar de Gallische leider Brennus. De naam Brenna moet met grote voorzichtigheid tegemoet worden getreden, omdat deze niet voorkomt in de respectieve Passio's Sancti Salvii, maar voor het eerst in de 14e eeuw wordt vermeld door chroniqueur Jacques de Guyse (1334-1399)¹²¹, overigens niet in zijn *Vita Sancti Salvii*, maar in zijn *Histoire de Hainaut*¹²². Opvallend is dat de naam Brenna nergens in de lokale geschiedenis voorkomt. Wel spreekt Henschenius (1600-1681) in de 17e eeuw over *Brena* en plaatst *Brena, een mijl ten zuiden van Beuvrages thans dus Saint-Saulve*¹²³. Henschenius haalt D'Outreman aan die zegt dat *Saint-Saulve, Beuvrages en Valenciennes als het ware een driehoek vormen met een onderlinge afstand van ongeveer 2 mijl*¹²⁴. De plaatsnaam Brenna moet dus met reserves worden benaderd.

4.2 AANKOMST BIJ SINT-MARTINUSKERK

Op zijn reis belandde Sint-Salvius, samen met een discipel, die pas achteraf een naam heeft gekregen (zie verderop in paragraaf 4.5), in het kroondomein Valenciennes¹²³, waar hij begon te prediken en te onderrichten. Dit kroondomein lag in de buurt van Famars, waar in de Romeinse tijd een aan Mars gewijde tempel (*Fanum Martis*) op een belangrijk kruispunt stond en nog steeds *een van de belangrijke archeologische plaatsen in Noord-Frankrijk is*¹²⁶. In noordelijke richting gaande kwam hij op paasavond aan bij *een kerk gewijd aan Sint-Martinus die hij vanuit de verte had zien liggen*¹²⁷. Op dat moment vertelde hij, met tranen in de ogen naar de hemel kijkend, zijn discipel¹²⁸ hoe Sint-Martinus blinden weer had laten zien, manken weer had doen lopen, leprosen weer rein had gemaakt en doden had laten herrijzen. Hij hoopte met gebed tot Martinus een plek in de hemelse schaapskooi (*ovile*) te kunnen krijgen. Sint-Salvius zocht in deze Sint-Martinuskerk onderdak (*hospitium*) en las *na een verfrissing*¹²⁹ de mis. Die paasnacht bracht hij bid-dend en zingend in de kerk door¹³⁰.

Omdat deze Sint-Martinuskerk afgelegen lag en geen specifieke naam had, kon die plaats niet anders worden aangeduid dan door *een zekere plaats*¹³¹. Op zich zelf is dit een merkwaardige aanduiding, omdat in de Passio Sancti Salvii wel plaatsen met naam worden genoemd (Beuvrages, Bruay-de-l'Escaut, Condé, Valenciennes). Deze 'zekere plaats' moet het huidige Saint-Saulve zijn, omdat in het begin van de Passio Sancti Salvii wordt gesproken over de Sint-Martinuskerk, maar op het einde, wanneer de opdrachtgever tot de moord, Winegardus, vergiffenis vraagt, hij dat niet meer doet in deze Sint-Martinuskerk, maar *hij aankomt bij de deur van de Sint-Salviuskerk*¹³². Ook de moordenaar zelf, Winegarius, *ging naar de kerk van Sint-Salvius*¹³³. De Passio Sancti Salvii wisselt met andere woorden de kerk van Sint-Martinus in voor de kerk van Sint-Salvius, maar dit heeft niet verhinderd dat in de loop der geschiedenis de oude benaming Sint-Martinuskerk is blijven bestaan¹³⁴.

Martinus (†397) was Romeinse legerofficier, vernoemd naar de Romeinse god Mars, die aan de poort van Amiens zijn rode mantel met een arme deelde. Later werd hij bisschop van Tours. Hij was en is, als apostel van de Galliërs, de meest voorkomende

patroonheilige van steden en parochies in Frankrijk en bovendien patroonheilige van Frankrijk zelf¹³⁵.

In Nederland is de naam van Martinus ook niet onbekend. Hij is stadspatroon van Utrecht; zijn gedeelde rode mantel staat in het stadswapen en hij is patroonheilige van de Dom. Groningen kent de Martinatoren. Op veel plaatsen in Nederland wordt het 'deel'feest van Sint-Maarten op 11 november gevierd. In het Maasdal zijn 24 parochies gewijd aan Sint-Martinus, zodat een zekere 'trek' vanuit Frankrijk naar het Limburgse gebied te zien is¹³⁶.

De Sint-Martinuskerk in Saint-Saulve bezat ten tijde van Sint-Salvius een reliek van Sint-Martinus (knie-been), wat impliceert dat er in deze kerk een gemeenschap moet zijn geweest ter verering en bewaking¹³⁷. In de literatuur wordt geopperd dat deze Sint-Martinuskerk een dependance was van Sint-Martinus te Tours en religieuzen van daaruit zijn overgekomen en daaropvolgend een 'abbaye royale' is geworden¹³⁸.

4.3 PAASPREEK EN PAASDINER

De volgende dag, paaszon-dag, trok Sint-Salvius bij het licht worden zijn miskleren aan, maar omdat er een menigte was komen kijken naar *de beroemde Sint-Salvius*¹³⁹ besloot hij eerst te preken. Sint-Salvius was kennelijk *een getalenteerd en gerenom-meerd prediker*¹⁴⁰.

Na de paasmis werd Sint-Salvius uitgenodigd door Genardus, de procuratiehouder van het kroondomein Valenciennes, voor de paasmaaltijd bij hem thuis. Deze Genardus controleerde de totale im-en export van de havenstad Valenciennes (*Portus Valencianis*), zowel over de weg als over het water. Hij acteerde onder meerdere titels, zoals graffio, vicarius, judex fiscalis, procurator fisci en zelfs praefectus, deed via omkoping aan zelfverrijking en bezat meerdere villa's¹⁴¹. Omdat het Pasen was, accepteerde Sint-Salvius de uitnodiging.

Aan deze maaltijd nam ook de zoon van Genardus, Winegardus, deel. Deze Winegardus oefende met zijn kameraden in de streek een ware terreur uit om aan bezittingen te komen¹⁴². Nu zag Sint-Salvius er nogal rijk uitgedost uit *met zijn gouden kerkelijke voorwerpen (kelk en pateen) en gouden kleding met edelstenen versierd en gouden gordel met fon-*

kelende edelstenen en parels¹⁴³, die hij publiekelijk droeg¹⁴⁴. Winegardus, de zoon van Genardus, werd bij de aanblik van al dat moois overmand door hebzucht.

Het dragen van priesterkleding was niet bijzonder, omdat op grond van concilies in de 6e eeuw de clerus priesterkleding, zoals alba, kazuifel en cappa, moest dragen¹⁴⁵. Volgens de *Passio Sancti Salvii* toonde Sint-Salvius deze rijkdom kennelijk bewust omdat hij vurig het martelaarschap wilde bereiken¹⁴⁶, wat Coens een slechte hagiografie¹⁴⁷ vindt. Philip van Harveng daarentegen noemde als reden voor het publiekelijk tonen van rijkdom niet de prijs van het tijdelijke eerbiedwaardige verlangen, maar de verering van het goddelijke mysterie alsmede zijn waardigheid en heiligheid¹⁴⁸.

Er zijn meer voorbeelden van heiligen die vurig het martelaarschap wensten. De *Vita Bonifatii* vermeldt: *Hij zal je belonen met de eeuwige gelukzaligheid en een verblijf samen met de engelen in zijn*

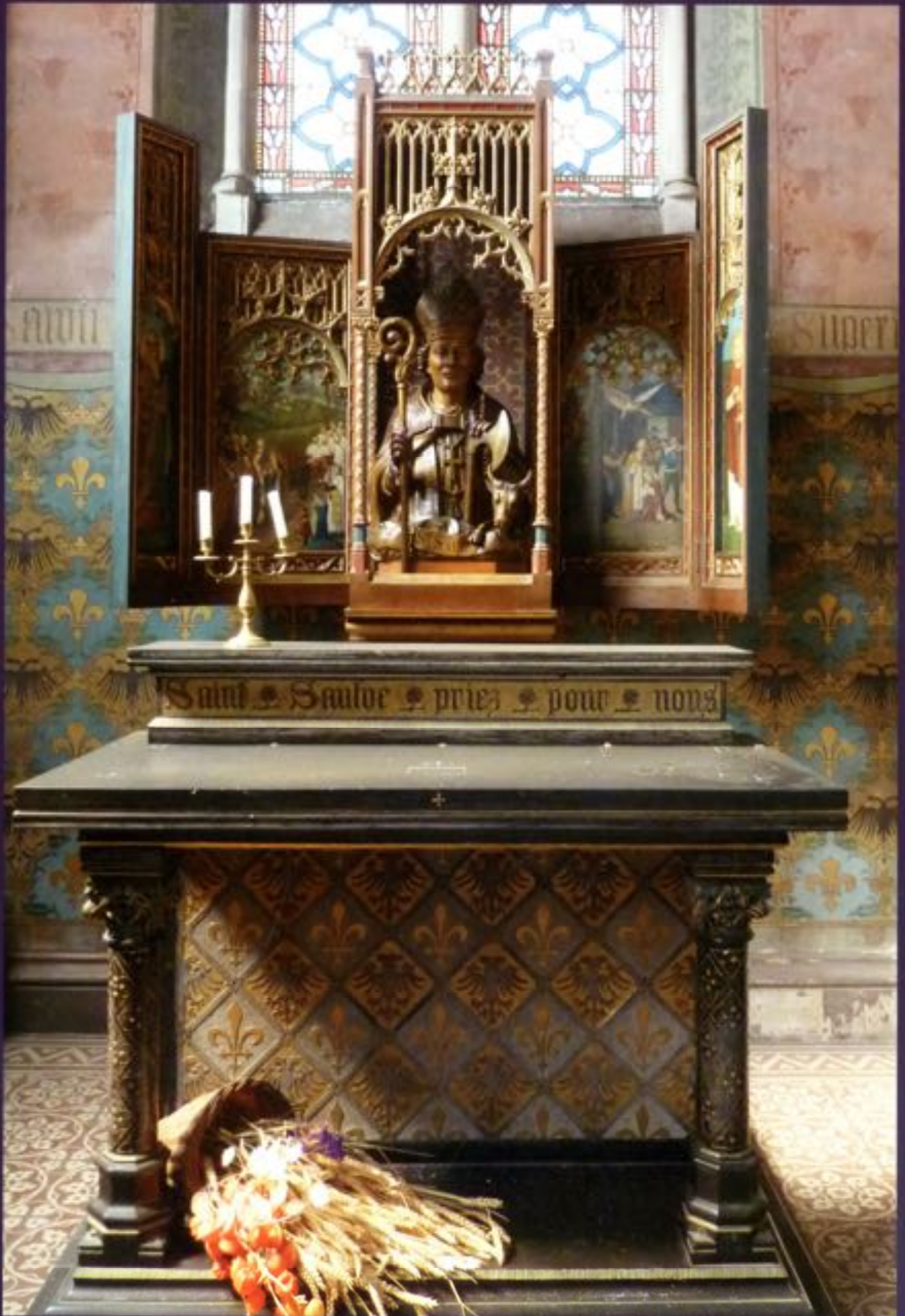
*hemel*¹⁴⁹, Sint-Coloman overkomt hetzelfde: *hopend de kroon van de martelaren te verkrijgen*¹⁵⁰. Ook de uit Ierland afkomstige tijdgenoot Sint-Lebuïnus (739-773, patroonheilige in Deventer) sprak deze wens uit¹⁵¹. Missionarissen in die tijd zagen het als een absoluut hoogtepunt om in navolging van Christus de martelaarsdood te ondergaan.

4.4 BEROOFD EN GEVANGEN

Na de paasmaaltijd gingen Sint-Salvius en zijn discipel in noordelijke richting op weg naar het klooster Notre-Dame in Condé-sur-l'Escaut. Onderweg werd hij door Winegardus bij een niet meer bestaand beekje met de naam *Buntio*¹⁵² bij Beuvrages staande gehouden, waar Winegardus aan Sint-Salvius vroeg mee te gaan onder het voorgewende verzoek om een, overigens niet met naam genoemde, kerk in te zegenen. Toen Sint-Salvius hier niet op inging, gaf Winegardus zijn metgezellen de opdracht Sint-Salvius te beroven. De kostbare buit werd op de zadels van de paarden geladen en Sint-Salvius en zijn discipel werden ge-

Miniatuur met paasdiner en ontvoering van Sint-Salvius: Brussel, Koninklijke bibliotheek (MS 9243).

Saint-Saulve, Sint-Martinuskerk, borstbeeld Sint-Salvius met bijl in Salviuskapel.

vangen gezet, waarschijnlijk in het huis van vader Genardus, waar *Sint-Salvius zijn martelaarschap afwachte*¹⁵³. Deze gevangenschap zou 3 maanden hebben geduurd, van Pasen tot 26 juni¹⁵⁴.

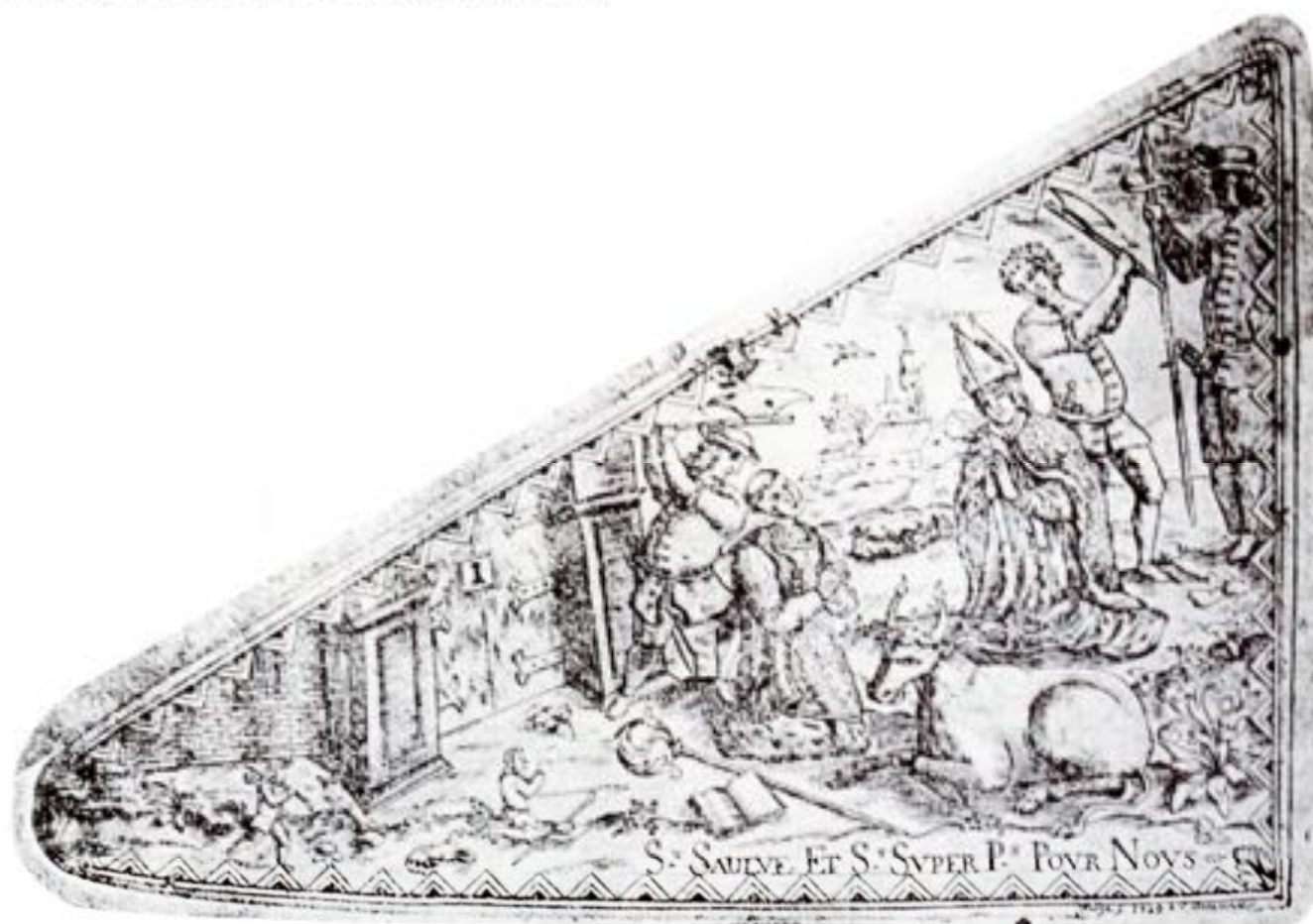
4.5 VERMOORD EN BEGRAVEN

Winegardus wist niet wat hij met de gevangenen aanmoest en vroeg zijn vader, Genardus, om raad. Deze zei dat Winegardus enerzijds geen rust meer zou vinden als hij de gevangenen vrij zou laten en anderzijds hij een moord zou plegen als hij ze zou doden. Daarop stuurde Winegardus zijn dienaar Winegarius om beiden te executeren, maar Winegarius aarzelde bij het zien van de kalme biddende Salvius. Winegarius stelde daarop voor om samen te vluchten, maar Sint-Salvius weigerde. Sterker nog, deze drong er bij zijn beul op aan om de order van zijn baas uit te voeren. Coens wijst in deze op de merkwaardige opmerking in de passio dat Sint-Salvius het martelaarschap wenste¹⁵⁵.

Omdat Winegarius niet terugkwam, stuurde Winegardus *een van zijn kameraden*¹⁵⁶. Deze aarzelde eveneens, maar *Salvius bood zijn blote nek aan*¹⁵⁷ en drong aan de bevelen van Winegardus op te

volgen met een martelaarschap in het vooruitzicht. Winegarius zwichtte en sloeg met zijn slagbijl het hoofd van Salvius af. Zijn discipel vroeg *God hem niet te verlaten*¹⁵⁸, maar deelde Salvius' lot. Deze moorden werden gepleegd op 26 juni, van welk jaar is onbekend, maar in ieder geval drie jaar vóór 741, het jaar waarin Karel Martel overleed, derhalve vóór 738. Coens schat als periode van de moord tussen 730 en 740¹⁵⁹. Sint-Salvius wordt vaak met een bijl afgebeeld.

De twee lijken werden door Winegardus heimelijk in een stal in Beuvrages begraven, de discipel *kruislings boven op (super) de borst van Salvius*¹⁶⁰, vandaar dat deze discipel achteraf de naam Supereius (in het Frans: Supère) werd gegeven.

Processievaandel met onthoofding.

DRIE JAAR LATER: WONDEREN EN AANWEZIGEN

*Een moord maakt nog geen heilige martelaar, daarvoor zijn wonderen nodig die een volkse beweging rondom zijn relieken op gang brengen*¹⁶¹.

5.1 EERSTE WONDER

Drie jaar na de moord zag een oude vrouw, Rasuéra genaamd, op een nacht licht in een stal bij haar in de buurt. Binnen zag zij *twee lichten aan de hoorns van een stier hangen, die de hele stal als met daglicht verlichten*¹⁶². Meteen werd de buurt gewaarschuwd, en in de tweede nacht werd ook de geestelijkheid getuige van dit eerste wonder, waardoor het graf van Sint-Salvius werd gevonden (*inventio*)¹⁶³. Omdat deze buurvrouw in Beuvrages (Brevitium) woonde, moet ook de begrafenis drie jaar eerder in deze stal in Beuvrages hebben plaatsgevonden.

*Licht blijkt een gekend middel om vergeten plekken met relieken aan te geven en vormt een kenmerkend motief voor het vinden van relieken*¹⁶⁴.

5.2 TWEDE WONDER

De stal in Beuvrages was een varkens- en runderenstal. Een reusachtige stier lag dag en nacht boven op het graf lag en bewaakte het *met zijn hoeven en zijn hoornstoten zodanig dat geen andere dieren bij het graf konden komen om te copuleren en bevulling werd verhinderd*¹⁶⁵. Deze bewaking door een stier geldt als het tweede wonder.

Sint-Salvius wordt aangeroepen als dieren ziek zijn of anderszins gevaar lopen.¹⁶⁶ Sint-Salvius wordt vaak behalve met een bijl ook met een stier afgebeeld.

5.3 DERDE WONDER

Karel Martel die van deze wonderen, mogelijk in zijn palatium op loopafstand te Valenciennes, te horen had gekregen, kreeg drie nachten achter elkaar in zijn dromen het *engelenverzoek*¹⁶⁷ om onderzoek te doen naar de moord op Sint-Salvius en zo de overblijfselen te vinden. Deze dromen vormen het derde wonder¹⁶⁸. Nadat zijn ambtenaren dit onderzoek hadden verricht heeft Karel Martel zelf de daders verhoord. De daders hebben in dat onderzoek de begraafplaats aangewezen, waarna de overblijfselen van Sint-Salvius en Superius zijn opgegraven.

5.4 VIERDE WONDER

Na de opgraving werden de relieken bewierookt en gekleed in ornamenten op een kar gelegd om te worden overgebracht naar een waardige plaats (*translatio*). In het bijzijn van een stoet hoogwaardigheidsbekleders, onder wie Karel Martel zelf, werden ossen voor de kar gespannen.

Het was de bedoeling om voor deze *translatio* in zuidelijke richting naar de kerk van Sint-Vaast in Valenciennes te trekken, maar de ossen weigerden. Daarna wilde men in noordelijke richting naar de kerk van Sint-Pharaïde in Bruay-de-l'Escaut gaan, maar opnieuw weigerden de ossen.

Volgens de legende begon een van de ossen zelfs te snuiven en sloeg met zijn hoef een bron, de 'Bleuse Fontaine' die sinds de 17e eeuw *Fontaine Saint-Saulve* heet, een bron vlak bij het kasteel *La Pousière* in de rue Roger Salengro¹⁶⁹. Deze Fontaine is verdwenen.

Uiteindelijk liet men deze ossen de vrije hand, waarop zij zo hard aan de kar gingen trekken dat de hoogwaardigheidsbekleders de kar zelfs rennend ternauwernood konden bijhouden. De ossen liepen *linea recta* naar de Sint-Martinuskerk, waar Sint-Salvius en Superius werden begraven. De eigenzinnige ossen vormen het vierde wonder.

Soortgelijke wonderen worden ook in andere passio's en vitae aangetroffen. Zo konden bijvoorbeeld doodsdragers een dode niet tillen omdat die te zwaar was, maar zij konden dat plotseling wél toen ze de dode naar een plek wilden brengen waar de dode zelf naar toe had gewild¹⁷⁰.

Het kwam meer voor dat de hoogste aristocratie aanwezig was bij *translatio*'s. Zo was Karel de Grote in 788 bij de *translatio* van Sint-Kilian¹⁷¹.

Saint-Saulve, Sint-Martinuskerk, gebrandschilderd raam met oplichtende hoorns.

5.5 VIJFDE WONDER

Na de translatio, die *drie jaar na de moord*¹⁷³ plaats vond, werden de schuldigen door Karel Martel persoonlijk berecht en gestraft. Hoofddader Winegardus en zijn vader Genardus werden de ogen uitgerukt en beiden werden gecasteerd. Uitvoerder Winegarius kreeg een lichtere straf; hem werden slechts de ogen uitgerukt¹⁷⁴.

De drie daders kregen spijt van wat zij gedaan hadden. Om het goed te maken vermaakte Genardus al zijn bezittingen aan het klooster in Saint-Saulve. Winegardus, de opdrachtgever, trok zich terug in het klooster Elnone in Saint-Amand-les-Eaux. Winegarius, de knecht die gedwongen was de bijl te hanteren, vroeg vergiffenis aan Sint-Salvius en kreeg daarna *het licht weer terug in één oog*¹⁷⁵, het vijfde wonder. Winegarius diende de rest van zijn leven in het klooster te Saint-Saulve.

Het lijkt alsof de auteur van het oudste manuscript hiervan ooggetuige is geweest, omdat hij op het einde van de Passio zegt dat *wij hebben gezien hoe Winegarius tot zijn dood heeft gediend bij de kudde in de tuin van Sint-Salvius*¹⁷⁶. Mogelijk is deze opmerking legendarisch of stilistisch¹⁷⁶. Als de moord namelijk tussen 730 en 740 heeft plaats gevonden en de hagiograaf rond 800 zijn Passio Sancti Salvii heeft geschreven, zitten daar 60 tot 70 jaren tussen.

5.6 ZESDE WONDER

Twee zussen beklagden zich bij Karel Martel dat hun broer, een hertog uit de hoge aristocratie, zich een deel van hun erfenis had toegeëigend. Zij vroegen Karel Martel om te bemiddelen. In eerste instantie probeerde Karel Martel deze broer te overreden zijn zusters hun deel te geven. De broer verwierp de aantijging en beweerde dat zijn zusters hun portie al hadden gekregen en hij dus niets verschuldigd was. Karel Martel liet daarop de broer onder ede op het graf van Sint-Salvius verklaren dat deze hen hun portie had gegeven.

De broer pleegde echter meened, wat bleek omdat op het moment van de meened zijn buik open scheurde en hij dood bloedde. Deze merkwaardige gebeurtenis rond de meened vormde het zesde wonder. Sindsdien durfde niemand meer meenedig te zweren in de naam van Sint-Salvius en relieken in het algemeen¹⁷⁷.

5.7 KAREL DE GROTE OF KAREL MARTEL

Lang is men er van uit gegaan dat Karel de Grote aanwezig is geweest bij de translatio van Sint-Salvius, maar in 1969 heeft de bollandist Maurice Coens aangetoond dat dit een vergissing moet zijn en dat het de grootvader van Karel de Grote, Karel Martel, is geweest die bij die translatio aanwezig was. Voorbeelden van de verouderde inzichten worden gegeven, waarna de argumenten van Coens aan bod komen.

De historicus Sigebertus van Gembloux/Gembloers (Wallonië) schreef in 1111 dat Sint-Salvius in 801 ten tijde van Karel de Grote martelaar werd. Hij zegt dat *bisschop Sint-Salvius die uit Aquitanië aankwam in domein Valenciennes door Winegardus, zoon van Genardus, de procuratiehouder van het domein, tot martelaar werd gemaakt. Karel de Grote is in zijn dromen drie keer door God gevraagd het lichaam van Sint-Salvius te zoeken. Hij heeft het uiteindelijk gevonden en liet het eervol begraven. De moordenaars strafte hij zwaar. Daarmee was de wraakzin van God nog niet gestild*⁷⁸.

Henri D'Outreman schreef in 1639 dat het Karel de Grote was die de dromen kreeg, in 801, de moord liet onderzoeken en bij de translatio aanwezig was⁷⁹.

In de *Annales Marchianenses* (Marchiennes ligt 30 km westelijk van Saint-Saulve) noemt Ludovicus Bethmann (†1864) het jaartal 802 *waarin Sint-Salvius uit Angoulême bij Valenciennes martelaar werd*⁸⁰.

In het verslag van de inwijding van de nieuwe kerk in Saint-Saulve in 1865, worden de dromen, het

Saint-Saulve, Sint-Martinuskerk, retabel, translatio met Karel de Grote.

moordonderzoek en de herbegravenis gedateerd op 15 oktober 801 in het bijzijn van Karel de Grote. Hierin wordt ook vermeld dat de stal uiteindelijk parochiekerk werd, en Karel de Grote een nieuwe kerk liet bouwen naast de Sint-Martinuskerk als abdijkerk.

Een vergelijkbare visie heeft de Paroisse de Saint-Saulve in het verslag van de feestelijke translatio ter gelegenheid van de inwijding (1902) van de Sint-Salviuskapel in de Martinuskerk. Hierin wordt beschreven dat Karel de Grote op 14 april 801 Rome verliet en via Verceil (Piemonte) in juni in Aken aankwam. Aangespoord door engelen ging hij van hieruit naar Valenciennes. Deze feiten heten te zijn ondersteund door chroniqueurs, zich baseren op onder meer de *Passio Sancti Salvii*. Karel de Grote zou op 15 oktober 801 de lichamen hebben doen opgraven⁸².

Saint-Saulve, Sint-Martinuskerk, schilderij in rechtse sacristie, translatio met Karel de Grote.

Carlier laat zich in vergelijkbare zin uit in zijn *Études Historiques* uit 1904¹⁸². Hierin staat een afbeelding van een schilderij over de translatio, dat zich in de rechtse sacristie van de Sint-Martinuskerk in Saint-Saulve bevindt.

Karel de Grote is in ieder geval tweemaal in Valenciennes is geweest, waarbij moet worden opgemerkt dat de kerk en het klooster van Sint-Salvius toentertijd in Valenciennes lagen, eenvoudigweg omdat de plaats Saint-Saulve nog niet bestond¹⁸⁴. In Valenciennes was wel een palatium, dat er al in de 7e en 8e eeuw voor de Merovingische koningen en de hofmeiers was¹⁸⁵. Dit palatium bestond in ieder geval al in 694 volgens een Merovingische oorkonde waarin wordt gesproken van *ons palatium in Valenciennes*¹⁸⁶. Hariulf (1060-1143), kroniekschrijver uit het klooster in Saint-Riquier, spreekt eveneens van een palatium van koning Karel in Valenciennes¹⁸⁷. Uit het feit dat Karel de

Grote een grote persoonlijke reliekenverzameling had aangelegd en daaruit uitdeelde¹⁸⁸, kan wellicht een argument worden geput dat hij tijdens zijn reizen ook in Saint-Saulve is geweest. Karel de Grote is ten minste driemaal naar de Noord-Franse kust geweest, in 769, 800 en 811¹⁸⁹.

In 769 beëindigde hij de oorlog in Aquitanië welke oorlog zijn vader, Pepijn de Korte (714-768), al jarenlang had gevoerd. Op dat moment was de *Passio Sancti Salvii* nog niet geschreven. Als hij dus tweemaal in Valenciennes is geweest, komen 800 en 811 eerder in aanmerking.

In 800 maakte Karel de Grote twee grote reizen. In het najaar ging hij naar Rome waar hij in de kerstnacht tot keizer werd gekroond. De reis in het voorjaar is minder bekend. Toen ging hij in de periode van maart tot juni vanuit Aken naar Boulogne-sur-Mer om de kustwacht te inspecteren en

Les Albums de Croÿ.

te verbeteren met het oog op de inval van de Noormannen. Tijdens deze reis deed hij Saint-Omer¹⁹⁰ (*Audomar*), Saint-Riquier (*Richarius*), Rouen (*Ratumagum*) en Tours aan. Einhard vermeldt onder het jaar 800 dat de koning zo rond midden maart Aken had verlaten om de Gallische oceaankust te inspecteren, welke kust toen bedreigd werd door de Noormannen. Hij stelde er leiding aan en vierde Pasen in het klooster Centula in Saint-Riquier. Vandaar ging hij per boot naar Rouen en stak de Seine over, op weg naar Tours, om bij Sint-Martinus te bidden. Daar is Luitgard, zijn echtgenote op een dag ernstig ziek geworden. Ze overleed en werd begraven op 4 juni¹⁹¹.

In de vastentijd bezocht hij plaatsen tussen Rijn en Loire en - hier van belang - de relikven daarin¹⁹². Pasen bracht hij in Saint-Riquier door, samen met abt Angilbert (790-814), zijn schoonzoon.

Als hij via de *Chaussée de Brunehaut* naar de kust is gegaan dan kon hij vanaf Bavay over Tournai of over Cambrai reizen. Indien hij de route-Tournai heeft gekozen, is hij bij Escautpont (*Pontes Caldis*, op de Peutinger kaart) overgestoken¹⁹³. Escautpont ligt 7 km van Saint-Saulve. Indien hij via Cambrai is gegaan, is hij eveneens vlak bij Saint-Saulve geweest. Het is goed mogelijk dat hij ook Sint-Salvius met een bezoek heeft vereerd, ook al staat dat niet expliciet in de *Annales Regni Francorum*¹⁹⁴. Zijn vele reizen hadden immers niet alleen een militair oogmerk, maar ook een oogmerk van heiligenverering¹⁹⁵.

In 811 maakte Karel de Grote opnieuw een reis naar Boulogne-sur-Mer, deze keer om de vloot die de 'Fransen' moest beschermen tegen de Noormannen te inspecteren. Tijdens die reis deed hij over de Schelde ook Gent aan. Er werd in die tijd veel over het water gereisd. Dat ging sneller dan over land.¹⁹⁶ Of hij in 811 ook Saint-Saulve heeft aangedaan is niet beschreven.

Maurice Coens heeft in 1969 in zijn *Passio Sancti Salvii* argumenten aangedragen dat niet Karel de Grote, maar Karel Martel bij de *translatio* aanwezig is geweest¹⁹⁷.

De woorden *dux* en *rex* worden door elkaar gebruikt, terwijl bovendien ook het woord *princeps*

voorkomt¹⁹⁸. De naam *princeps* (vorst) is al door de vader van Karel Martel, Pepijn de Korte, geïntroduceerd specifiek voor de hofmeierpositie¹⁹⁹. De gebeurtenissen rond Sint-Salvius hebben plaats gevonden nog in het Merovingische tijdperk (730-740), terwijl de schrijver van de *Passio Sancti Salvii* (800) zich in Karolingische termen heeft uitgelaten. De naam Carolus wordt namelijk in de *passio* niet verder gedefinieerd in Martel of de Grote. Pepijn de Korte werd in 751 tot koning gekroond en werd daarmee *rex*. De term *rex* is equivalent aan de voorafgaande titel *princeps*²⁰⁰. Karel Martel was slechts *dux* (hofmeier) en geen koning (*rex*), terwijl Karel de Grote alleen *rex* was. *Carolus dux Francorum* duidt daarom op Karel Martel.

Ook andere schrijvers hanteren klaarblijkelijk de termen *princeps Francorum*, *dux Francorum* en *rex* door elkaar, terwijl zij daarmee Karel Martel bedoelen. Coens verwijst naar Willibald in zijn *Vita Bonifatii*, naar Alcuïnus in zijn *Vita Willibrordi* en naar de *Vita Eucherii*²⁰¹.

In de *Gesta Episcoporum Cameracensium*, die geschreven zijn rond 1024-1025, wordt verwezen naar de gebeurtenissen in *Passio Sancti Salvii*. Coens wijst erop dat Karel Martel hierin *princeps*²⁰² wordt genoemd.

Karel Martel kreeg niet alleen driemaal in een droom de opdracht om de moord te (laten) onderzoeken, hij schonk na de herbegraving één derde van de belastingopbrengsten van het kroondomein Valenciennes aan het klooster in Saint-Saulve. Dit is een mooi voorbeeld dat de, in dit geval hoogste, aristocratie een nieuwe (relik)verering door middel van giften mogelijk maakte.²⁰³ Men zou kunnen zeggen dat alleen al door deze schenking het klooster te Saint-Saulve koningsklooster is geworden, zij het dat Karel Martel geen koning was²⁰⁴.

5.8 POGING TOT DATA-RECONSTRUCTIE

Karel Martel overleed op 22 oktober 741. Ervan uitgaande dat hij de dromen heeft gehad, onderzoek heeft laten verrichten en aanwezig is geweest bij de *translatio*, moeten deze gebeurtenissen uiterlijk in 741 hebben plaats gevonden. Hiervan uitgaande moet de moord drie jaar daarvoor²⁰⁵ hebben plaats gevonden, uiterlijk 738, aannemen-

de dat de *drie jaar* zoals vermeld in de passio niet symbolisch zijn bedoeld.

Om aanwezig te kunnen zijn geweest bij de translatio moet Karel Martel in de buurt van Saint-Saulve, althans Valenciennes zijn geweest. Het is daarom interessant na te gaan wanneer dat het geval zou kunnen zijn geweest.

Karel Martel was een krijgsman bij uitstek, getuige alleen al zijn naam *Martel*²⁰⁶. Hij heeft vooral in het zuid-westen van het huidige Frankrijk gestreden tegen de oprukkende Arabieren (Saracenen). Aannemende dat een tocht in 736 naar Zuidoost-Frankrijk (Bourgondië en Provence) niet via Valenciennes loopt, komt de strijd in Zuidwest-Frankrijk (Aquitanië en Gascogne) het meest in aanmerking.

In 731 voert hij tweemaal een strafexpeditie uit tegen Graaf Eudo en neemt hij Bourges in. In 732 verslaat hij bij Poitiers (*Ad Pectavis*) de Arabieren (Saracenen). In 735 steekt Karel Martel de Loire over om strijd te voeren in Gascogne en neemt hij Bordeaux in.²⁰⁷ In deze jaren zou hij in de buurt van Saint-Saulve kunnen zijn geweest.

Karel Martel (689-741) was de laatste hofmeier (*major domus/maire du palais*), die de statuur van vorst had zonder koning te zijn. Als hofmeier had hij meer macht dan zijn Merovingische koning. Hoewel dat in de literatuur wel wordt bestreden²⁰⁸ was hij een bastaardzoon van Pepijn II (de middelste, van Herstal). Na de dood van Pepijn zette Karel Martels stiefmoeder, Plectrudis, hem gevangen om zo haar eigen regentschap zeker te stellen²⁰⁹. Karel wist echter te ontsnappen. Hij wist zich te verzekeren van steun van belangrijke kloosters, zoals Stavelot, Saint-Hubert, Sint-Servaas en Echternach. Dat hij kerken weinig fijnzinnig zou hebben behandeld, hangt mogelijk samen met het feit dat kerken als grondbezitters oorlogsbelasting moesten betalen²¹⁰. Kerken die behoorden tot de *Adelskirche* namen zelfs deel aan *strijdhandelingen*²¹¹. Met dat kerkengeld verzekerde hij zich van militaire steun van de aristocratie. In recente literatuur wordt overigens bestreden dat hij een *kerkenplunderaar*²¹² was. Het tegendeel zou het geval zijn. Hij handelde in ieder geval niet uit vijandigheid tegenover de kerk, maar om aan geld

te komen voor zijn heerschappij, waarbij hij zich kerken toe-eigende, en kerkelijke functies als abt en bisschop uitdeelde aan getrouwen²¹³.

Met de benoeming van Pepijn de Korte (714-768), zoon van Karel Martel, in 751 tot koning eindigt het Merovingische tijdperk en begint het Karolingische, dat een aantal generaties zou duren. Kleinzoon Karel de Grote (748-814) werd behalve tot koning (768, Noyon) ook tot keizer gekroond (800, Rome).

5.9 PASSIO SANCTI SALVII ALS VOORBEELD VOOR ANDERE PASSIO'S

De Passio Sancti Salvii blijkt een van de eerste passio's in een literair cultuurgenre te zijn over heiligen die totaal onverdiend zijn vermoord en aan wie of aan wiens relieken wonderen kunnen worden toegedicht. *De Passio Sancti Salvii, een van de oudste geschriften (van tegen 800) heeft als voorbeeld gediend voor andere passio's*²¹⁴.

Edina Bozoky heeft aan de hand van de hagiografie over Coloman van Melk (Oostenrijk), een vergelijking en overzicht van verschillende passio's gemaakt, waarbij de Passio Sancti Salvii een oorspronkelijke betekenis wordt toegekend. Coloman was een uit Ierland afkomstige prediker die, op weg naar Jeruzalem, in 1012 bij Wenen werd vermoord. Hij geldt als een van de patroonheiligen van Oostenrijk. Erchenfried, abt van de abdij in Melk, schreef Colomans hagiografie 55 jaar na de moord.

In het genre komen thema's voor die in de Passio Sancti Salvii voor het eerst te zien zijn, zoals de onverdiende en niet religieus bepaalde moord, de hoop op *martelaarschap*²¹⁵, de stal, de ontdekking door bevolking, de wonderen, het bevel tot translatio door hoge aristocratie met instemming van de kerk. Bovendien is *licht bij uitstek een teken van de aanwezigheid van heiligen in de relieken en, omdat zij hun reliekhouders verlaten, nemen ze de vorm van licht aan*²¹⁶. De ontdekking van het graf wordt in dit genre door de lokale bevolking gedaan en niet meer door een bisschop, abt of een aristocratisch persoon. In het Karolingische tijdperk komt de *inventio door de bevolking op, voor het eerst in de Passio Sancti Salvii die rond 800 is geschreven*²¹⁷.

(RELIEK)VERERING ALS POLITIEKE MIDDEL

De (reliëk)verering van Sint-Salvius en de verspreiding ervan vooral in de richting van Limbricht is een belangrijk onderwerp in dit boek. Alvorens dat te bespreken is van belang welke betekenis (reliëk)verering in het algemeen had en hoe dat was ingebed in het maatschappelijke systeem. Aristocratie en geestelijkheid waren in feite almachtig. Wie waren zij? Welke betekenis had (reliëk)verering in het dagelijks leven?

Heiligen en hun (reliëk)verering speelden in de middeleeuwen een zeer belangrijke rol. Zij vormden het middelpunt van het religieuze leven²¹⁸. Hun betekenis mag niet worden onderschat. Heiligen werden beschouwd als voorsprekers. Hagiografische geschriften waren de meest verspreide geschriften in vooral de vroege middeleeuwen. De leken-aristocratie heeft een grote rol gespeeld bij de kerstening sinds de 7e eeuw, omdat de aristocratie de bouw van (eigen)kerken en kloosters bevorderde.²¹⁹ Heiligen, relieken en (reliëk)verering hadden bijzondere functies, aanvankelijk in kerkelijke context, maar allengs in politieke. Vanaf de 10e eeuw speelden relieken vooral een rol bij godsvreden, eed, manifestaties, heiligenfeesten, markten en epidemieën²²⁰.

6.1 8E EN 9E EEUW

Karel de Grote heeft grote invloed gehad op de (reliëk)verering. Hij stelde paal en perk aan het aantal heiligen, reguleerde translatio's en de bouw van kerken en kloosters met relieken.

Gebaseerd op eerdere concilies in Afrika bepaalde Karel de Grote in 794 in het Concilie van Frankfurt dat *geen nieuwe heiligen mochten worden vereerd of aangeroepen en geen beelden van heiligen langs wegen mochten worden opgericht zonder kerkelijke instemming op basis van een passio of vita*²²¹. In de zogenoemde eeuw van de heiligen (650-750) is het aantal heiligen explosief gegroeid. Door Karel de Grote is effectief paal en perk gesteld aan deze groei. Tussen 751 en 1000 zijn er nog maar 50 nieuwe heiligen bij gekomen in Gallië en Duitsland²²².

Hier komt bij dat translatio's van de hoogste importantie waren. Dit blijkt uit de woorden van *Sigebertus van Gembloux*. Hij plaatste in zijn *Kroniek translatio's op het zelfde niveau als de belangrijkste historische gebeurtenissen, zoals de wijding van Pepijn*

*de Korte tot koning en van Karel de Grote tot keizer of de overwinning van de laatste op de Saksen*²²³. In de Synode van Mainz in 813, die door Karel de Grote werd georganiseerd, werden deze translatio-bevoegdheden aan de keizer zelf toebedeeld²²⁴. Deze reformsynode van Mainz (813) bepaalde dat *geen relieken mochten worden vervoerd zonder toestemming van de keizer zelf en dat deze bevoegdheid slechts aan een bisschoppensynode kon worden overgedragen*²²⁵. Er was dus een strenge controle door de hoogste aristocratie op translatio's van relieken.²²⁶ Maar translatio's hadden ook een politieke functie. Translatio's bevorderden de eenwording van het rijk²²⁷. Lokale bisschoppen moesten bovendien hun akkoord geven aan elevatio's en translatio's²²⁸.

Tegelijkertijd regelde Karel de Grote dat *kloosters die relieken in huis hadden daarvoor een oratorium moesten hebben waar dagelijks diensten moeten plaats vinden*²²⁹. Dit werd in 801 bevestigd in de *Capitula van Aken*, waarin werd bepaald dat *iedere priester zijn kerk met de grootste nauwgezetheid bouwt en relieken van heiligen met de grootste ijver moeten worden bewaard gedurende de nacht en erediensten*²³⁰. In hetzelfde jaar werd ook de bouw van kerken aan banden gelegd, *omdat geen nieuwe kerken mogen worden gebouwd zonder instemming van de bisschop*²³¹. Deze tekst was een bevestiging van voorafgaand gebruik²³².

*Karel de Grote legde zelf een enorme reliekenverzameling aan en was persoonlijk betrokken bij translatio's van relieken of bij kerkinwijdingen*²³³. Zelf nam hij steeds relieken mee op zijn vele reizen. Hij had een speciale geestelijke aangesteld (*apocri-siar*) die als drager en beschermer van die relieken diende²³⁴.

*Een eed mocht alleen in een kerk of op relieken worden gezworen*²³⁵. In dit verband wordt verwezen naar het zesde wonder bij Sint-Salvius.

In Noordwest-Frankrijk ontstonden in de middeleeuwen concentraties van kloosters en een enorme cultus en concentratie van (reliëk)vereringen²³⁶. De graafschappen Vlaanderen en Henegouwen (Hainaut) spanden hierbij wel de kroon²³⁷. Saint-Saulve lag in dit gebied. Vlaanderen was Frans gebied en Henegouwen eerst Lotharings (843, Verdrag van Verdun), daarna Frans (870, Verdrag van Meerssen) ten slotte Duits met de Schelde als scheidingslijn (880, Verdrag van Ribémont). Beide graafschappen lagen in het bisdom Cambrai. Kloosters en aristocratie steunden elkaar op het gebied van (reliëk)verering met translatio's en processies, wat een win-winsituatie opleverde²³⁸.

De bevolking zelf werd door de landelijke parochies gekerstend²³⁹.

In de Merovingische tijd zijn talrijke kloosters gesticht door de aristocratie (Pepijn de Korte en Karel Martel). Beroemde voorbeelden zijn Elnone in Saint-Amand-les-Eaux, Marchiennes (B), de Pietersabdij, ook wel Blandinium geheten en de Sint-Bavo-abdij, beide te Gent (90 km ten noorden van Saint-Saulve), de Sint-Bertinusabdij in Sithiu, later Sint-Omaars / Sint-Omer geheten (115 km noord-westelijk van Saint-Saulve) en de Sint-Vaast (Arras/Atrecht 80 km zuid-westelijk van Saint-Saulve).²⁴⁰ Reeds onder Pepijn de Korte werden veel kloosters 'abbayes royales'. Zij kregen later, vooral onder Lodewijk de Vrome, immuniteit en werden daardoor onafhankelijk van de wereldlijke lokale autoriteit. Deze kloosters kregen koninklijke bescherming, maar moesten in ruil daarvoor de vorst wel allerlei diensten bewijzen. Kloosters werden persoonlijk bezit, waar de koning recht had lekenabten te benoemen. In Echternach was Karel de Grote zelf lekenabt. In de Pieters- en Baafsabdij in Gent en in Sint-Servaas in Maastricht werden Alcuinus respectievelijk Einhard lekenabt²⁴¹.

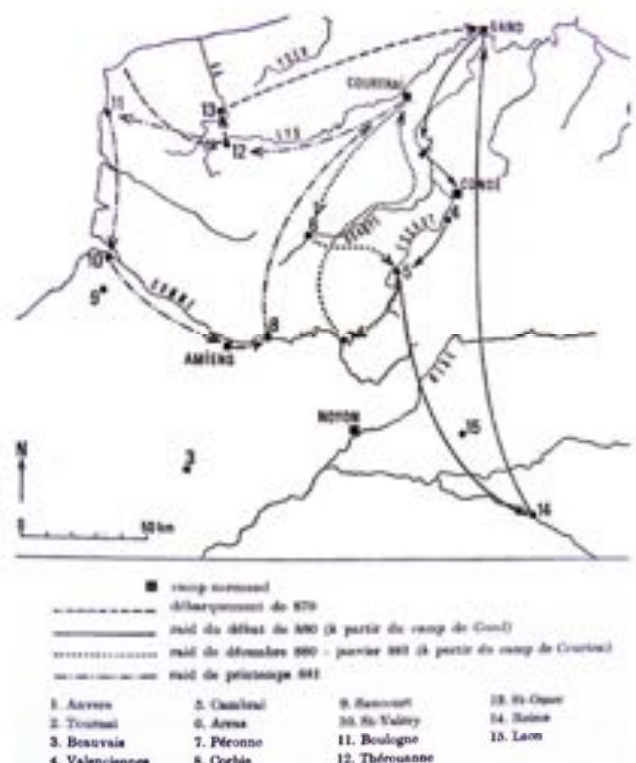
Door de aanstelling van lekenabten verslakte na verloop van tijd de kloosterdiscipline, waarna de teugels weer moesten worden aangehaald. De aristocratie probeerde weer echte abten te installeren. Dit gebeurde vooral in Cluny²⁴².

In de middeleeuwen zorgden aanvankelijk vooral kloosters voor verspreiding van (reliëk)verering en translatio's. Allereerst kwam dit door het thauma-

turgische (het Griekse *thauma* betekent wonder) karakter van heiligen en hun relieken. Relieken betekenden een 'fysieke' aanwezigheid van de betreffende heilige in het klooster. De vele genezingen die aan relieken waren verbonden waren het 'bewijs' van de macht en kracht van relieken. Omdat dit status opleverde en pelgrims aantrok, speelden daarnaast ook 'economische' factoren een rol. Sommige kloosters legden een (enorme) verzameling relieken aan.

Niet moet worden vergeten dat de belangrijkste feiten die tot ons zijn gekomen over de Karolingische periode te maken hebben met de komst van de Noormannen en met de secularisatie van de aristocratie²⁴³. De Noormannen hebben zeker ook Noordwest-Frankrijk 'bezoekt'. In 878/9 voeren zij de Schelde op met Gent als winterkamp²⁴⁴. In 880 trokken zij stroomopwaarts tot voorbij Valenciennes. Zij zijn ook langs Saint-Saulve gekomen en hebben de kerk geruïneerd²⁴⁵. Van 882 tot 884 sloegen de Noormannen hun kamp op in Condé aan de Schelde, niet ver van Saint-Saulve en struinden van daar de omgeving af²⁴⁶.

Om plunderingen van relieken te voorkomen sloegen monniken vaak op de vlucht, waardoor ook op deze wijze relieken verspreid werden. Soms boden

Noormannentochten rond de Schelde, in: D'Haenens (*Invasions Normandes*, 1967), p. 343.

monniken de Noormannen relieken aan, waardoor relieken zelfs langs die weg werden verspreid²⁴⁷. Of relieken van Sint-Salvius via de Noormannen zijn verspreid, kon niet worden vastgesteld.

6.2 10E EN 11 EEUW

Vanaf de 10e gingen de aristocratische machthebbers steeds meer het belang van (reliëk)verering en het bezit van relieken inzien. Relieken werden gebruikt om een godsvrede te sluiten, *rechtsgedingen*²⁴⁸ te bepalen of vrede tussen strijdende partijen te sluiten. Zij werden zelfs voor dit soort speciale gelegenheden bijeengebracht. *De 10e eeuw wordt gekenmerkt door een expansiepolitiek met behulp van het bovennatuurlijke, in de vorm van relieken, in de 11e eeuw ontstaat een nieuw ritueel*²⁴⁹. Vormden relieken aanvankelijk een afspiegeling van de hemelse verzameling heiligen, een fase later waren de heiligen 'daadwerkelijk' aanwezig door middel van de relieken en kregen zij 'koninklijke' macht door vooraan in processies te worden gedragen. *Relieken waren voor de feodale aristocratie vooral een middel geworden om hun macht, gezag en autoriteit te laten zien*²⁵⁰. *Relieken of liever gezegd de bescherming van een patroonheilige droeg bij aan het op een voetstuk plaatsen en legitimeren van politieke macht*²⁵¹.

6.3 RELIEKEN EN MACHTHEBBERS IN VLAANDEREN EN HENEGOUWEN

Saint-Saulve lag (en ligt) in het graafschap Henegouwen (Hainaut), maar op sommige momenten in de geschiedenis lag het in het graafschap Vlaanderen. Indien relieken uit Saint-Saulve naar elders, bijvoorbeeld Limbricht, werden overgebracht, moest er noodzakelijkerwijs een bevoegde en machtige afzender zijn. *Er moest de heren om toestemming worden gevraagd voor een translatio, een licentie om te mogen vervoeren*²⁵².

Het is daarom relevant om de graven van Vlaanderen en Henegouwen ordelijk weer te geven tot rond het jaar 1100, omdat tegen die tijd het Oude Sint-Salviuskerkje in ieder geval in steen was gebouwd.

6.3.1 GRAVEN VAN VLAANDEREN

De machtige graven van Vlaanderen voerden met betrekking tot relieken een expansiepolitiek. *Zij voerden een acquisitie- en concentratiepolitiek in hun machtscentra, omdat ze ervan overtuigd waren*

*dat de voorspoed en veiligheid van hun land niet verzekerd was zonder de aanwezigheid van relieken*²⁵³. De graven hadden hun macht voor een belangrijk deel te danken aan relieken. *Dwars door het dossier van de graven van Vlaanderen van de 9e tot de 11e eeuw kan men zien hoe translatio's hen op hun initiatief bedienden, politiek en symbolisch, om hun macht te bevestigen*²⁵⁴. *In het geval van de graven van Vlaanderen was de rol van relieken met betrekking tot de vestiging van hun macht aanzienlijk*²⁵⁵. Redenen genoeg om een overzicht van deze graven te geven.

BOUDEWIJN I, met de ijzeren arm, Bras-de-Fer, (830-865-879), gehuwd met de dochter van Karel de Kale, was de eerste graaf van Vlaanderen. Boudewijn I voerde *een echte concentratiepolitiek met betrekking tot relieken*²⁵⁶, *organiseerde twee translatio's van aanzienlijke betekenis*²⁵⁷ en bouwde kappen voor relieken²⁵⁸.

BOUDEWIJN II (865-879-918) was graaf van Vlaanderen tijdens de aanvallen van de Noormannen van 880 tot 883. Hij bouwde versterkingen tegen de Noormannen, verplaatste relieken uit voorzorg en verwierf nogal wat abdijen²⁵⁹.

ARNOLD I de Grote, Arnoul le Grand, Arnulf, (890-918-964) spande de kroon als reliekenverzamelaar²⁶⁰. Hij was *gretig in het verwerven van relieken en beschikte vrijelijk over relieken*²⁶¹ en hervormde graag abdijen. Hij riep de hulp in van Gerard van Brogne om de Gentse Pietersabdij te hervormen²⁶².

BOUDEWIJN III (940-958-962), zoon van Arnold I, was medegraaf met zijn vader Arnold I en verzamelde eveneens relieken.

ARNOLD II, le Jeune (961-964-968) verzamelde vooral in Gent relieken²⁶³.

BOUDEWIJN IV, met de baard, Belle-Barbe, (980-987-1035) was sterk gericht op expansie. Hij streefde kloosterhervormingen na en sloot in 1023 voor het eerst een godsvrede. *De regering van Boudewijn IV valt samen met de opkomst en eerste ontwikkeling van de godsvrede*²⁶⁴. Hij bevorderde het verspreiden van relieken over de grenzen van de gebieden Arras en Cambrai. In dat kader orga-

niseerde hij in 1024 in Douai een godsvrede met relieken uit de omgeving. In 1030 leidde hij in Oudenaarde een processie met 'ontelbare', waarschijnlijk 65, relieken uit de buurt, wat vrede bevorderend werkte²⁶⁵.

BOUDEWIJN V, de Vrome, (1012-1035-1067) verzamelde relieken voor door hem gestichte kerken. Boudewijn V genoot zo'n groot aanzien dat hij de voogd werd van de latere koning Philips I van Frankrijk. Boudewijn V redresseerde de conflicten tussen Vlaanderen en Henegouwen door zijn zoon Boudewijn VI te koppelen aan Richildis, de weduwe van Herman van Bergen, graaf van Henegouwen. Hij steunde voorts Willem de Veroveraar die getrouwd was met zijn dochter Mathilde, de latere koningin van Engeland.

BOUDEWIJN VI (1030-1067-1070) werd door zijn huwelijk met weduwe Richildis van de graaf van Henegouwen, **tevens graaf - Boudewijn I - van Henegouwen** (Hainaut). Vlaanderen en Henegouwen vielen in één hand. Boudewijn V had behalve Boudewijn VI nog twee kinderen: Mathilde, die trouwde met Willem de Veroveraar, en de niet te onderschatten Robrecht I, de Fries, die zo genoemd werd omdat hij getrouwd was met de weduwe van Floris I van Holland en daar graaf was geworden. Boudewijn VI-Boudewijn I verzamelde 26 relieken bij de inwijding van het klooster van Hasnon²⁶⁶. Sint-Salvius was daarbij.

ARNOLD/ARNULF III (1055-1071) was voorbestemd om graaf van Vlaanderen en Henegouwen te worden. Dit werd betwist door de broer van Boudewijn VI, Robrecht I, de Fries. De strijd tussen Arnulf III en Robrecht I werd uitgevochten bij Cassel (departement Nord). Arnulf III kwam om het leven (1071) en Robrecht werd graaf van Vlaanderen, terwijl de andere zoon Boudewijn II graaf van Henegouwen werd. Vlaanderen en Henegouwen werden weer gesplitst.

ROBRECHT I, de Fries (1071-1093) was graaf van Vlaanderen, Zeeland, Artesië en Holland.

ROBRECHT II (1093-1111) was graaf van Vlaanderen, Zeeland en Artesië en schonk relieken die hij tijdens zijn kruistocht had gekregen aan zijn vrouw²⁶⁷.

*De hoogste aristocratie in Vlaanderen bezat, controleerde en gebruikte relieken met gretigheid als politieke instrumenten*²⁶⁸.

6.3.2 GRAVEN VAN HENEGOUWEN

Henegouwen lag ten zuidoosten van Vlaanderen. De oudst bekende graven waren de Reiniers (*Reginar; Ragnar*), die uit de Maasgouw afkomstig waren en daarmee een sterke band hadden.

GISLEBERT I is de stamvader van deze Reiniers. Gislebert I was rond 830-840 de eerste graaf van Maasgouw. Hij was getrouwd met Ermengarde, de dochter van keizer Lotharius I. De afkomst van deze Gislebert is verder onbekend²⁶⁹. De Reiniers hadden Karolingisch bloed en hadden uitgestrekte bezittingen van Karolingische herkomst²⁷⁰.

REINIER I (850-?-915/6) (Langhals, *dictus long-collis*) was de zoon van Gislebert I van Maasgouw en kleinzoon van Lotharius I. Reinier I werd de eerste graaf van Henegouwen, Bergen/Mons en Haspengouw. Het is niet bekend op welke datum hij werd geïnstalleerd als graaf, maar het moet in het laatste kwartaal van de 9e eeuw zijn geweest. Reinier werd na de dood van zijn vader ook (weer) graaf van Maasgouw, nadat hij zich verzoend had met Lodewijk het Kind. Reinier I was de belangrijkste adviseur van Zwentibold, koning van Lotharingen, maar kreeg later ruzie met hem, omdat hij zich de Sint-Servaas had toegeëigend. Hij werd verbannen door Zwentibold²⁷¹. Het conflict tussen beiden werd uitgevochten bij een onbekende plaats aan de Maas met de naam Durfos, Reinier wist de aanval af te slaan²⁷². Hij is lekenabt geweest in een aantal kloosters, zoals in Sint-Servaas te Maastricht, in Echternach en in Sint-Maximin te Trier. Hij stierf in Meerssen.

GISLEBERT II (885/900-928-939) werd in 928 door koning Hendrik I, de Vogelaar tot hertog van Lotharingen benoemd en trouwde diens toen 16-jarige dochter Gerberga. Gislebert II verdronk in de Rijn tijdens een gevecht met zijn schoonbroer Keizer Otto I.

*Reinier I en zijn zoon Gislebert II waren de werkelijke machthebbers*²⁷³. Zij hadden kloosters Stavelot, Echternach, Sint-Servaas in Maastricht, Sint-Maximin in Trier, Sint-Ghislain in hun bezit²⁷⁴.

REINIER II (885/900-915-932) eveneens zoon van Reinier I, volgde zijn vader in 915 op als graaf van Henegouwen, Bergen/Mons en Valenciennes. Zijn broer Gislebert II werd hertog van Lotharingen.

REINIER III (920-932-973) volgde zijn vader Reinier II op als graaf van Henegouwen. Reinier III was een legendarische hervormer van kloosters²⁷⁵. Hij wilde zijn oom Gislebert II opvolgen als hertog van Lotharingen maar raakte daardoor met hem in conflict. Bruno, aartsbisschop van Keulen en broer van keizer Otto I, de Grote, *verzocht hem vrede te sluiten op het graf van Sint-Salvius*²⁷⁶. Toen dat mislukte werd Bruno tot hertog van Lotharingen benoemd en werden Reinier III en zijn broer Rudolf, graaf van Maasgouw, door Bruno in 956 verbannen. De goederen van Reinier III en broer Rudolf werden geconfisqueerd. Het klooster te Susteren werd door Otto I per charter aan de abdij in Prüm toebedeeld. Klooster Aldeneik dat in bezit was van Rudolf werd door dezelfde Otto aan de bisschop van Luik toebedeeld²⁷⁷.

REINIER IV (947-1013) was samen met zijn vader verbannen, maar werd na terugkeer weer graaf van Henegouwen. Hij was tevens graaf van Bergen en Mons. Hij eigende zich een kerk toe²⁷⁸. Rond deze tijd vestigde keizer Otto II markgraafschappen op de rechteroever van de Schelde van Valenciennes tot Antwerpen om een Franse dreiging tegen te gaan gedurende het bewind van graaf Arnulf II van Vlaanderen, zodat op de rechteroever van de Schelde eigenlijk twee graven het voor het zeggen hadden, die van Henegouwen en van de mark Valenciennes.

REINIER V (998-1013), graaf van Henegouwen, liet een hagiografie schrijven over Sint-Véron²⁷⁹ en liet relieken naar Mons overbrengen²⁸⁰.

HERMAN VAN BERGEN (1013-1049) was graaf van Bergen en Markgraaf van Valenciennes. Hij was gehuwd met Richildis van Henegouwen, die, nadat zij weduwe was geworden, met Boudewijn VI van Vlaanderen huwde. Deze Boudewijn VI werd daardoor tevens Boudewijn I van Henegouwen.

BOUDEWIJN I (1067-1070), was van 1051 tot 1070 graaf van Henegouwen en was, zoals in de vorige paragraaf reeds aangegeven, tevens in de jaren 1067-1070 Boudewijn VI van Vlaanderen.

BOUDEWIJN II, volgde zijn omgekomen vader op, maar omdat hij nauwelijks 10 jaar was werd hij bevoogd door zijn ambitieuze moeder Richildis.

RICHILDIS (1071-1076) had de voogdij over haar zoon Boudewijn II. Zij probeerde haar erfelijke goederen te verkopen en de graafschappen Mons en Henegouwen, markgraafschap Valenciennes *waaronder de proosdij Saint-Saulve*²⁸¹, te belenen aan Theoduinus (Dietwin, Diederik), prins-bisschop van Luik. Deze gaf ze op zijn beurt in leen gaf aan de hertog Godfried van Neder-Lotharingen, die deze op zijn beurt in leen afstond aan ... jawel ... Richildis. Zij trok op deze wijze Henegouwen aan zich ten koste van haar zoon Boudewijn II.

BOUDEWIJN II (1076-1078) probeerde samen met Willem de Veroveraar Vlaanderen terug te veroveren.

BOUDEWIJN III (1078-1120) droeg het klooster in Saint-Saulve aan Cluny over.

6.3.3 BISSCHOPPEN VAN CAMBRAI

De grenzen van de bisdommen vielen niet samen met de wereldlijke grenzen. Bij translatio's moesten ook bisschoppen van de verzendende en ontvangende plaatsen betrokken zijn. Saint-Saulve, van waaruit relieken naar Limbricht moeten zijn verzonden, maakt(e) deel uit van het bisdom Cambrai (*Kamerijk*). Omdat Saint-Saulve na 880 ten oosten van de Schelde lag, viel dit gebied niettemin binnen het Duitse rijk. De Duitse keizer ondersteunde de bisschop van Cambrai, door hem tevens tot graaf (*comte du Cambrésis*) te benoemen. Het bisdom Cambrai viel onder het aartsbisdom Reims. De bisschoppen die mogelijk vanuit Cambrai betrokken zouden kunnen zijn geweest waren: Hildoardus (798-816), Halitgarius (818-830), Theodorik (830-863), Jan van Kamerijk (866-878), Rothadius (878-886), Dodilo (888-901), Stephanus (911-934), Fulbert (934-956), Berengerius (956-963), Ingelramnus (963-965), Ansbertus (966-971), Wibaldus (971-972), Tetdo (972-976), Rothardus (979-995), Herluinus (996-1012), Gerard van Florennes (1012-1051), Lietbertus (1051-1076), Gerard II (1076-1092).

Limbricht, waar op enig moment de relieken van Sint-Salvius moeten zijn aangekomen, viel onder het bisdom Luik, dat op zijn beurt onder het aartsbisdom Keulen ressorteerde.

Saint-Amand-les-Eaux.

(RELIEK)VERERING IN SAINT-SAULVE

Alvorens op verspreiding van (relik)verering van Sint-Salvius vanuit Saint-Saulve te kunnen ingaan, zal eerst de (relik)verering in Saint-Saulve zelf aan de orde moeten komen.

7.1 KLOOSTER

Naast de Sint-Martinuskerk ontwikkelde zich in de loop van de tijd een klooster dat een ontwikkeling heeft doorgemaakt.

1. RELIGIEUZE GEMEENSCHAP SINT-MARTINUS

Zoals al aangegeven moet ten tijde van de komst van Sint-Salvius rond Valenciennes een soort religieuze gemeenschap hebben bestaan, die de *Sint-Martinuskerk*²⁸² als middelpunt had. Dit blijkt uit het feit dat relieken van Sint-Martinus in de kerk aanwezig waren. Deze relieken moesten worden bewaakt. Volgens de *Passio Sancti Salvii* verbleef Sint-Salvius met Pasen bij die kerk, vroeg gastvrijheid en las de Heilige Mis. Ook dat impliceert de aanwezigheid van een gemeenschap van gelovigen of wellicht al kanunniken.

2. KANUNNIKEN GEMEENSCHAP SINT-SALVIUS

Drie jaar later, na de translatio van de relieken van Sint-Salvius naar de Sint-Martinuskerk, moet bij deze kerk in ieder geval een kanunnikengemeenschap aanwezig zijn of zijn ontstaan ter ere en bescherming van de relieken. De auteur van de *Passio Sancti Salvii* spreekt in zijn epiloog immers zijn *broeders*²⁸³ toe. Bovendien: van Winegarius, die Sint-Salvius in opdracht vermoordde, is bekend dat hij na de moord in de tuin van het klooster werkte²⁸⁴.

Zo'n gemeenschap heeft dan ook weer die relieken nodig als zelfbevestiging. *Vanaf het moment dat relieken binnen een gemeenschap, stad of regio terecht komen, worden die relieken in toenemende mate het symbool van die gemeenschap*²⁸⁵.

Deze ontwikkeling van kerk naar klooster wordt ook vermeld in de *Gesta Episcoporum Cameracensium* (1024): *Niet ver van hier stond eertijds een kerkje gewijd aan Sint-Martinus, maar nu staat hier het kanunnikenklooster ter ere van Sint-Salvius, bisschop en martelaar. In die tijd kwam Sint-Salvius genoemde streek binnen als vreemdeling, zijn verre bisschoppelijke banden achterlatend. Rondtrekkend verkondigde hij het woord Gods en las vele Heilige*

*Missen. Toen hij van het havengebied naar Condé trok, werd hij door een verderfelijk persoon die daar woonde in de boeien geslagen, beroofd van zijn priestergewaden en -voorwerpen en vervolgens onthoofd. Sint-Salvius werd door vrome mannen begraven in genoemde kerk van Sint-Martinus. Hier vonden toen en ook later vele wonderen plaats die in zijn passio worden opgesomd. Hieruit blijken zijn verdiensten. Karel Martel, heer van het rijk, was hier zozeer van onder de indruk dat hij geld en goederen aan de kanunniken schonk, afkomstig uit het gebied van Valenciennes*²⁸⁶.

Volgens Helvétius gingen de van het klooster in Tours afkomstige monniken in Saint-Saulve over tot de *Ordo Canonicus*. *Op het einde van de 8e eeuw waren de religieuzen in Saint-Saulve, die door Sint-Martinus van Tours waren gezonden, niet langer gebonden aan de regels van hun moederhuis*²⁸⁷.

3. KONINGSKLOOSTER MET ZES KANUNNIKEN (801)

Het klooster (proosdij, *prepositum*) in Saint-Saulve werd in 801 door Karel de Grote tot *koningsklooster*²⁸⁸ verheven, althans zo luidde de begintekst van een plaquette in dat klooster uit de 17e eeuw: *Keizer Karel de Grote stelde in 801 tot lof en eer van God en de heiligen Salvius en Superius een proosdij met zes kanunniken in in Brenna*²⁸⁹. Het gebruik van het woord 'instituut' lijkt er op te duiden dat Karel de Grote dit klooster stichtte. Maar dit kan niet het geval zijn. Hij heeft hooguit in het kader van zijn kloosterpolitiek het bestaande (Merovingische) klooster tot koningsklooster verheven en daarmee onder zijn bescherming geplaatst²⁹⁰. Dat het klooster een koningsklooster was, wordt niet direct door een document aangetoond. De tekst op de plaquette kan dus goed samenhangen met de achterhaalde opvatting dat Karel de Grote bij de translatio aanwezig is geweest. Dat het klooster een koningsklooster was, wordt later bevestigd door de benoeming van Georgius tot abt, doordat Einhard relieken van Marcellinus en Petrus naar Saint-Saulve stuurde en door het Verdrag van Meerssen (870), waarin het klooster Saint-Saulve expliciet wordt genoemd. Bovendien is van belang

dat het klooster een schenking kreeg van Karel Martel. Ook de schenking van Karel Martel die voor zijn overlijden in 741 heeft plaatsgevonden, doet vermoeden dat het klooster een koningsklooster was.

4. KLOOSTER EN KERK (814-830)

Einhard spreekt in de translatio van de relieken van Marcellinus en Petrus expliciet van het klooster in Saint-Saulve. Hij vermeldt dat *Georgius, priester in het palatium in Aker*²⁹¹, *rector van het klooster in Saint-Saulve is*²⁹² en dat dit klooster in de stad Valenciennes aan de Schelde ligt²⁹³. Einhard spreekt wel van het klooster van Sint-Salvius, maar niet van de plaats Saint-Saulve, maar van Valenciennes. Naar zijn idee liggen het klooster en kerk in Valenciennes. Einhard gebruikt kerk en klooster door elkaar. *De kerk was het persoonlijke bezit van Einhard, omdat hij deze had gekregen als geschenk van de koning*²⁹⁴. Op de ene plaats meldt hij dat de relieken van Sint-Salvius naar de 'kerk' worden gebracht, maar op de andere naar het 'klooster'. Op grond van het schenkingsjaar 828 moet de schenkende koning Lodewijk de Vrome zijn.

5. RECTOR/ABT HUGO (866)

In 866 was Hugo rector van het klooster in Saint-Saulve. Deze Hugo gaf relieken van Sint-Salvius aan zijn collega in Saint-Riquier, die daarom had gevraagd²⁹⁵.

6. VERDRAGEN VAN VERDUN (843), MEERSSEN (870) EN RIBÉMONT (880)

In 843 werd bij het Verdrag van Verdun het rijk van Karel de Grote/Lodewijk de Vrome in gelijke (*aequitas*) delen verdeeld. Lodewijk de Duitser kreeg het gebied ten oosten van onder meer de Rijn, Karel de Kale het gebied - hier van belang - ten westen van de Schelde en Lotharius het middenrijk. In dit middenrijk lagen zowel Saint-Saulve als Limbricht. De Schelde werd van een relatief onbetekenende rivier een grensrivier.

Bij het Verdrag van Prüm (855) werd het middenrijk van Lotharius onder zijn drie zonen verdeeld: Lodewijk II werd naast keizer over het geheel en koning van Italië, Lotharius II koning van Lotharin-

gen en Karel koning van Bourgondië en de Provençe²⁹⁶. Het deel van Lotharius II werd naar hem genoemd: Koninkrijk Lotharingen (*regnum lotharii*). Voor de Schelde als grensrivier had dit verdrag geen betekenis.

Bij het Verdrag van Meerssen (870) werd Lotharingen langs de Maas in tweeën 'geknipt'. Karel de Kale kreeg het ene deel, Lodewijk de Duitser het andere. De Maas vormde de scheiding. Het klooster in *Saint-Saulve*²⁹⁷ werd in dit verdrag expliciet toebedeeld aan Karel de Kale van West-Francia²⁹⁸. In dit verdrag worden meerdere bekende Limburgse plaatsen en kloosters langs de Maas genoemd. Genoemde kloosters - en dus ook het klooster in Saint-Saulve - waren koningskloosters.

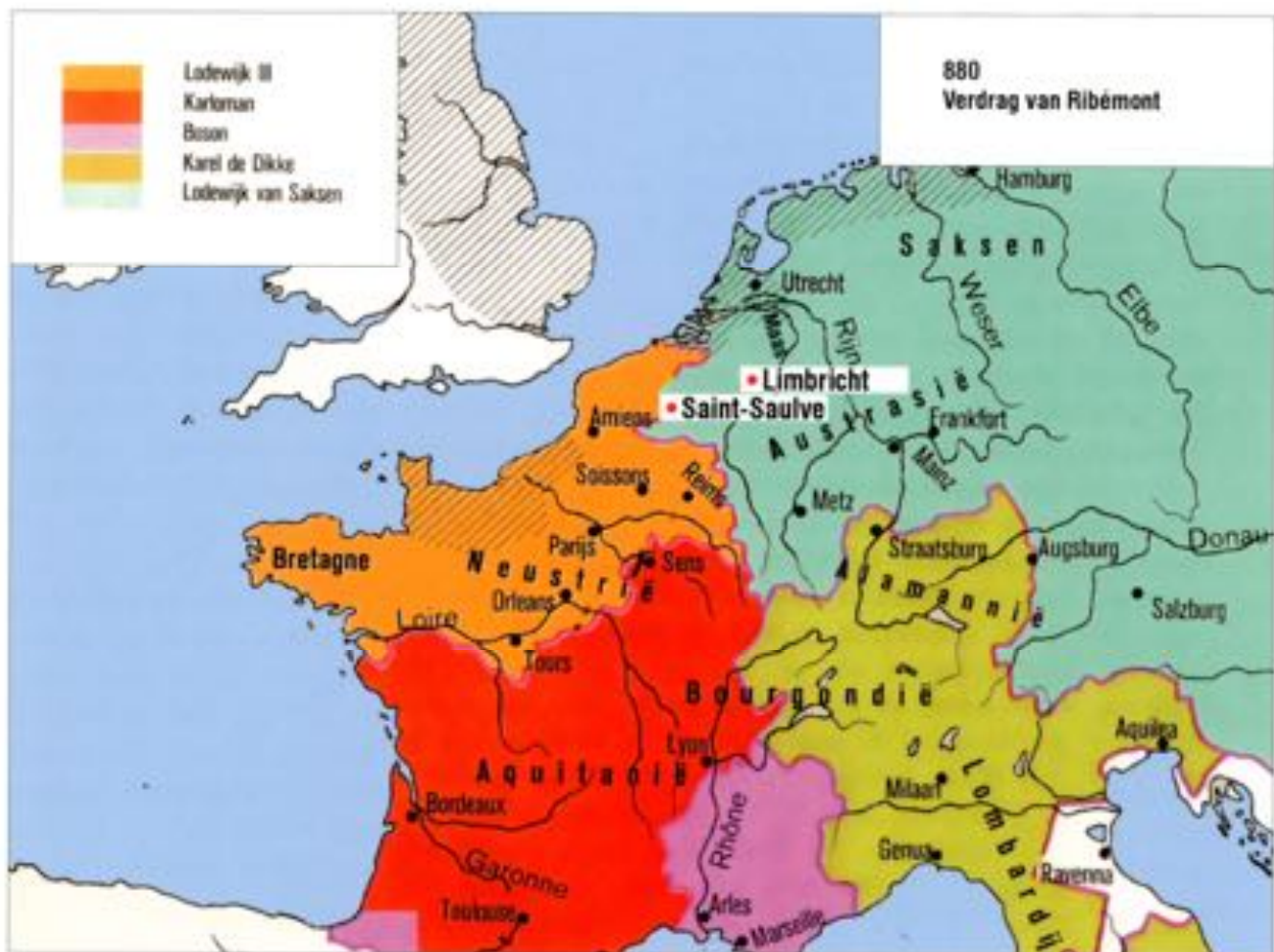
Bij Verdrag van Ribémont (880) werd de grens verschoven van de Maas naar de Schelde, waardoor Saint-Saulve, dat op de rechteroever van de Schelde ligt, in 'Duits' gebied (het Heilig Roomse Rijk) kwam te liggen. Deze situatie heeft geduurd

tot 1678. Rond het jaar 880 werd het klooster in Saint-Saulve bij de invallen van de Noormannen niet ontzien. De ruïneuze situatie zou tot 914 hebben geduurd²⁹⁹.

7. AKTEN 914

Graaf Robert, de latere Franse koning Robert 1e (922-923), lekenabt van het klooster Sint-Martinus in Tours, ondertekende in 914 samen met zijn zoon Hugo twee akten. Hierin staat dat het echtpaar Gombert (Guntbertus) en Bertaïde de zogeheten precariorechten over bezittingen in Vlaanderen en Lotharingen, waaronder de kerk van Saint-Saulve, overdraagt aan het klooster Sint-Martinus in Tours en in ruil voor een jaarlijkse vergoeding het vruchtgebruik ervan terugkrijgt. Bij overdracht van precariorechten draagt de eigenaar van bezittingen deze over aan een ontvanger, die deze bezittingen vervolgens teruggeeft in vruchtgebruik. De oorspronkelijke eigenaar kan dan die bezittingen blijven gebruiken, maar betaalt een jaarlijkse som voor het vruchtgebruik.

Beide akten zijn vaag van inhoud, verschillen qua inhoud en vorm en maken geen melding van het feit dat het klooster in Saint-Saulve een *'abbaye royale'* was. Dit laatste is prohibitief ten aanzien van privé-bezit. In de literatuur wordt dan ook wel gesuggereerd, dat de akten pas na de invallen van de Noormannen zijn opgemaakt of toen zijn vervalst. Bij de inval van de Noormannen zou de kerk in Saint-Saulve geheel zijn vernietigd en 30 jaar lang onbruikbaar zijn geweest. De bedoeling van beide akten zou zijn geweest om de inmiddels herstelde kerk in Saint-Saulve weer onder de vleugels van Tours te brengen³⁰⁰. Vóór de invallen van de Noormannen zou het klooster in Tours inderdaad bezittingen in het domein Valenciennes hebben gehad, die geschonken zouden zijn door Karel Martel³⁰¹.

Helvétius denkt dat de akten geschreven zijn door een monnik van Tours en dat deze ook de schep- per is van de *Passio Sancti Salvii*, een en ander ter meerdere eer en glorie van Karel Martel³⁰².

8. BRUNO (957 EN 966)

Bruno, de broer van keizer Otto I, de Grote, was niet alleen aartsbisschop van Keulen, maar ook hertog van Lotharingen. In 957 roept Bruno Reinier III, graaf van Vlaanderen (920-932-973), op om vrede te sluiten op het graf van Sint-Salvius, maar Reinier III weigert en wordt daarop door Bruno verbannen.

Reinier III wilde tot hertog van Lotharingen worden benoemd. Daartoe spande hij samen met zijn broer Rudolf, graaf van Haspengouw en Maasgouw, tegen de door keizer Otto I benoemde Koenraad. Nadat Reinier III in Brussel beslag had gelegd op de bruidschat van Gerberga, zus van keizer Otto I, benoemde deze echter zijn broer Bruno, aartsbisschop van Keulen, tot hertog. Bruno riep vervolgens de gewelddadige Reinier III op om vrede te sluiten op het graf van Sint-Salvius. Mogelijk dat dit verband houdt met het zesde wonder van Sint-Salvius, ten tijde van Karel Martel. Toen Reinier hier niet op inging, werd hij (in 958) naar Bohemen verbannen. Folcuinus (935-990), abt van Lobbes,

vermeldt: *Na de genoemde schending van de kerk vermenigvuldigde Reinier zijn geweld, onderdrukte de armen, maakte de goederen van de kerk tot de zijne en niet die van God. Vanwege dit alles werd hij door de waardige heer Bruno ter schikking bij Sint-Salvius geroepen. Hij werd na weigering van majesteitsschennis beticht, vogelvrij verklaard en voor eeuwig verbannen*³⁰³. Ook Sigebertus, abt van Gembloux, schrijft over deze Reinier: *Vanwege zijn omítstaanbare tirannie werd hij naar Valenciennes geroepen door de aartsbisschop van Keulen, Bruno, die krachtig en wijselijk een deel van het rijk van zijn broer Otto leidde en door deze Bruno veroordeeld wegens staatsvijandigheid en onherroepelijk verbannen*³⁰⁴. Ook Sigebertus van Gembloux/Gembloers spreekt niet over Saint-Saulve, maar over Valenciennes.

Bruno bezocht de kloosters in zijn hertogdom, ook dat in Saint-Saulve. Hij constateerde dat de kanunniken van Saint-Saulve van bedenkelijk allooi waren, zó van de straat geplukt³⁰⁵. Bruno bracht vervolgens verbeteringen aan en verving de kanunniken door monniken uit de abdij Saint-Gery uit Valenciennes. D'Outremann plaatst dit gebeuren in 966. Dit moet een vergissing zijn, want Bruno is in 965 gestorven.

9. SCHENKING AAN LUIK (1071)

Op 11 mei 1071 schonk keizer Hendrik IV bepaalde bezittingen met alle daarbij behorende rechten aan de bisschoppelijke kerk van Luik. Eén van deze schenkingen was *proosdij Saint-Saulve*³⁰⁶. De *Gesta Pontificum Cameracensium* spreken van *monasterium canonicale*³⁰⁷.

10. PRIORIJ VAN CLUNY (1103)

In 1103 werd het kanunnikenklooster veranderd in een monnikenklooster onder 'Cluny'³⁰⁸. Cluny lag in Frans gebied, maar Saint-Saulve was Duits. De orde, regels en benoemingen kwamen voortaan rechtstreeks uit Cluny. Het klooster was niet meer afhankelijk van de graaf van Henegouwen. Een ander gevolg was dat het klooster in Saint-Saulve voortaan een priorij was. Het hele Cluny-imperium had namelijk slechts één abt, in Cluny, die lokaal werd vertegenwoordigd door een prior. Op het hoogtepunt omvatte het Cluny-imperium zo'n 1450 connecties, inclusief kloosters³⁰⁹. De monniken voor dit klooster in Saint-Saulve kwamen uit Va-

lenciennes uit de abdij Saint-Géry. Dit veroorzaakte later animositeit tussen beide kloosters over de zeggenschap³¹⁰. De overgang naar de Cluny-kloosters paste in het streven van Paus Gregorius VII, zelf afkomstig van Cluny, om de macht van de (hoge) aristocratie over de kloosters te verminderen en de kloosters zelfstandig te maken. Deze paus kreeg het gedaan dat de aristocratie afzag van macht over de Cluny-kloosters. Cluny kwam rechtstreeks onder gezag van de paus. In dit licht schonk graaf Boudewijn III van Henegouwen (1088-1078-1120) in 1103 het klooster te Saint-Saulve aan Cluny. Later liet Karel V de paus de priors van Saint-Saulve benoemen³¹¹.

Kort na de overgang werd de priorij uitgebreid tot 24 monniken, een gebruikelijk aantal voor kloosters. Deze uitbreiding vond plaats onder Hugo, de beroemde abt die Cluny-III bouwde en prior Hubertus I. Paus Paschalis II en de bisschoppen van Reims en Cambrai waren betrokken. Volgens de genoemde plaquette stichtte *Karel de Grote in 801 tot lof en eer van God en de heiligen Salvius en Superius een proosdij met zes kanunniken die door aartsbisschop Bruno in 966 tot priorij in de orde van Cluny werd veranderd. Hugo, abt van Cluny, verving de kanunniken door 24 monniken en stelde Hubertus als prior aan. Dit gebeurde ten tijde van Paus Paschalis II en aartsbisschop Samson van Reims en bisschop Manasses van Cambrai in 1106*³¹². De op deze plaquette genoemde data zijn niet precies en ook wordt Karel de Grote verward met Karel Martel.

Maar spoedig daarop groeide het aantal monniken. *Het overzicht van alle Cluny-kloosters, priorijen en decanaten vermeldt namelijk het aantal van 28 monniken, die dagelijks twee gezongen Heilige Missen en één stille Heilige Mis moesten vieren. Driemaal wekelijks moest een aalmoes worden gegeven*³¹³.

Henschenius haalt deze tekst aan³¹⁴. Het geven van aalmoezen was de enige algemeen voorkomende armenzorg die in de middeleeuwse samenleving voorkwam³¹⁵.

Tussen Cluny-kloosters werden relieken uitgewisseld. Relieken van Sint-Margaret zijn vanuit Saint-Saulve naar Cluny overgebracht. *Op een onbekende datum heeft Stephan Beruti de relieken van Sint-*

*Margaret vanuit de Cluny-priorij in Saint-Saulve bij Valenciennes naar de kapel van het college in Cluny gebracht*³¹⁶.

11. PAUSELIJKE BEMIDDELING (1144-1145)

Hugo, prior van Saint-Saulve, vroeg in 1144 de abt van Cluny te bemiddelen in een conflict met de abt van het klooster Sanctus Johannes in Valenciennes. Deze had de bediening van de parochie Sanctus Gaugericus aan zich getrokken, terwijl die onder Saint-Saulve viel. Bij brief machtigde Paus Lucius II (1144-1145) de aartsbisschop van Reims, Samsonus, om, samen met de bisschop van Cambrai, Nicolas, deze kwestie op te lossen. Zij hakten de knoop door en gaven alle kerkelijke rechten terug aan Saint-Saulve³¹⁷.

12. HOSPITAAL (1245)

In 1245 werd onder prior Raoul I (1239-1287) een hospitaal gerealiseerd³¹⁸.

13. SCHEIDING PRIORIJ EN PAROCHIE (1451)

In 1451 werd tussen de priorij en de parochiële kerk met begraafplaats een muur geplaatst om beide te kunnen scheiden³¹⁹.

14. ZELFSTANDIGE ABDIJ (1629-1794)

Op 7 oktober 1629 werd na ruim vijfhonderd jaar de band met Cluny doorgesneden. De priorij werd een zelfstandige abdij. De laatste prior, Dom Philippe d'Oignies, had de toestemming voor deze omzetting gekregen van Paus Urbanus VIII³²⁰. In 1713 leefden in de abdij nog 28 monniken. Deze zelfstandige abdij hield stand tot de sluiting ten tijde van de Franse Revolutie. In 1793 werd de abdij verwoest en een jaar later, moesten de monniken, onder de laatste abt Dom Buvry, het klooster verlaten³²¹. Het was ook deze abt die door hem verzamelde manuscripten over de geschiedenis van de stad Valenciennes had overgedragen³²².

7.2 KERK

De *Sint-Martinuskerk*³²³, waarin zich de relieken van Sint-Martinus en Sint-Salvius bevonden, ontwikkelde zich tot parochiekerk.

In de tijd van de Franse revolutie werd de kerk gesloten. Ze raakte in verval en werd afgebroken. Op 16

juli 1865 is de huidige kerk ingewijd. De relieken werden in het altaar geplaatst volgens de Ordines zoals die in de middeleeuwen golden (*dedicatio*). De parochiekerk van Saint-Saulve kent sinds deze inwijding *drie patroonheiligen, Sint-Martinus, Sint-Salvius en Sint-Albertus*³²⁴. De keuze van de eerste twee patroonheiligen ligt voor de hand. De keuze van de derde had te maken met een noodlotig ongeval. De mecenas, de heer Hamoir, die de bouw van de nieuwe kerk mogelijk maakte, had zijn 21-jarige zoon Albert verloren. Zijn naamgenoot *Sint-Albertus* (1166-1192), bisschop van Luik, is de derde patroonheilige geworden.

In 1902 werd een nieuwe kapel met bijbehorend nieuw altaar voor Sint-Salvius in de Sint-Martinuskerk ingericht. De tekst op de muur van deze kapel vermeldt dat *1100 jaar na de translatio van de heiligen Salvius en Superius op 6 juli het nieuwe altaar is ingewijd*³²⁵. In 1902 ging men er nog van uit dat in 802 de translatio door Karel de Grote zou hebben plaatsgevonden. Op het altaar staat een borstbeeld van Sint-Salvius, met slagbijl en stier. Op het retabel staat Karel de Grote afgebeeld, conform de verouderde opvatting.

De Sint-Martinuskerk met de relieken van Sint-Salvius werd een pelgrimsdoel. Veel zieken zijn genezen na aanroeping van Sint-Salvius.

7.3 (RELIEK)VERERING SINT-SALVIUS

Sint-Salvius werd op drie dagen in het bijzonder vereerd. Uiteraard op 26 juni, de dag van zijn dood (*transitus*), maar ook op 7 september, de dag van de translatio en op 15 oktober, de dag van de elevatio³²⁶. De priorij Saint-Saulve bezat relieken van Sint-Salvius en Superius, zo schrijft Henschenius (1601-1681) in zijn commentaar voorafgaand aan zijn *vita* over Sint-Salvius. Hij verwijst daarbij naar *Arnoldus Rayssius* (Arnold Raisse, 1580-1644), kannunnik in Douai (*Canonicus Duacensis*) die in zijn in 1628 geschreven werk "*Hierogazophylacium Belgicum, Sive Thesaurus Sacrarum Reliquiarum Belgii*"³²⁷ al geschreven had dat de *priorij relieken van Sint-Salvius en zijn gezelschap Superius bezat*³²⁸. *Hiero* betekent heilige en *gazophylacium* schatkamer, zodat *Hierogazophylacium* de schatkamer van de heiligen betekent.

Rayssius schrijft verder hoe Sint-Salvius om het leven is gekomen. Hij waarschuwt dat deze niet moet

worden verward met Sint-Salvius uit Albi. Ook legt hij uit hoe Superius aan zijn naam is gekomen. Bovendien vertelt hij dat het *knie-relicie van Sint-Martinus, dat in 624 door de aartsbisschop van Cambrai was ontdekt, bijna in de reliekschrijn van de Sint-Salvius was beland*³²⁹.

*Prior Raoul I (1239-1287), die in het klooster in Saint-Saulve het hospitaal had gesticht, liet de overblijfselen van Sint-Salvius opgraven om ze, in het bijzijn van de aartsbisschop van Reims, Thomas (1251-1263), in een nieuwe zilveren kist te leggen, waarbij voor het hoofd een afzonderlijk zilveren schrijn werd gebruikt*³³⁰. Volgens het verslag van de inwijding van de nieuwe kerk in Saint-Saulve in 1865 zou deze verplaatsing in 1282 hebben plaats gevonden³³¹. De datum van 1282 stemt echter niet overeen met de aanwezigheid van aartsbisschop Thomas, omdat deze in 1263 al was overleden. In 1793 werd deze zilveren kist gelicht en kapot gemaakt (*brisée*), terwijl de relieken als onrein (*immonde*) werden weggegooid. Niettemin zijn ze heimelijk opgeraapt en naar een vrome familie in Valenciennes gebracht. Slechts enkele restanten zijn aan vandalen ontsnapt³³². Zij worden nog bewaard in de Sint-Martinuskerk. Bij de inwijding zijn ze in het altaar geplaatst.

De hoogste aristocratie vereerde Sint-Salvius kennelijk zozeer dat Bruno aartsbisschop van Keulen en broer van de Duitse keizer, een vredesovereenkomst op het graf van Sint-Salvius wilde laten sluiten.

7.4 MARCELLINUS EN PETRUS NAAR SAINT-SAULVE

Rond 830 was Georgius, een Venetiaans priester die de Griekse bouwkunst van waterorgels verstond, rector van het klooster Saint-Saulve. Deze Georgius had in 826 in het paleis in Aken een hydraulisch orgel gebouwd. Als dank voor dit werk was hij in 828 benoemd tot *rector van het klooster van Sint-Salvius, de martelaar*³³³. In datzelfde jaar had Einhard de kerk van Saint-Saulve van Lodewijk de Vrome als persoonlijk bezit gekregen³³⁴. Einhard had meer persoonlijk bezit. Hij had bezittingen in Michelstadt en Seligenstadt (toen nog OberMühlheim), was abt van twee kloosters in Gent (Blandinium en Sint-Bavo), van het Sint-Servaasklooster in Maastricht en had bezittingen

bij Parijs en Fritzlar. Van belang is hier dat hij ook de kerk in Saint-Saulve, toen nog Valenciennes genoemd, in bezit had³³⁵. Einhard moet dus Sint-Salvius hebben gekend. Hij noemt hem expliciet martelaar.

Of Einhard in 830 ook in Saint-Saulve is geweest is niet zeker. Hij is per boot van Valenciennes naar Gent is gevaren, omdat hij keizerin Judith niet meer kon begeleiden vanwege diarree³³⁶. Het zou zo maar kunnen zijn dat met Valenciennes het klooster in Saint-Saulve wordt bedoeld.

Georgius vroeg en kreeg in Aken van Einhard (fragmenten van) relieken van Marcellinus en Petrus. Deze relieken had Einhard in 827 uit de graven van deze heiligen in Rome laten halen. Ze waren via Straatsburg, Michelstadt en OberMühlheim, dat sindsdien om die reden Seligenstadt heet, naar Aken overgebracht³³⁷. Door bemiddeling van Einhard zijn deze relieken in 828 door diaken Theothardus naar kloosters en kerken van Einhard overgebracht³³⁸. De translatio naar Saint-Saulve wordt door Einhard uitvoerig beschreven. *De bijbehorende processie duurde drie dagen*³³⁹.

Onderweg vonden, onder aanroeping van deze heiligen, wonderen plaats, bij Visé en later in de kerk in Saint-Saulve. 15 wonderen worden genoemd, waarbij blinden weer ziende, manken weer lopend en geestelijk zieken weer beter werden. Deze wonderen vonden vooral tijdens de Heilige Mis plaats. Het valt op dat Einhard niet (meer) spreekt over de Sint-Martinuskerk, maar over *de Sint-Salviuskerk*³⁴⁰.

Georgius schreef zelf over deze gebeurtenissen een klein boekje (*libellus*), dat door Einhard letterlijk in de paragrafen 8-11 van Boek IV van zijn werk *Translatio et miracula sanctorum Marcellini et Petri auctore Einhardo* werd overgenomen³⁴¹.

Deze wonderen van deze gezegende heiligen die werden opgetekend in het palatium [te Aken] zijn voldoende om op te nemen in dit werk. Nu komen we toe aan de wonderen die hebben plaatsgevonden in de plaatsen waar, op verzoek van gecastelij-

S: Saulve priez p' nous

ORAISON - Grand Dieu qui avez créé les Bestiaux pour le soulagement et la sustentation des hommes, et nous avez decouvert miraculeusement par eux le lieu et la sepulture de vos glorieux martyrs S: Saulve et S: Super, conservez et guerissez par l'intercession des dits Saints nos bestiaux de maladie. Par J. C. N. S. Ainsi soit-il.

ken en door mijn [Einhard] goedgeefsheid, relieken van deze heiligen terecht zijn gekomen en waar zij tot op de dag van vandaag [828] met grote toewijding worden vereerd. De eerste die deze door mijn gift verkreeg was **Georgius, priester en hoofd van het klooster van Sint-Salvius de martelaar**, welk klooster ligt in het gebied van Famars, in de stad **Valenciennes**; Hij [Einhard] stuurde deze relieken naar dit klooster vanuit het palatium in Aken door middel van een diaken. [...]

Zo werden de heilige relieken van deze martelaren aarvaard door de mensen uit dat gebied en onder leiding van God gedragen naar de kerk van **Sint-Salvius**, waar genoemde Georgius deze naar toe had gestuurd. Dit wonder, het zij gezegd, was me verteld door Georgius zelf; Met betrekking tot de volgende wonderen, die nu aan de beurt zijn ontving ik van hem een klein boekje waarvan de opzet en volgorde als volgt is: In het 14e [15e?] jaar [lees: 828], met de zegen van Christus, van keizer Lodewijk Augustus [lees: de Vrome], bij de belijdenis van christenen, zoals in het begin van de kerk, verwaardigde de Heer zich tekenen en wonderen in het palatium van de koning, zocht en ontving Georgius de priester van Einhard de abt in het palatium in Aken relieken van de martelaren Marcellinus en Petrus. Deze relieken die hij [Einhard] uit Rome had ontvangen uit handen van zijn eigen mensen, plaatste hij in een kistje, dat hij had versierd met goud en juwelen. Deze relieken zond hij [Einhard] via zijn diaken Theothard naar de kerk van **Sint-Salvius de martelaar**, die hij [Einhard] toen in bezit had als een begunstiging van de koning. Toen de diaken aankwam in de koninklijke stad Visé, rende voor hem uit een gebochelde man die zozeer werd gekweld door tandpijn dat hij vijftien dagen lang niet in staat is geweest te eten en slechts water heeft kunnen drinken. Aangezet door de diaken had hij zich zelf voorovergebogen om te bidden voor de relieken die hij bij zich droeg. Toen hij met eerbied en smekend de Heer Christus verzocht medelijden met hem te hebben, door tussenkomst van de heiligen Marcellinus en Petrus, verdwenen alle ongemakken uit zijn lichaam en stond hij op na een krachtig gebed. Dit wonder was opgetekend op de dertiende dag voor de kalender van juli [= 19 juni]. Omdat dit boven reeds vollediger door mij [Einhard] is uiteengezet, heb ik het geschikt geacht het hier te vermelden vlak bij het relaas van genoemde Georgius.

•1 Op de derde dag [na vertrek uit Aken = 23 juni] kwam de diaken met de relieken in **Valenciennes** aan en zoals aan hem verzocht droeg hij de relieken met piëteit en vol eerbied **de kerk van Sint-Salvius binnen**. Een jongeman, Dominic genaamd, afkomstig uit het domein Les Estinnes, die al een jaar lang leed aan de ziekte die de Grieken spasme noemen, in die zin dat hij zijn hand niet stil kon houden, maar juist steeds rond draaide als of het een handmolen was, was direct genezen door de wonderen van de gezegende martelaren. Vanaf het moment dat zij binnen kwamen, was het ongemak van dat verschrikkelijke draaien over.

•2 Op de vierde dag, dat wil zeggen op het feest van Johannes de Doper [= 24 juni], had een oude vrouw, Gerrada, die zei dat ze een jaar blind was, op de gezegende martelaren **tijdens de misplechtigheden** een beroep gedaan en zij kreeg door hun verdiensten het licht terug in het bijzijn van al degenen die bij elkaar waren gekomen. Het licht waarnaar ze zo had verlangd.

•3 Op het feest van **Sint-Salvius**, dat valt op 26 juni, kreeg een doofstomme man **tijdens de misplechtigheden** door bemiddeling van de martelaren gehoor en spraak terug.

•4 Op dezelfde dag [= 26 juni] kreeg Rodeltrude, een oude vrouw uit Laon, die al drie jaar het licht van de hemel niet meer had gezien, het licht terug **tijdens de misplechtigheden**.

•5 Op 27 juni kreeg een jonge jongen van zeven jaar, Donitian, die blind was vanaf de geboorte, **tijdens de misplechtigheden** het licht door de verdiensten van de gezegende martelaren.

•6 Op de vooravond van het feest van Petrus en Paulus, dat wil zeggen op 28 juni kreeg een klein meisje van ongeveer 9 jaar, Theobalda, dat drie jaar lang niets had gezien, **tijdens de misplechtigheden** te midden van een menigte mensen en met de hulp van de martelaren haar verloren licht terug door medelijden van God.

•7 Op het zelfde tijdstip en op dezelfde plaats kon Dado, een man uit het dorp Petit Pont, die zes jaar lang krom was, op krukken liep en zichzelf niet kon oprichten naar de hemel door medelijden

van God en door de verdienste van de gezegende martelaren weer rechtop staan.

•8 Op 4 juli vertrok een weduwe met de naam Adalrada, die jarenlang verstoken was van het licht in haar ogen, maar had gehoord van de wonderen alleen met haar blindenstok in haar hand **naar Valenciennes** zonder ijdele hoop dat zij haar licht weer terug zou krijgen. Toen zij de stad naderde, dacht ze dat zij met haar rechter oog een zonnestraal zag. Daarop had zij met een zuiver hart dat God door bemiddeling van zijn heiligen haar zou toestaan de **kerk van Sint-Salvius** te zien. Onmiddellijk werd zij verhoord en verkreeg door medelijden van de Heer onmiddellijk wat zij zo verlangde.

•9 Op dezelfde dag [= 4 juli] kreeg Ruoitl, een andere vrouw uit de streek van Noyon, die vijf jaar blind was **tijdens de misplechtigheden** door de gave van de Heer Christus en door de verdiensten van zijn heiligen het licht terug.

•10 Op het octaaf van de Apostelen, dat is op 6 juli, werd Gunthard, een man uit dezelfde streek afkomstig, die getroffen was door verlamming, door zijn familie **naar de kerk van Sint-Salvius** geleid. Zij zeiden dat hij die verlamming al een jaar had en de linkerkant van zijn lichaam zo zwak was dat hij zijn linkerhand niet naar zijn mond kon brengen, zichzelf niet kon wassen en ook zijn schoenen niet kon aandoen. Hij werd gezond door medelijden van God en de verdiensten van de heiligen, **tijdens de plechtigheden van de ochtenddienst**.

•11 Zo kreeg ook Hildebon, een andere man afkomstig van het klooster Saint-Martin-aux-Jumeaux, die van kinds af aan blind was op dezelfde dag [= 6 juli] en **in dezelfde kerk tijdens de misplechtigheden** door dezelfde heiligen en door medelijden van en hulp van de Heer zijn licht weer terug. Hij was waardig bevonden om alles te zien wat hij tevoren niet had gezien.

•12 Op 7 juli werd Regilindis, een klein meisje dat niet meer dan zeven jaar oud was en drie jaar blind was, het licht in haar ogen terug gegeven door medelijden van God en de verdiensten van de heiligen, terwijl zij te midden van anderen haar

plaats had ingenomen **in de kerk om de goddelijke dienst bij te wonen**.

•13 Op 12 juli werd Alagia, een vrouw die bijna twee jaar haar zicht miste het licht terug gegeven door onze Heer Jezus Christus, **tijdens de heilige misplechtigheden** bij de smekende gebeden van de heiligen.

•14 Op dezelfde dag [= 12 juli] kreeg een zeer oude blinde man uit het dorp Gheule, die al veertien jaar niets had kunnen zien, bij het binnengaan van de kerk voor de verspersdienst zijn lang verlangde zicht terug. Terwijl hij de heilige martelaren aanriep, smolt zijn blindheid weg door de hulp van de Heer.

•15 Op 26 juli werd een meisje, dat gekweld werd door een onreine geest **de kerk binnen** gebracht **tijdens de misplechtigheden** en door de kracht van Christus en de verdiensten van de gezegende martelaren vlood de duivelse geest weg en kreeg zij haar gezonde geest weer terug.

Dit zijn de wonderen die onze Heer zich verwaardigde te laten gebeuren door de verdiensten van zijn heiligen Marcellinus en Petrus **in Valenciennes** ten behoeve van het menselijke geslacht. En deze eendergenoemde Georgius zorgde ervoor dat hij dit in een boekje vastlegde en we [Einhard] dachten het wel in dit werk van ons [Einhard] te verwerken. Deze Georgius is een Venetiaan die uit zijn eigen land kwam naar de Keizer en het palatium van Aken om een schitterend orgel te bouwen dat de Grieken hydraulisch noemen.³⁴³

Hier wordt bovendien opgemerkt dat Karel de Grote ook een palatium *in Valenciennes*³⁴³ had, waar hij in voorkomende gevallen kon verblijven en waar in ieder geval synode plaats vond (771)³⁴³. Of hij daar persoonlijk bij was, is niet bekend. Het lijkt dan niet gewaagd te veronderstellen dat ook hij Saint-Saulve heeft gekend. Voorts kende zijn zoon, Lodewijk de Vrome, Saint-Saulve nu hij zijn secretaris Einhard de kerk van Sint-Salvius als persoonlijk bezit heeft toegekend³⁴⁴. Dit blijkt voorts uit het verslag van de historicus Albericus van de abdij van Trois Fontaines (†1252) die over het jaar 812 onder meer schreef dat *reliëken van bisschop en martelaar Sint-Salvius op 19 september door Karel de Grote naar Valenciennes zijn gebracht en daar veel zieken hebben genezen*³⁴⁵.

VERSPREIDING VAN DE (RELIEK)VERERING VAN SINT-SALVIUS

De (relik)verering van Sint-Salvius is vanuit Saint-Saulve verspreid naar andere plaatsen. Hij blijkt van in totaal negen kerken in acht plaatsen patroonheilige.

8.1 SINT-SALVIUS ALS PATROONHEILIGE

Sint-Salvius blijkt behalve in Saint-Saulve nog in zeven andere plaatsen als patroonheilige te worden (te zijn) vereerd in *de kerk te Beuvrages, volgens overlevering gebouwd op de plaats van de stal, Vendegies-sur-Ecaillon, Hecq et Leval, Essigny-le-Grand, Jollain-Merlin in Belgisch Henegouwen en Limbricht*²⁶. In Limbricht staan zelfs twee kerken met Sint-Salvius als patroonheilige.

1. SAINT-SAULVE (F, NORD)

De (relik)verering van Sint-Salvius in Saint-Saulve is in het vorige hoofdstuk besproken.

2. BEUVRAGES (F, NORD)

Beuvrages ligt 6 km ten westen van Saint-Saulve. Beuvrages ligt op de linkeroever van de Schelde en maakte van 1051 tot 1280 deel uit van het graafschap Vlaanderen. In het kasteel van Beuvrages zouden Sint-Salvius en Superius vermoord zijn. Dit kasteel heeft de tand des tijds niet doorstaan. De Sint-Salviuskerk in Beuvrages zou zijn gebouwd op de plaats van de stal, waar Sint-Salvius en Superius in eerste instantie zijn begraven. Deze stal bestaat niet meer. De kerk is in 1975 afgebroken. Deze oude kerk heeft een relik van Sint-Salvius in haar bezit gehad. De nieuwe kerk, gewijd aan Sint-Paulus, bevat nog een houten beeld van Sint-Salvius uit de 17e eeuw.

3. ESSIGNY-LE-GRAND (F, AISNE)

Essigny-le-Grand ligt 80 km ten zuiden van Saint-Saulve. De huidige Sint-Salviuskerk in de rue Saint-Saulve dateert van 1925 en is ingewijd op 13 maart 1927, nadat de vorige kerk in de eerste we-

*Beuvrages,
Église Saint-Paul,
beeld Sint-Salvius.*

*Essigny-le-Grand,
Sint-Salviuskerk,
beeld Sint-Salvius.*

reldoorlog verloren is gegaan. In de kerk bevinden zich een polychroom beeld van Sint-Salvius en een gebrandschilderd raam met zijn beeltenis. In de sacristie staan twee bijna gelijkvormige relikschrijnen, waarvan één met een kruis op het schrijn met een beenrelik van Sint-Salvius.

*Kerken met
Sint-Salvius als
patroonheilige.*

Essigny-le-Grand, Sint-Salviuskerk, relikschrijn + detail.

Essigny-le-Grand, Sint-Salviuskerk, gebrandschilderd raam.

4. HECQ (F. NORD)

Hecq ligt 30 km ten zuiden van Saint-Saulve.
De Sint-Salviuskerk uit 1766 bezit een Salviusaltaar, met Salviusbeeld en Salviusrelik, alsmede een gebrandschilderd raam met Sint-Salvius.
Hecq kent ook een Fontaine Saint-Saulve.

Hecq, Sint-Salviuskerk, gebrandschilderd raam.

Hecq, Sint-Salviuskerk, Salviusaltaar.

Hecq, Sint-Salviuskerk.

Hecq, Salviusaltaar, relikschrijn.

5. LEVAL (F. NORD)

Leval ligt 40 km ten zuiden van Saint-Saulve. Sint-Salvius is patroonheilige van de kerk in Leval, die in 1950 nieuw is gebouwd, nadat de oude in de tweede wereldoorlog verloren is gegaan. Deze nieuwe kerk draagt nog slechts de naam van Sint-Salvius. Verder doet ze in niets aan de heilige herinneren.

6. VENDEGIES-SUR-ECAILLON (F. NORD)

Vendegies-sur-Ecaillon ligt 15 km ten zuiden van Saint-Saulve. De eerste Sint-Salviuskerk is in 1631 vervangen en in 1862 herbouwd naar het model van de Sint-Martinuskerk in Saint-Saulve. Deze Sint-Salviuskerk kent een Salviusaltaar met een Salviusbeeld uit de 19e eeuw.

Vendegies-sur-Ecaillon, Sint-Salviuskerk,
Salviusaltaar + Salviusbeeld.

7. JOLLAIN-MERLIN, GEMEENTE BRUNEHOUT (B, HENEGOUWEN)

Jollain-Merlin in gemeente Brunehout (bisdom Tournai/Doornik) ligt 30 km ten noorden van Saint-Saulve, bij Tournai.

De Sint-Salviuskerk is in de 14e eeuw gebouwd, in de 16e eeuw in gotische stijl aangepast en in 1918 opgeblazen door de Duitsers. Daarna is ze gerestaureerd. Het transept van de kerk is een monument. In de kerk bevinden zich een Salviusbeeld en Salviusreliken in een buste-reliekhouder van verguld hout uit de 18e eeuw en een arm-reliekhouder uit de 17e of 18e eeuw. Het Salviusaltaar is verloren gegaan.

Arm-reliekhouder en beeld.

Jollain-Merlin, Sint-Salviuskerk, Salviusbeeld, detail.

8. LIMBRICHT, GEMEENTE SITTARD-GELEEN (NL, LIMBURG)

Sint-Salvius wordt voornamelijk vereerd in 'buurplaatsen'. Limbricht is daarop een uitzondering. Het ligt maar liefst 220 kilometer (ten noordoosten) van Saint-Saulve. Over de (relik)verering van Sint-Salvius in Limbricht gaat hoofdstuk 9.

Jollain-Merlin, Sint-Salviuskerk.

8.2 OVERIGE PLAATSEN MET (RELIEK) VERERING VAN SINT-SALVIUS

De (reliëk)verering van Sint-Salvius is vanuit Saint-Saulve naar veel plaatsen in Frankrijk, België, Engeland en Duitsland verspreid. *Talrijke kerken en kloosters bezitten een reliëk van Sint-Salvius*¹⁴⁸. Er zijn ook plaatsen die geen reliëk bezitten, maar waar Sint-Salvius is (wordt) vereerd door middel van gebeden of waar een Passio Sancti Salvii is geschreven of gekopieerd. Ook hier moet Sint-Salvius zijn vereerd. Onderstaand worden deze plaatsen per land alfabetisch weergegeven.

8.2.1 FRANKRIJK

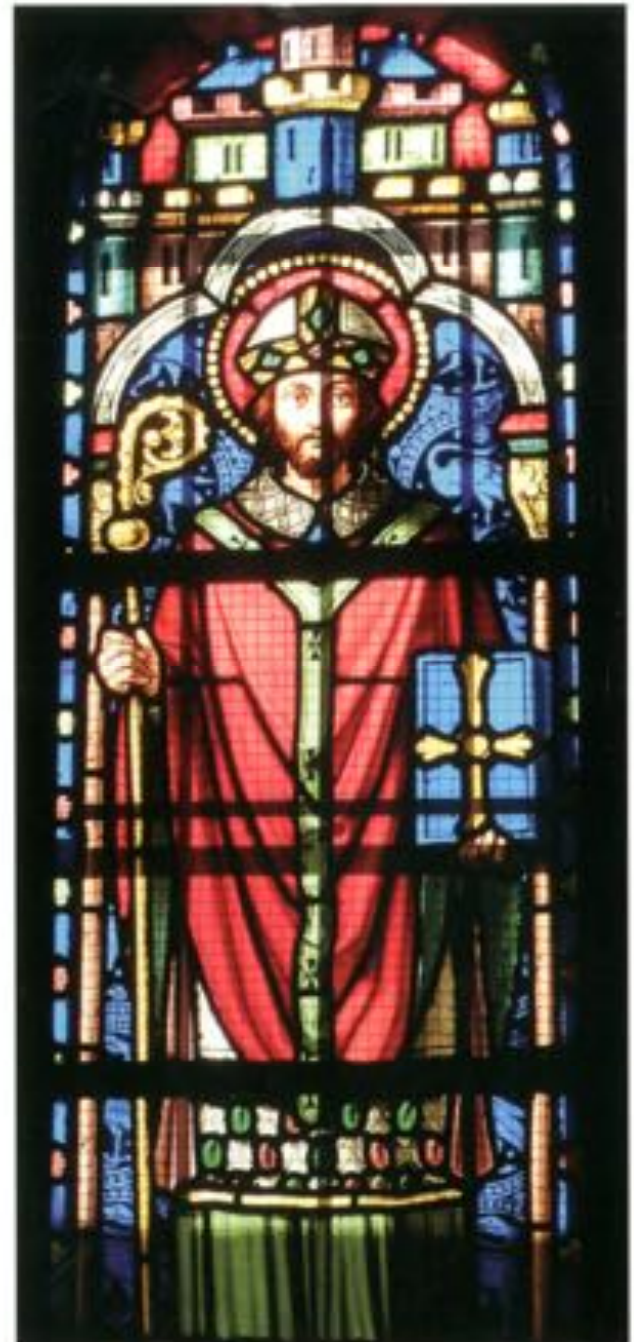
1. ANGOULÊME (F, CHARENTE)

Angoulême ligt 600 km zuid-westelijk van Saint-Saulve.

Hoewel in de literatuur betwijfeld wordt of Sint-Salvius uit Angoulême afkomstig is, wordt hij in Angoulême als bisschop vermeld¹⁴⁹. In 1885 zijn de reliëken in de kathedraal geïnventariseerd, waaronder die van Sint-Salvius¹⁵⁰. In de Chapelle de l'ancien évêché, die thans deel uitmaakt van het Musée des beaux-arts, bevindt zich een gebrandschilderd raam uit de 19e eeuw met Sint-Salvius.

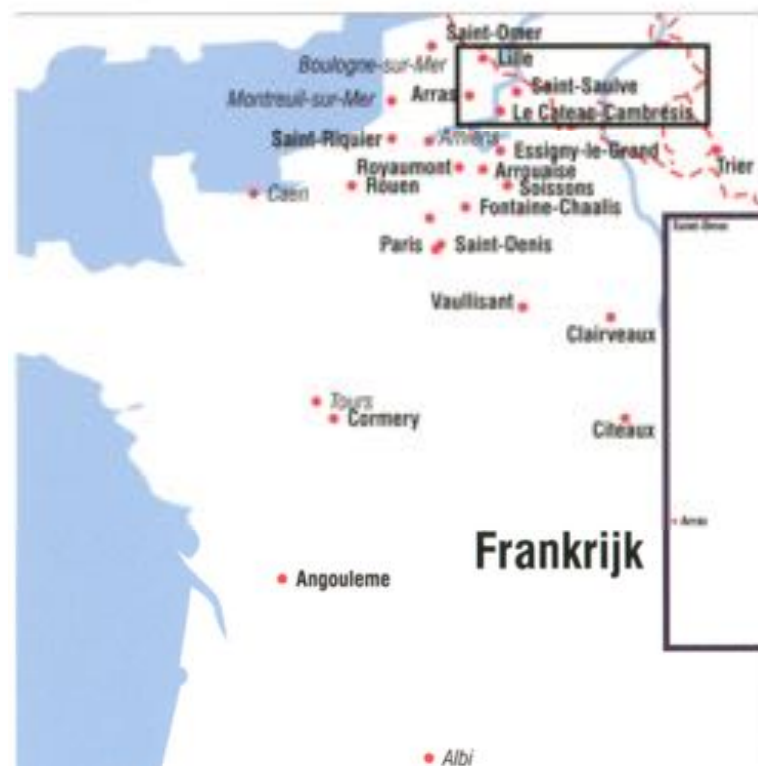

Angoulême, Chapelle de l'ancien évêché, gebrandschilderd raam, detail.

Angoulême, Chapelle de l'ancien évêché, gebrandschilderd raam.

Kaart Frankrijk en Kaart Noord-Frankrijk, Picardië.

2. ARRAS (F, PAS DE CALAIS)

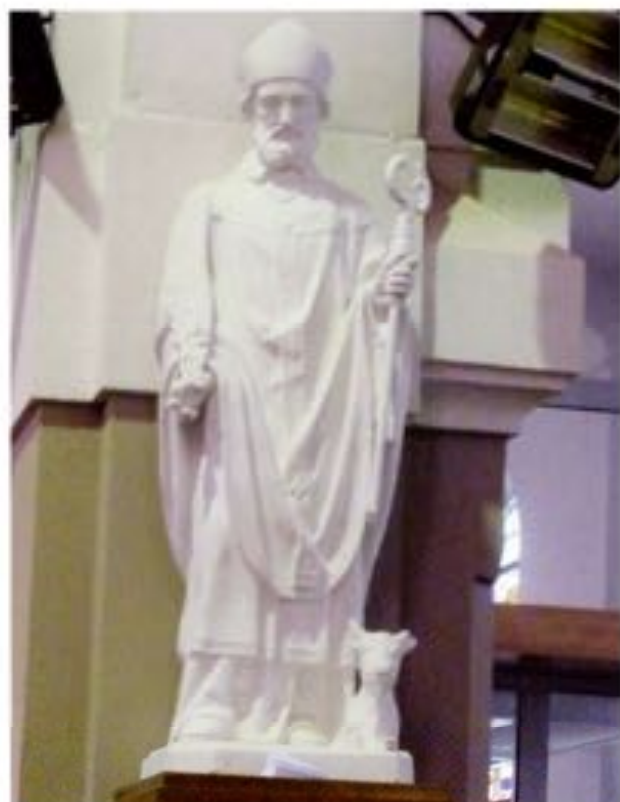
Arras (Atrecht; Airebati) ligt 77 km ten westen van Saint-Saulve.

Karel de Grote benoemde in 776 een van zijn raadgevers, Radon, tot abt van de abdij van Sint-Vaast te Arras. Deze Radon vernieuwde de abdij na een grote brand in 793. In deze abdij bevonden zich veertien altaren, waarvan er één moet zijn toegewijd geweest aan Sint-Salvius, omdat er één altaar was met een opschrift van Alcuinus, dat was toegewijd aan Sint-Salvius en Sint-Amandus³⁵¹. Radon had zijn vriend Alcuinus, adviseur van Karel de Grote, gevraagd om ornamentale opschriften voor talrijke altaren³⁵². De tekst van het opschrift van het Sint-Salviusaltaar luidde:

Voor het altaar van Sint-Salvius en Sint-Amandus

*Salvius en ook de grote Amandus omarmen dit altaar met hun beider geest, opdat beiden bloeiend door hun deugden, beiden zoals wij geloven, in het eeuwige rijk der hemelen blijven*³⁵³.

De kathedraal bezat volgens Henschenius be relieken van Sint-Salvius³⁵⁴. Hij baseerde zich op Arnoldus Rayssius die in 1628 onder de relieken van de kathedraal van Arras de be relieken van Sint-Salvius³⁵⁵ noemde.

Baisieux, Saint-Jean-Baptiste-kerk, Salviusbeeld.

Daarnaast bevatte ook de kalender in de sacramentaire in Arras de vermelding van *Sint-Salvius, de martelaar uit Valenciennes*³⁵⁶.

3. ARROUAISE, GEMEENTE OISY (F, AISNE)

Arrouaise ligt 50 km ten zuiden van Saint-Saulve. Henschenius schreef in zijn Vita Sancti Salvii dat hij deze baseerde op 7 eerdere versies. Eén daarvan blijkt afkomstig van de Orde van Arrouaise³⁵⁷.

4. BAISIEUX (F, NORD)

Baisieux ligt 50 km noord-westelijk van Saint-Saulve, dicht bij Lille. In de kerk Saint-Jean-Baptiste wordt een reliek van Sint-Salvius vereerd³⁵⁸ en er staat een Salviusbeeld. Vroeger werd Sint-Salvius specifiek op Pinkstermaandag met een processie vereerd³⁵⁹. In de parochie van Saint-Jean-Baptiste wordt een processie ter ere van Sint-Salvius op Pinkstermaandag gehouden. Hij wordt beschouwd als de beschermer van de dieren, koeien en paarden³⁶⁰. De kosteres geeft desgevraagd aan dat deze processies verleden tijd zijn.

Baisieux, Saint-Jean-Baptiste-kerk, reliekschrijn.

Baisieux, Salviusgebed.

5. BRUAY-SUR-L'ESCAUT (F, NORD)

Bruay-sur-l'Escaut ligt 4 km noordelijk van Saint-Saulve aan de overzijde van de Schelde.

De Sint-Pharaïldekerk in Bruay-sur-l'Escaut is de plaats waar de relikven van Sint-Salvius in tweede instantie naar toe zouden worden gebracht, ware het niet dat de ossen weigerden de kar te trekken.

6. CAMBRAI (F, NORD)

Cambrai ligt 35 km ten zuiden van Saint-Saulve. De sacramentaire van Cambrai uit 812, die onder bisschop Hilduardus is opgesteld, noemt in de litanie de naam van *Sint-Salvius*³⁶¹, in de categorie martelaren. Deze sacramentaire is door paus Hadrianus tussen 784 en 791 aan Karel de Grote toegezonden. Coens meldt expliciet dat het gaat om Sint-Salvius, de martelaar uit Valenciennes.

In de Vita Lietberti (Lietbertus was bisschop van Cambrai, 1010-1076) worden de heiligen genoemd van wie de relikven in de Saint-Sépulcrekerk in Cambrai aanwezig zijn. Eén van deze heiligen is *Sint-Salvius, bisschop en martelaar in het klooster in Valenciennes*³⁶².

In 1024 wordt het klooster van Sint-Salvius vermeld in de *Gesta Episcoporum Cameracensium*³⁶⁴.

*Op 22 september 1025 werd de Andreas-kerk ingewijd met veel geestelijken en monniken waarbij relikven van veel heiligen aanwezig waren, onder wie Sint-Salvius*³⁶³.

Cambrai, kathedraal.

Een manuscript uit de 15e eeuw met de Passio Sancti Salvii was afkomstig uit de abdij Saint-Sépulcre in Cambrai. Dit manuscript bevindt zich thans in de Bibliothèque municipale te Cambrai³⁶⁶.

De gebrandschilderde ramen in de kathedraal stellen de bisschoppen van het bisdom voor, onder wie Sint-Salvius.

Cambrai, kathedraal, gebrandschilderd raam.

7. CORMERY (F, INDRE-ET-LOIRE)

Cormery ligt 180 km zuid-westelijk van Saint-Saulve en 20 km ten zuid-oosten van Tours.

Alcuinus, de leraar van Karel de Grote, was niet alleen geschiedschrijver, maar maakte ook inscripties voor altaren, zoals het Salviusaltaar in de abdij van Sint-Paulus in Cormery (*Cormaricensis*), een van de kloosters waar Alcuinus door Karel de Grote tot abt was benoemd.

Voor het altaar van Sint-Salvius, de martelaar:

Salvius, bisschop en martelaar, eervol door verdiensten, wordt hier op dit altaar herinnerd als aanwezig in gewijde gebeden³⁶⁷.

De abdij in Cormery was eigenlijk een dochterklooster van de abdij Sint-Martinus in Tours³⁶⁸.

8. CRESPIN (F, NORD)

Crespin ligt 10 km noord-oostelijk van Saint-Saulve. De voormalige abdij in Crespin is in 881 verwoest door de Noormannen en is nu een ruïne. Deze abdij bezat een relik van Sint-Salvius.

De huidige kerk kent weliswaar 3 reliekschrijnen, maar maar uit de inscripties is niet op te maken van welke heiligen.

9. CITEAUX, GEMEENTE SAINT-NICOLAS-LÈS-CITEAUX (F, CÔTE D'OR)

Cîteaux ligt 500 km zuid-oostelijk van Saint-Saulve. Uit de voormalige abdij Cîteaux stamt een manuscript met de *Passio Sancti Salvii* uit de 12e eeuw. Dit manuscript bevindt zich thans in Bibliothèque municipale van Dijon³⁶⁹.

10. CLAIRVEAUX, GEMEENTE VILLE-SOUS-LA-FERTÉ (F, AUBE)

Clairveaux ligt 600 km zuid-oostelijk van Saint-Saulve.

Uit de voormalige abdij van Clairveaux stamt een manuscript met de *Passio Sancti Salvii* uit de 12e eeuw. Dit manuscript bevindt zich thans in de universiteit van Montpellier³⁷⁰.

11. CURGIES (F, NORD)

Curgies ligt 8 km zuid-oostelijk van Saint-Saulve. De kerk in Curgies heeft een Salviusaltaar met een Salviusbeeld.

Curgies, kerk, Salviusaltaar.

12. DOUAI (F, NORD)

Douai ligt 40 km ten westen van Saint-Saulve. In Douai werd een lokale litanie geïmplementeerd, waarin alle heiligen van die plaats aan bod kwamen, ingedeeld naar martelaren, belijders en maagden. Sint-Salvius kwam in de opsomming van martelaren op de derde plaats³⁷¹.

13. FONTAINE-CHAALIS (F. OISE)

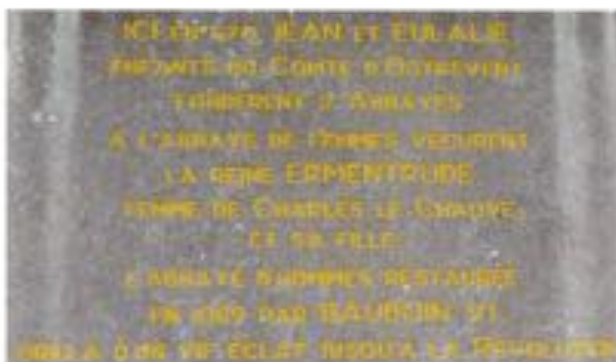
Fontaine-Chalais ligt 150 km zuid-westelijk van Saint-Saulve.

Uit de voormalige cisterciënzer abdij Chaalis, nu een ruïne, stamt een manuscript met de Passio Sancti Salvii uit de 12e eeuw.³⁷² Het manuscript behoorde later toe aan het convent van Saint-Martin-des-Champs in Parijs. Dit manuscript bevindt zich thans in Bibliothèque nationale in Parijs³⁷³.

14. HASNON (F. NORD)

Hasnon ligt 17 km ten westen van Saint-Saulve.

Na een grondige restauratie van het klooster te Hasnon door Boudewijn VI van Vlaanderen, die door huwelijk tegelijkertijd graaf Boudewijn I van Henegouwen was, werd de kerk op 3 juni 1070 ingewijd door drie bisschoppen: *Lietbertus van Cambrai, Radboud van Nijmegen en Reinier van Orleans. Deze inwijding vond plaats ten tijde van Paus Alexander II, voorheen bisschop van Lucca, koning Philippus van Frankrijk, zoon van Hendrik IV. 15 abten en 2 abdissen*³⁷⁴, die allen met naam worden genoemd, waren aanwezig. Belangrijker nog was de aanwezigheid van 26 heiligen, of beter hun relieken, waaronder die van Sint-Salvius³⁷⁵. Boudewijn VI werd een jaar later in Hasnon begraven. 15.

Hasnon, gedenkplaat bij huidige kerk.

15. LE CATEAU-CAMBRÉSIS (F. NORD)

Le Cateau-Cambrésis ligt 35 km ten zuiden van Saint-Saulve.

Bij de inwijding in 1025 van de kerk in de toenmalige benedictijnenabdij Saint-André in Le Cateau-Cambrésis (thans de Saint-Martinkerk) werden relieken van heiligen rondgedragen waaronder die van *Sint-Salvius, de martelaar uit Valenciennes. Veel relieken van heiligen kwamen op de dag van de inwijding op 22 september 1025 met geestelijken en monniken samen, namelijk de heilige..... en ook de kostbare martelaar Salvius*³⁷⁶ respectievelijk

*Bisschop Gerard van Florennes wijdde in te midden van een grote menigte... Voor die gelegenheid bracht men schitterende schrijnen bij elkaar, onder meer van Sint-Salvius*³⁷⁷.

16. LIESSIES, BIJ AVESNES-SUR-HELPE (F. NORD)

Liessies (*Latiensis*) ligt 60 km zuid-oostelijk van Saint-Saulve. De abdij in Liessies is in 1791 verkocht en door de kopers afgebroken. Volgens Henschenius bezat deze abdij een wervel-reliëk van *Sint-Salvius en been-reliëk van Superius*³⁷⁸. Henschenius baseerde zich hierbij op Arnoldus Rayssius. Deze noemde in 1628 onder de aanwezige relieken van Liessies een *wervelreliëk van Sint-Salvius, de bisschop uit de stad Angoulême en martelaar, alsmede een beenreliëk van Sint-Superius, gezet van genoemde Salvius, eveneens martelaar, over wie wij veel hebben leren kennen bij het reliekenheilgdom in de priorij van Sint-Salvius*³⁷⁹.

Deze abdij had een zeer befaamd scriptorium. Het waren *Benedictijnen, die door kalligrafisch en miniatuurwerk in hun scriptorium in Liessies zeer gerenommeerd werden tot buiten de grenzen en dat gedurende vele eeuwen*³⁸⁰.

17. LILLE (F. NORD)

Lille (Rijsel) ligt 70 km ten westen van Saint-Saulve. Boudewijn V, graaf van Vlaanderen (1030-1070), liet de Sint-Pieterskerk in Lille bouwen (1065) en schreef voor dat bij de inwijding in 1066 alle heiligen van zijn graafschap aanwezig moesten zijn³⁸¹. Omdat zijn zoon al van 1055 door huwelijk graaf van Henegouwen was, moet ook Sint-Salvius daarbij aanwezig zijn geweest.

18. LOOS (F. NORD)

Loos ligt 70 km ten westen van Saint-Saulve en maakt deel uit van Lille.

Uit de voormalige abdij Notre-Dame-de-Loos stamt een manuscript met de Passio Sancti Salvii uit de 16e eeuw. Dit manuscript bevindt zich thans in Lille in de Bibliothèque municipale³⁸².

19. MARCHIENNES (F. NORD)

Marchiennes ligt 23 km ten westen van Saint-Saulve. Een manuscript uit de 12e eeuw met de Passio Sancti Salvii stamt uit de abdij van Marchiennes. Dit manuscript bevindt zich thans in de Bibliothèque municipale in Douai³⁸³.

De litanie van Marchiennes vermeldt Sint-Salvius tweemaal³⁸⁴. Dit is aanleiding om te veronderstellen dat het om twee verschillende Salvii gaat, ook al staan beiden onder de belijders genoemd. Coens vermeldt in de voetnoot alleen bij de tweede vermelding dat het bij die Salvius gaat om de Sint-Salvius, de bisschop van Amiens, vereerd in Montreuil-sur-Mer³⁸⁵.

20. PARIJS (F)

Parijs ligt 200 km ten zuiden van Saint-Saulve. Usuardus, een monnik uit de abdij van Saint-Germain-des-Prés te Parijs (†875), schreef in zijn martyrologie onder meer over *Sint-Salvius, belijder en bisschop uit Angoulême, in de havenstad Valenciennes*³⁸⁶. Het valt op dat ondanks dat Valenciennes en Angoulême worden genoemd toch confessoris wordt toegevoegd. Het zogenoemde psalmboek van Karel de Grote³⁸⁷ is onder meer in bezit geweest van het klooster in Saint-Germain-des-Prés in Parijs. Het bevat drie litanieën die beweerdelijk uit Soissons zouden komen. In de tweede litanie staat de naam van *Sint-Salvius*³⁸⁸, onmiddellijk na Sint-Piat en vóór Sint-Remigius. Saint-Germain-des-Prés heeft nog een tweede litanie, waarin *Sint-Salvius*³⁸⁹ voorkomt. Uit de voormalige abdij Feuillants te Parijs is een manuscript afkomstig met de Passio Sancti Salvii uit de 13e eeuw. Dit manuscript, dat een begintekst mist, bevindt zich thans in Parijs in de Bibliothèque nationale³⁹⁰.

Dezelfde Bibliothèque nationale bezit een manuscript uit de 15e eeuw van de 17e eeuwse bibliothecaris Jacques Dupuy³⁹¹ en nog een ander ongeveer net zo oud manuscript die uit Saint-Germain stammen³⁹².

Rouillon, Saint-Jean-Baptiste-kerk.

21. ROUILLON, GEMEENTE FLINES-LEZ-MORTAGNE (F. NORD)

Flines-lez-Mortagne ligt 20 km noordwestelijk van Saint-Saulve tegen de Belgische grens.

In Rouillon, één van de drie gehuchten van Flines-lez-Mortagne, werd vroeger Sint-Salvius vereerd met een *pelgrimstocht naar de Chapelle des Moines*, een vroegere priorij³⁹³. Deze kapel werd in de eerste wereldoorlog goeddeels verwoest, maar in 1924 gerestaureerd en vormt thans de kerk Saint-Jean-Baptiste.

22. ROYAUMONT, GEMEENTE ASNIÈRES-SUR-OISE (F. OISE)

Royaumont ligt 180 km zuid-westelijk van Saint-Saulve. Uit de voormalige cisterciënzer abdij van Royaumont stamt een manuscript met de Passio Sancti Salvii uit de 13e eeuw. De abdij telde wel 150 monniken in het scriptorium. Dit manuscript bevindt zich thans in Parijs in de Bibliothèque nationale³⁹⁴.

Royaumont, abdij.

23. SAINT-AMAND-LES-EAUX (F. NORD)

Saint-Amand-les-Eaux ligt 15 km noord-westelijk van Saint-Saulve.

In het klooster Elnone in Saint-Amand-les-Eaux bevonden zich altaaropschriften van Alcuinus (†804) uit de 8e eeuw:

*Salvius en ook de grote Amandus omarmen dit altaar. Immers beiden met hun vrome geesten, opdat beiden bloeiend door deugden, beiden, zoals wij geloven, in het eeuwige rijk der hemelen blijven.*³⁹⁵

en

*Salvius bisschop en martelaar, eervol door verdiensten wordt hier op dit altaar herinnerd in vrome gebeden.*³⁹⁶

Bovendien was in de 9e eeuw in Saint-Amand-les-Eaux een sacramentaire in gebruik, waarvan zich thans nog drie kopie-exemplaren bevinden in bibliotheken te Parijs³⁹⁷, Stockholm en Sint-Petersburg³⁹⁸. Deze sacramentaire bevat litanieën met 175 namen waaronder apostelen, aartsengelen, heiligen, verdeeld naar martelaren, belijders en maagden. Sint-Salvius wordt als laatste onder de martelaren genoemd, na Sint-Lambertus en Sint-Bonifatius. In de kalender in deze sacramentaire wordt *Sint-Salvius, bisschop en belijder*³⁹⁹ genoemd op 26 juni. Het valt op dat ondanks 26 juni "conf" wordt aangeduid.

Een manuscript uit de 12e eeuw met een *Passio Sancti Salvii* stamt uit Saint-Amand-les-Eaux, welk manuscript zich thans bevindt in de Bibliothèque municipale in Valenciennes⁴⁰⁰.

De litanie van Saint-Amand-les-Eaux, die Sint-Salvius vermeldt, was ook in Tournai in gebruik⁴⁰¹.

In Saint-Amand-les-Eaux blijkt tot slot in de 15e eeuw een kalender in gebruik, waarin *Sint-Salvius*⁴⁰² wordt genoemd.

In 1132 worden de relieken in Saint-Amand-les-Eaux in een nieuwe vergulde foedraal overgeplaatst. Tot deze relieken behoren ook relieken van *Sint-Salvius, bisschop en martelaar en wel zijn relieken van een arm, beenderen, bloed en haren*⁴⁰³.

24. SAINT-OMER (F. PAS DE CALAIS)

Saint-Omer (*Andomari*) ligt 135 km ten westen van Saint-Saulve.

Een manuscript uit de 12e eeuw met de *Passio*

Sancti Salvii is afkomstig uit de abdij van Saint-Omer⁴⁰⁴. Dit is één van de zeven manuscripten, waar Henschenius zijn *Vita Sancti Salvii* op baseert⁴⁰⁵. Het manuscript bevindt zich thans in de bibliotheek van de bollandisten in Brussel.

Deze bibliotheek bevat ook nog een manuscript van onbekende herkomst uit de 9e eeuw waarin wordt gesproken over *26 juni; Passio sancti Salvii, bisschop en martelaar*⁴⁰⁶. Bovendien bevindt zich daar ook een kopie van dit manuscript met enige tekortkomingen⁴⁰⁷.

Uit de 13e eeuw stamt een psalmboek van Margaretha van Bourgondië dat in de abdij van Saint-Omer in gebruik is geweest. In de litanie in dit psalmboek wordt *Sint-Salvius als martelaar*⁴⁰⁸ aanbeden.

25. SAINT-RIQUIER (F. SOMME)

Saint-Riquier ligt 150 km ten westen van Saint-Saulve.

In 831 had het klooster in Saint-Riquier een enorme verzameling relieken met zo'n 30 gouden, zilveren en ivoren reliekhouders⁴⁰⁹. De collectie was van lekenabt *Angilbert, schoonzoon van Karel de Grote, althans verloofde van Bertha*⁴¹⁰, een van de dochters van Karel de Grote⁴¹¹. Deze Angilbert heeft Karel de Grote waarschijnlijk zijn reliekenschat bezorgd⁴¹².

In 866 was Hugo rector van het klooster in Saint-Saulve. Hij kreeg in dat jaar het verzoek van relieken-verzamelaar Odulphus, die koster (*custos*) was in de abdij in Saint-Riquier om toezending van (fragmenten van) relieken van Sint-Salvius. Saint-Riquier telde toen zo'n 300 monniken⁴¹³ en was daarmee een van de grotere kloosters. Het verzoek om toezending bereikte hem via een abdis, verbonden aan het hof van Karel de Grote in Valenciennes. Deze abdis blijkt de moeder van deze Hugo te zijn, want de *rector was de zoon van de abdis*⁴¹⁴. *Genoemde beheerder Odulfus verzocht ene abdis die naar het palatium van koning Karel in Valenciennes ging om hem in het bezit te stellen van enige van de relieken van de verbiedwaardige martelaar Salvius. Toen hij ter plaatse aankwam, verkreeg hij op haar voorspraak van de monniken van dat klooster, waarvan Hugo, die haar zoon was, rector was een deel van de relieken van genoemde heilige, namelijk bloed en een van zijn haren, alsmede een deel van de mouw van de kleren die hij aanhad ten tijde van het offer voor de Heer. Deze relieken werden op 4 mei [866] naar Centula [Saint-Riquier] gestuurd*

en daar met groot respect door onze broeders ontvangen en door hen in een reliekschrijn gedeponeerd⁴¹⁵.

Het zogenoemde psalmboek van Karel de Grote (*Psautier dit de Charlemagne*⁴¹⁶) is onder meer in bezit geweest van Saint-Riquier en er waarschijnlijk voor geschreven. Dit psalmboek bevat drie litanieën die uit het klooster Notre-Dame in Soissons zouden komen. In de tweede litanie wordt de naam van *Sint-Salvius*⁴¹⁷ genoemd, tussen Sint-Piat en Sint-Remigius.

De hoogste aristocratie blijkt betrokken bij de toezending van deze relieken. Dit wekt geen verbazing, omdat in de 9e eeuw de schoonzoon, Angilbert, en daarna drie kleinzoons van Karel de Grote, lekenabt van Saint-Riquier waren.⁴¹⁸ Of deze Odulphus ook een kleinzoon was, is onbekend.

26. SOISSONS (F. AISNE)

Soissons ligt 140 km ten zuiden van Saint-Saulve. Henschenius baseert zijn *Vita Sancti Salvii* op zeven versies, waarvan er één afkomstig is uit de bibliotheek van het klooster Celestines in Soissons⁴¹⁹.

De litanieën in het zogenoemde psalmboek van Karel de Grote (*Psautier dit de Charlemagne*⁴²⁰) zouden uit het klooster Notre-Dame in Soissons afkomstig zijn.

In de abdij Notre-Dame van Soissons is voorts gebruik gemaakt van het psalmboek dat in opdracht van de hertog van Beieren, Tassilo III, is gemaakt

in Mondsee in Beieren. Dit psalmboek bevindt zich thans in Montpellier⁴²¹. Het psalmboek is gemaakt tussen 783 en 794, zo blijkt uit de vermelding van *Fastrada, de vierde echtgenote van Karel de Grote*⁴²². De litanieën in dit psalmboek vermelden (nog) niet de naam van Sint-Salvius.

27. VALENCIENNES (F. NORD)

Valenciennes grenst aan Saint-Saulve.

De Sint-Vaastkerk is de kerk in Valenciennes waar de relieken van Sint-Salvius in eerste instantie naar toe zouden worden gebracht, ware het niet dat de ossen voor de kar dit niet deden⁴²³.

In de heiligenkalender, die is opgenomen in de sacramentaire uit de 10e eeuw, wordt *Sint-Salvius, de martelaar uit Valenciennes*⁴²⁴ genoemd.

Sint-Salvius is medepatroun van Valenciennes samen met Notre-Dame du Saint-Cordon. Zijn beeltenis prijkte vroeger aan de gevel van het stadhuis⁴²⁵. Uit het klooster van de récollecten (OFM) stamt een manuscript uit de 14e eeuw. Dit bevindt zich in de Bibliothèque municipale van Valenciennes⁴²⁶.

28. VAULUISANT, GEMEENTE COURGENAY (F. YONNE)

Vauluisant (*Vallis lucens*) ligt 300 km ten zuiden van Saint-Saulve in de gemeente Courgenay.

Henschenius schrijft dat hij zijn *Vita Sancti Salvii* baseert op zeven versies. Eén daarvan blijkt afkomstig van de cisterciënzer abdij in Vauluisant⁴²⁷.

Vauluisant, abdij.

8.2.2 BELGIË

128, verdeeld in vier groepen heiligen (testament, martelaren, belijders en maagden). 27 relieken waren niet meer leesbaar in de oude manuscripten⁴²⁹. Sint-Salvius wordt niet genoemd, mogelijk was hij een van de onbekenden. Het zou niet verbazen.

1. ESTINNES (B. HENEGOUWEN)

Estinnes ligt 50 km oostelijk van Saint-Saulve.

Philippe van Harveng (†1183) was abt van de abdij Bonne-Espérance in Estinnes, waar hij onder meer zijn *Vita Sancti Salvii* schreef⁴²⁹. In de abdij is thans een school gevestigd.

2. GENT (B. OOST-VLAANDEREN)

Gent ligt 100 km ten noorden van Saint-Saulve en eveneens aan de Schelde.

In 944 zijn door Arnold (Arnulf) de Grote (918-964) relieken van drie heiligen uit Saint-Wandrille (Abdij Fontenelle, westelijk van Rouen) gehaald en in een grote, bijna twee weken durende processie naar Gent, naar de Pietersabdij (ook wel 'Blandinium' geheten) overgebracht. Deze processie telde maar liefst 155 relieken. Huyghebaert noemt er

3. LOBBES (B. HENEGOUWEN)

Lobbes ligt 70 km oostelijk van Saint-Saulve.

De abdij van Lobbes kende in de 10e eeuw drie litanieën. In de tweede litanie, *Gallica* genaamd, wordt *Sint-Salvius*⁴³⁰ aanbeden, onmiddellijk na Sint-Lambertus, bisschop van Maastricht en vóór Sint-Remigius.

Folcuinus, abt van Lobbes, schrijft in zijn *Gesta Abbatum Lobiensium over hertog Bruno die Reinier III naar het graf van Sint-Salvius stuurde om een eed te zweren*⁴³¹.

4. LUIK (B. LUIK)

Luik ligt 165 km oostelijk van Saint-Saulve.

Uit de abdij Saint-Laurent in Luik stamt een kopie-manuscript van de *Passio Sancti Salvii* van Philippe van Harveng⁴³².

Estinnes, Abdij Bonne-Espérance.

Saint-Hubert, kathedraal.

5. LE ROEULX (B. HENEGOUWEN)

Le Roeulx ligt 50 km oostelijk van Saint-Saulve. Uit de abdij Saint-Feuillien in Le Roeulx stamt een manuscript dat Philippe van Harveng tot basis diende⁴³³.

6. OUDENAARDE (B. OOST-VLAANDEREN)

Oudenaarde (Frans: Audenarde) ligt 60 km ten noorden van Saint-Saulve, eveneens aan de Schelde. De vrede tussen Boudewijn IV en zijn zoon, de latere Boudewijn V, die op instigatie van zijn echtgenote Adele Capet, dochter van de Franse Koning Robert II, tegen zijn vader had gerebelleerd, werd in 1030 in Oudenaarde bevestigd met een processie met veel hoogwaardigheidsbekleders en *met kracht van "ontelbare"* (lees: 65) *reliëken uit het land rondom Oudenaarde*⁴³⁴. Slechts zeven van de 65 heiligen die worden rondgedragen worden met naam genoemd: Gerulfus, Bavo, Wandrillus, Amandus, Vaast, Bertin en Winnok. Mogelijk maakte ook Sint-Salvius deel uit van de processie. Het zou niet verwonderen. Diezelfde graaf had in 1024 bij Douai onder leiding van Gerard van Florennes, bisschop van Cambrai, al een godsvrede laten zweren op reliëken uit de omgeving.

7. SAINT-GHISLAIN (B. HENEGOUWEN)

Saint-Ghislain ligt 25 km oostelijk van Saint-Saulve. Uit de voormalige abdij Saint-Ghislain bij Mons stamt een manuscript met daarin de *Passio Sancti Salvii* uit de 10e eeuw. Dit manuscript bevindt zich nu in de Koninklijke Bibliotheek in Brussel⁴³⁵.

8. SAINT-HUBERT (B. LUXEMBURG)

Saint-Hubert ligt 175 km oostelijk van Saint-Saulve. Uit de abdij Saint-Hubert stamt een kopie-manuscript van de *Passio Sancti Salvii* van Philippe van Harveng⁴³⁶. De abdijkerk is de tegenwoordige kathedraal.

9. SINT-TRUIDEN (B. LIMBURG)

Sint-Truiden ligt 152 km oostelijk van Saint-Saulve. In de 16e eeuw werd in Sint-Truiden een kalender gebruikt⁴³⁷, die was afgeleid van de 15e eeuwse kalender uit het klooster Elnone in Saint-Amand-les-Eaux. *Sint-Salvius uit Valenciennes*⁴³⁸ wordt hierin genoemd.

10. SOIGNIES (B. HENEGOUWEN)

Soignies ligt 80 km noord-oostelijk van Saint-Saulve. Uit de voormalige abdij van Rouge-Cloître (Rood-

Tournai, Willemseur, Notre-Dame-Auxiliatrice.

Notre-Dame-Auxiliatrice, Salviusaltaar met reliëkschrijn.

Notre-Dame-Auxiliatrice, Salviusaltaar; detail voorzijde.

Notre-Dame-Auxiliatrice, retabel.

Notre-Dame-Auxiliatrice, retabel, Sint-Salvius.

Notre-Dame-Auxiliatrice, retabel, gebrandschilderd raam, Sint-Salvius.

Klooster) bij Brussel is een manuscript met een *Passio Sancti Salvii* uit de 15e eeuw afkomstig, dat tot ons is gekomen via Jean Gielemans, kanunnik ter plaatse (†1487). Dit manuscript bevindt zich thans in Wenen in de Österreichische Nationalbibliothek⁴³⁹.

11. STAVELOT (B, LUIK)

Stavelot ligt 200 km oostelijk van Saint-Saulve. In de litanie die in de 10e eeuw in de abdij in Stavelot werd gebruikt, werd *Sint-Salvius*⁴⁴⁰ als martelaar aanbeden.

12. TOURNAI, WILLEMEAU EN GAURAIN-RAMECROIX (B, HENEGOUWEN)

Tournai ligt 50 km ten noorden van Saint-Saulve, aan de Schelde. Tournai kende een lokale litanie opgenomen in een sacramentaire met 175 heiligen. Eén van hen was *Sint-Salvius*⁴⁴¹. Hij wordt direct genoemd na Lambertus en Bonifatius. Deze sacramentaire bevat ook een kalender waarin *Sint-Salvius, bisschop en belijder*⁴⁴² wordt genoemd op 26 juni. Het valt op dat ondanks de aanduiding van 26 juni et conf. wordt toegevoegd. Deze litanie is gemaakt door de monniken van Saint-Amand-les-Eaux. Kopieën van dit manuscript bevinden zich nu in Stockholm en Sint-Petersburg. In twee deelgemeenten van Tournai wordt Sint-Salvius in het bijzonder vereerd.

In **Willemeau**, bevinden zich in de kerk Notre-Dame-Auxiliatrice een Salviusaltaar met een Salviusreliëkschrijn en een retabel op het Notre-Damealtaar, waarop heiligen staan afgebeeld, onder wie Sint-Salvius, die Maria vereren. Daarnaast is er een gebrandschilderd raam met Sint-Salvius⁴⁴³.

In **Gaurain-Ramecroix** bevindt zich op het privé-terrein van een boerderij, de Ferme (Domaine) de Graux, een Chapelle Saint-Sauve et Saint-Roch, waarin een beeld van Sint-Salvius staat⁴⁴⁸. Vroeger trok jaarlijks een processie naar deze kapel. Volgens mondelinge informatie van de eigenaresse van het domein wordt Sint-Salvius daar vereerd, omdat hij de beschermheilige van de dieren is.

Tournai, Gaurain-Ramecroix, Chapelle Saint-Sauve et Saint-Roch.

Beeld Saint-Sauve.

8.2.3 Engeland

Kaart Engeland.

1. CANTERBURY (GB, KENT)

SINT-SALVIUS-VERERING VÓÓR 1085

Uit meerdere heiligenkalenders en psalters blijkt dat Sint-Salvius reeds vóór 1066 (slag bij Hastings) respectievelijk vóór 1085 (inwijding Canterbury Cathedral) in Canterbury werd vereerd. Psalters zijn gebedboeken met onder meer psalmen en heiligenkalenders.

a) Bosworth Psalter

De belangrijkste psalter is wel de Bosworth Psalter⁴⁴⁵. De vraag of deze Bosworth Psalter oorspronkelijk uit de Christ Church Priory, de latere kathedraal, of uit de abdij van Sint-Augustinus, beide in Canterbury, afkomstig is, blijft hier buiten beschouwing. Deze vraag heeft in de literatuur uitgebreide aandacht gekregen⁴⁴⁶. De Bosworth Psalter is zoals alle psalters in de loop der tijd aangevuld. Eén van de aanvullingen betrof onder 26 juni *Sint-Salvius, de martelaar*⁴⁴⁷.

Volgens **Nicolas Orchard** kwam Sint-Salvius *in de kalender van de psalmboeken terecht, samen met andere martelaren uit Noord-Frankrijk, die verbonden waren aan de kloosters in Noord-Frankrijk en Vlaanderen*⁴⁴⁸. Sindsdien is het feest van Sint-Salvius in alle opvolgende kalenders van Canterbury opgenomen, van Arundel 155 in de 11e eeuw tot het einde⁴⁴⁹.

Michael Korhammer geeft aan dat de Bosworth Psalter op 26 juni Sint-Salvius noemt en dat deze in alle latere kalenders en martyrologia (martelarenboeken) van de Christ Church⁴⁵⁰ wordt genoemd⁴⁵¹.

Rebecca Rushforth heeft in 2008 een lijst gemaakt van alle heiligenkalenders van vóór 1100. Zij noemt zes heiligenkalenders waarop Sint-Salvius voorkomt, waaronder de Bosworth Psalter⁴⁵².

b) Arundel MS 155

Naast de Bosworth Psalter wordt Arundel MS 155⁴⁵³ uit de 11e eeuw genoemd als een van de opvolgende kalenders in Canterbury. Deze Arundel MS 155 was sterk geënt op de psalter van Winchester. Ook in Arundel MS 155 zijn in de loop der tijd aanvullingen aangebracht, zoals Sint-Salvius op 26 juni⁴⁵⁴.

Francis **Wormald** geeft de letterlijke weergave van een twintigtal Engelse heiligenkalenders. Vijf vermelden onder 26 juni Sint-Salvius. Bij Arundel MS 155 vermeldt hij de toevoeging van *bisschop Sint-Salvius*⁴⁵⁵.

c) The Canterbury Benedictional

In de Canterbury Benedictional⁴⁵⁶ staan zegeningen en heiligengebedjes (*Benedictiones de Sanctis*). Eén hiervan gaat over Sint-Salvius, bisschop en martelaar:

De gever van hemelse zegening en deugd versiert en voorziet u van zijn zegening en bekroont u met deugd. Amen

En die Sint-Salvius als hoofd van de martelaren de stoet gelukkig doet sluiten, maakt dat u kunt volharden in alle goede niet aflatende devotie. Amen

Moge hij zelf met ijver de bemiddelaar voor ons zijn, die vandaag zegevierend en met groot triomf de eeuwige hemel binnentreedt. Amen

*Moge hij zich verwaardigen aanwezig te zijn*⁴⁵⁷.

Omdat deze zegening staat vermeld tussen John Baptist (24 juni) en Petrus en Paulus (28 juni), concluderen **Gasquet** en **Bishop** dat het geen andere Salvius kan betreffen dan die uit Valenciennes (26 juni)⁴⁵⁸. Gasquet en Bishop menen dat de Salviusverering in Canterbury al dateert van twee generaties vóór de 'Conquest' van 1066⁴⁵⁹. Zij schrijven dat *de aanwezigheid van Sint-Salvius in de kalender van Salisbury zou kunnen betekenen dat de verering van deze heilige in de kathedraal*

*van Canterbury terug gaat tot ten minste de eerste helft van de 10e eeuw*⁴⁶⁰.

SINT-SALVIUSVERERING NÀ 1085

Willem de Veroveraar heeft relikken van Sint-Salvius naar de kathedraal van Canterbury overgebracht. Dit gebeurde in 1085 bij de inwijding van de na de brand van 1067 herbouwde kathedraal.

Willem de Veroveraar (Guillaume le Conquérant/William the Conqueror, geboren in 1027 in het klooster Saint-Gervais in Falaise bij Rouen en gestorven in 1078 te Caen), kreeg die bijnaam na de gewonnen slag bij Hastings in 1066. Hij was als hertog van Normandië (Willem de Bastaard/Duke William) in 1050 in de kerk van Eu (Seine-Maritime) met Mathilde van Vlaanderen getrouwd. Mathilde was de zus van Boudewijn VI, graaf van Vlaanderen.

Tegen dit huwelijk was pauselijk (Leo IX) verzet gerezen. Het meest gehoorde punt van verzet is te nauw bloedverwantschap tussen beide echtelieden. Mathilde was achternicht (vijfde graad) van Willem, terwijl het in de 11e eeuw het verboden was te trouwen binnen de zevende graad van bloedverwantschap⁴⁶¹. Bij het Concilie van Lateranen in 1139 werd deze grens verlaagd de vierde graad⁴⁶². Ook zijn adviseur, Lanfranc, toen prior van het klooster Bec (Bec-Hallouin, département Eure; oostelijk van Lisieux), had om die reden bemerkingen tegen het huwelijk. Een minder gehoord argument is van politieke aard. Een alliantie tussen Normandië en Vlaanderen kwam het Duitse rijk niet uit, zeker niet in het licht van het conflict in 1049 tussen keizer Hendrik III en graaf Boudewijn V van Vlaanderen over het gebied oostelijk van de Schelde. Paus Leo IX en de Duitse keizer hadden nauwe banden⁴⁶³.

De opvolgende paus Nicolaas II erkende door bemiddeling van Lanfranc het huwelijk wel. Als boete voor hun verboden huwelijk stichtten Willem en Mathilde onder meer twee abdijen in Caen, de Abbaye-aux-Hommes (Église Saint-Etienne) respectievelijk de Abbaye-aux-Dames (Église de la Sainte-Trinité). Lanfranc werd door William tot abt benoemd in de abdij Saint-Etienne. Later werd Lanfranc aartsbisschop van Canterbury. In 1011 was de kathedraal ernstig beschadigd door de Noormannen. Na herstel volgde in 1067 een grote brand. Het was Lanfranc die de kathedraal weer zorgvuldig

opbouwde in Normandische stijl, naar voorbeeld van de abdij Saint-Etienne in Caen, waar hij abt was geweest. De nieuwe kathedraal werd in 1077 ingewijd. Alleen het eerste deel van de kathedraal was toen klaar. De geheel vernieuwde kathedraal werd in 1085 ingewijd. Als dank had Willem de Veroveraar relieken van Sint-Salvius naar Canterbury overgebracht.

William heeft wellicht een reden gehad om juist relieken van Sint-Salvius mee te nemen. Immers, in 1064 zwoer Harold als vazal trouw aan Willem ter ondersteuning van diens Engelse troon aspiraties. Hij zwoer op relieken in maar liefst twee reliekschrijnen, zoals te zien is op het tapijt van Bayeux. Zweren op relieken werd belangrijker geacht dan zweren op de bijbel. Desondanks werd Harold door de stervende, kinderloze Koning Edward aangewezen als koning en accepteerde hij deze aanwijzing maar al te graag. Willem en Harold troffen elkaar bij de slag bij Hastings in 1066. Harold verloor en Willem werd koning van Engeland. In de literatuur wordt een direct verband gelegd met het zesde wonder van Sint-Salvius⁴⁶⁴.

WELKE SINT-SALVIUS?

De eerste vraag is of de relieken die Willem de Veroveraar naar Canterbury heeft gebracht de relieken van Sint-Salvius uit Saint-Saulve (Valenciennes) zijn of die van een andere Sint-Salvius? De meeste auteurs nemen aan dat het gaat om Sint-Salvius van Saint-Saulve (Valenciennes).

David Hugh **Farmer** zegt hierover: *De identiteit van het beroemde reliek, aangeboden aan de kathedraal van Canterbury door Willem de Veroveraar toen Lanfranc deze herbouwde in 1069, is een kwestie van discussie. Sommigen identificeren deze Salvius als de bisschop van Amiens die leefde onder Theodorus II en stierf in 625 en wiens relieken werden overgebracht naar Montreuil in Picardië. Feest 12 januari. Een andere Salvius, een missionaris-bisschop, die wordt verondersteld uit Angoulême te zijn gekomen, kwam in 768 in Valenciennes aan en werd spoedig vermoord vanwege zijn rijke kleding. Hij en zijn gezelschap, die zijn lot deelde, werden begraven in de Sint-Vaast in Valenciennes. Feest 26 juni. Niettemin is er een derde Salvius, een kluizenaar uit Normandië in de bossen van Bray, met een reputatie van wonderen. Men gaat er van uit dat hij*

in de 6e eeuw leefde. Feest 28 oktober. Het is ironisch dat Lanfranc die de verering van Angelsaksische heiligen aan de orde stelde, en van wie er vele aanzienlijk historische persoonlijkheden waren, op zijn minst één set twijfelachtige relieken geïntroduceerd zou hebben in de zeer rijke collectie van de kathedraal van Canterbury. De kalenders van Canterbury dateerden zijn feest op 26 juni, waarmee deze wordt geïdentificeerd als Sint-Salvius van Valenciennes⁴⁶⁵.

Richard Stone, monnik van de Christ Church Priory - de oude benaming van de kathedraal - beschrijft het overbrengen van de relieken van Sint-Salvius voor het eerst in een manuscript uit 1507. Dit manuscript bevat volgens zijn index niet alleen de *vita en passio over Sint Salvius, bisschop uit Angoulême en martelaar*, maar ook de *translatio van de relieken naar Canterbury*⁴⁶⁶. Dit manuscript bestaat uit drie delen.

In het eerste deel betwijfelt Richard Stone blijkens het onderschrift onder de titel of de relieken van deze Sint-Salvius naar Canterbury zijn gekomen. *Aan het begin van deze vita van Sint-Salvius hebben wij twijfel of relieken van bisschop Sint-Salvius wel of niet naar de Christ Church in Canterbury zijn gebracht*⁴⁶⁷. Maar dan blijkt dat die twijfel betrekking heeft op Sint-Salvius van Amiens.

In het tweede deel wordt de passio van Sint-Salvius weergegeven. Dit deel gaat expliciet over *Sint-Salvius, de bisschop uit Valenciennes*⁴⁶⁸.

In het derde deel wordt in de kantlijn vermeld dat *reliken van deze Sint-Salvius door Willem de Veroveraar naar de kathedraal in Canterbury zijn gebracht*⁴⁶⁹.

Michael **Korhammer**, die de oorsprong van de Bosworth Psalter heeft onderzocht, komt ook tot de conclusie dat de kathedraal in Canterbury relieken van Sint-Salvius uit Valenciennes bezat⁴⁷⁰.

De katholieke **Saint Patrick Church** (Washington DC) concludeert in 'the Saint of the day' dat het gaat om Sint-Salvius uit Valenciennes. *De werkelijke identiteit van deze Sint-Salvius is onbekend. Zijn relieken echter zijn beroemd, omdat zij door Willem de Veroveraar zijn geschonken aan de kathedraal in Canterbury toen de gezegende Lanfranc deze herbouwde na de brand in 1069. Sommigen denken dat het gaat om bisschop Sint-Salvius uit Amiens die*

ROOD KISTJE IN TABERNAKEL (1679-1797)

In 1679, zo'n 25 jaar na de inwijding in 1654, vond pastoor Daemen relieken in een afgesloten ruimte, mogelijk het thans nog zichtbare tabernakel dat zich niet op of in het altaar bevond, maar in de noordmuur van het koor. Pastoor Daemen schreef over deze gebeurtenissen. *Toen ik in 1679 mijn pastoraat aanvaard had, onderzocht ik de kerkelijke gebruiksvoorwerpen en vond in een met een deur van ijzeren traliewerk afgesloten ruimte relieken opgeborgen bij het Sacrament⁵²⁶. Van deze relieken werd gezegd dat ze het hoofd van St. Salvius zouden zijn. Ik heb deze ter grotere eerbetuiging aan het Sacrament het volgend jaar in een rood kistje boven op het altaar geplaatst⁵²⁷. Pastoor Daemen meende dus dat het om relieken van het hoofd van Sint-Salvius ging⁵²⁸.*

Limbricht, Oude Sint-Salviuskerkje, tabernakel in noordmuur.

Henschenius sluit in 1709 zijn commentaar dat vooraf gaat aan zijn *Vita Sancti Salvii* af met deze vondst en herplaatsing. Hij maakt melding van grote relieken en betwijfelt of deze van Sint-Salvius zijn. *Indien ze klein zijn kan ik me voorstellen dat ze van deze Sint-Salvius afkomstig zijn. Maar als ze groot zijn, zouden ze ook van een naamgenoot kunnen zijn en door iemand vanuit Rome of van elders kunnen zijn meegenomen.*⁵²⁹

In 1787-1788 heeft pastoor Jessen het koor laten vernieuwen. Het hoofdaltaar kreeg een barokke op-

stand die was vervaardigd door de firma Bongers uit Roggel. Deze opstand is bij de grote restauratie in 1989 verplaatst naar de rechterzijbeuk op het Mathiasaltaar, waar deze opbouw nog steeds is te zien. Het toenmalige hoofdaltaar, dat gewijd was aan Sint-Salvius is volgens het nog steeds zichtbare opschrift een geprivilegeerd altaar (*Altare Privilegiatum*). Dit houdt in dat een H. Mis aan dit altaar voor een overledene een volle aflat voor die overledene oplevert. Dit geeft het belang van de toenmalige Sint-Salviusverering aan.

Limbricht, Oude Sint-Salviuskerkje, Mathiasaltaar.

Limbricht, Oude Sint-Salviuskerkje, Mathiasaltaar, detail.

Bij de verbouwing in 1787 is een raamgat boven het tabernakel in de noordmuur gemaakt. Toen is het rode kistje met relieken gevonden. Er zaten geen documenten bij. Het kistje bevatte wel het opschrift *bisschop en martelaar Sint-Salvius*⁵³⁰. Deze gebeur-

in de verering van Sint-Salvius kunnen hebben bevorderd, ofschoon zijn feest al kan worden aangetroffen in sommige kalenders van vóór 1066⁴⁷³.

Richard **Stanton** noemt expliciet dat het gaat om de Sint-Salvius van Valenciennes. Stanton vermeldt in de eerste plaats *het feest van bisschop en martelaar Sint-Salvius op 26 juni*. Maar dan laat hij zich eenduidig uit: *Toen aartsbisschop Lanfranc de kathedraal van Canterbury liet herbouwen, kreeg hij veel steun van Willem de Veroveraar. Hij gaf eigendommen die geconfisqueerd waren terug. Ook schonk hij de kerk het hoofd en de belangrijkste beenderen van Sint-Salvius, de martelaar, die hij van het continent had meegebracht. Deze Salvius was bisschop in Angoulême, die naar Valenciennes reisde, ten tijde van Karel Martel of Karel de Grote en werd samen met zijn gezelschap, uiterst kwaadaardig vermoord, door een van de officieren van het domein.*

De bollandisten wisten niets van deze *translatio* naar Canterbury en het is opmerkelijk dat Lambeth Ms. 159, f. 108a, aangeeft dat het allerm minst zeker is dat de kerk de relieken van Sint-Salvius echt in bezit heeft gehad⁴⁷⁴. Kennelijk ziet Stanton over het hoofd dat de uitgesproken twijfel alleen betrekking heeft op Sint-Salvius uit Amiens. Stanton noemt wel Karel Martel als mogelijke aanwezige bij de *translatio* van Sint-Salvius en laat zien dat de bollandisten het overbrengen naar Canterbury tot dan niet was opgevallen.

In de Parijse Bibliothèque nationale de France bevinden zich een kalender en litanie die in gebruik waren in de Christ Church in Canterbury. De kalender noemt onder 26 juni *bisschop en martelaar Sint-Salvius*⁴⁷⁵ en de litanie *Sint-Salvius*⁴⁷⁶ als martelaar. Daarnaast spreekt een andere kalender die in Canterbury in gebruik was over *bisschop Sint-Salvius*⁴⁷⁷.

WAAR BEVONDEN ZICH DE SINT-SALVIUS RELIEKEN IN DE KATHEDRAAL?

De tweede vraag is waar deze relieken zich in de kathedraal bevonden. Er worden drie plaatsen vermeld.

Butler geeft aan dat de Salviusreliken zich *in de kathedraal van Christ Church van Sint-Salvius in schrijnen*⁴⁷⁸ bevonden. Deze plaatsbepaling is weinig precies.

Legg en Hope schrijven dat de relieken van Sint-Salvius zich (1) *in de eerste schrijn boven het hoofdaltaar*⁴⁷⁹ bevonden. Kennelijk was het zo dat boven het hoofdaltaar een soort baldakijn aanwezig was met dwarsbalken, waarop reliekschrijnen stonden en *waaronder grote ivoren reliekhoorns hingen*⁴⁸⁰. Daarnaast vermelden zij dat *reliken van Sint-Salvius zich bevonden (2) op de tweede plank in een pot met aan de voorzijde vergulde en verzilverde deuren en opschrift en een prachtige achterzijde*⁴⁸¹.

Nicolas **Orchard** veronderstelt op grond van de vindplaatsen van Legg en Hope dat er twee relieken waren; een eerste die was geschonken door Willem de Veroveraar en een tweede die leidde tot de verering van Salvius vóór de verovering van Engeland. Hij verwijst in deze naar Arundel 155, Harley 2892 en the Canterbury Benedictional⁴⁸².

Richard **Stanton** zegt niet alleen dat het gaat over Sint-Salvius van Valenciennes. Hij vermeldt ook de vindplaatsen. *Uiteindelijk werden de relieken geplaatst (3) op het altaar van Sint-Stephanus tussen die van aartsbisschop Sint-Cuthbertus en Sint-Adelardus*⁴⁸³.

Mildred **Budny** meldt eveneens dat de relieken van Sint-Salvius door Willem de Veroveraar in 1085 naar Canterbury zijn overgebracht en dat de relieken van *Sint-Salvius op het altaar van Sint-Stephanus tussen die van Aartsbisschop Cuthbertus en Adelardus* waren geplaatst, *toen alle schrijnen werden vernieuwd door Prior Chillenden*⁴⁸⁴. Prior Chillenden (pioraat 1390-1411) heeft de kathedraal sterk vernieuwd, verbouwd en opgewaardeerd. Het is niet duidelijk of de plaatsing van de Sint-Salviusreliken op het altaar van Sint-Stephanus, zo'n 300 jaar na de inzegening, nieuw was dan wel dat alleen de schrijn vernieuwd was.

Het manuscript MS 51 van Peter of Cornwall (1197-1221), Prior van Holy Trinity, Aldgate is een geschrift waarin een verzameling heiligen is opgenomen. Hierin wordt *Sint-Salvius*⁴⁸⁵ vermeld.

2. BUITEN CANTERBURY

Een aantal schrijvers noemt Sint-Salvius in kalenders, die buiten Canterbury in gebruik zijn, te weten in Bury, Evesham, Leominster en Salisbury.

Michael **Korhammer** noemt Sint-Salvius in vier kalenders⁴⁸⁶. De kalender van Bury uit de 11e eeuw

bevindt zich nu in Rome⁴⁸⁷. Bij de kalender van Evesham (tweede helft 11e eeuw) plaatst hij een vraagteken. Verder noemt hij de kalenders van het toenmalige Koninkrijk Wessex (11e eeuw) en Salisbury (969-978). De laatste was bedoeld voor de West Countries.

Francis **Wormald** gaat meer van de vindplaatsen van de manuscripten uit en vermeldt onder 26 juni *Salvius*⁴⁸⁸, *bisschop Sint-Salvius*⁴⁸⁹ of *Sint-Salvius*⁴⁹⁰.

Rebecca **Rushforth** vermeldt in haar heiligenoverzicht in Engelse kalenders zesmaal *Salvius*⁴⁹¹.

Ook **Glastonbury Abbey** had relieken van Sint-Salvius. Deze waren geschonken door koning Edward⁴⁹².

Barnstaple in Devon kende een Sint-Salviuskapel, waarschijnlijk in het kasteel⁴⁹³. Deze kapel was door Johel (Judaël) de Totnes (1059-1123, edelman in Devon) aan de Cluny-monniken geschonken. Dit werd door zijn kleinkind en achterkleinkind bevestigd, zo blijkt uit akten nr. 1272 en 1273 uit 1157-1196 van hun hand. Deze akten worden in Parijs bewaard.

In de eerste akte *richt William de Broase zich tot Robert, bisschop van Exeter en alle leden van de kerk. Hij bevestigt de schenking van zijn grootvader Johel. De schenking is een 'bedankje' voor de steun die hij van de Cluny-monniken gekregen had toen hij het klooster Sint-Maria Magdalena stichtte. Ze bestond uit de kapel van **kapel van Sint-Salvius met alle aanhorigheden**.*

*In de tweede akte legt William de Broase voor zijn eigen zielenheil vast en dat van zijn vrouw Mathilde, hun vaders, moeders en voorouders, dat hij onherroepelijk de schenking aan de Cluny-monniken van Sint-Maria Magdalena bevestigt van de parochiekerk van Sint-Peter met kapellen en alle aanhorigheden en van de **kapel van Sint-Salvius Peter van Barnstaple**. Deze kerk bezitten de monniken door de schenking van Johel de stichter van hun klooster*⁴⁹⁴.

De hoogste aristocratie blijkt betrokken bij de verspreiding van relieken. Willem de Veroveraar, Mathilde, Boudewijn VI en koning Edward hebben relieken van Sint-Salvius helpen verspreiden.

8.2.4 DUITSLAND

Kaart Duitsland.

1. AKEN (D, NOORDRIJN-WESTFALEN)

Karel de Grote had een grote persoonlijke reliekenverzameling in Aken. In deze reliekenverzameling bevonden zich behalve relieken van Christus, Maria en apostelen ook relieken van martelaren (*martyres*), belijders (*confessores*) en maagden. Dit blijkt uit twee kopie-manuscripten uit de 13e eeuw van een 8e eeuwse verzamellijst⁴⁹⁵. Onder de belijders (!) wordt ook Sint-Salvius genoemd. *Hier worden de relieken van Maria bewaard in een schrijn in Aken. Hierin worden ook bewaard de relieken van ... Sint-Salvius*⁴⁹⁶. Er staat niet bij om welke Sint-Salvius het gaat. Maar uit het feit dat het in deze verzamellijst kennelijk gaat om een belijder en niet om een martelaar, zou kunnen worden betwijfeld of het in de Akense verzamellijst gaat om Sint-Salvius uit Saint-Saulve. Eerder zouden in aanmerking komen de Salvii uit de 6e of 7e eeuw (Albi †584 of Amiens †625), omdat deze geen martelaren maar belijders waren. Beiden leefden zo'n 100 respectievelijk 150 jaar eerder dan Sint-Salvius uit Saint-Saulve.

Niettemin hebben we meer voorbeelden gezien waarin 'confessor' is toegevoegd, terwijl het duidelijk gaat om Sint-Salvius de martelaar uit Valenci-

ennes/Saint-Saulve. In dit verband moet bovendien worden opgemerkt dat het zogenoemde psalmboek van Karel de Grote (*Psautier dit de Charlemagne*), dat geschreven is in de periode van 795 tot 800 voor het klooster in Saint-Riquier, waar schoonzoon Angilbert abt was, litanieën bevat waarin onder meer *Sint-Salvius als martelaar wordt genoemd en wel in het tweede van de drie litanieën*⁴⁹⁷. Op grond hiervan zouden de relieken van Sint-Salvius in de reliekenschat in de Dom in Aken toch wel eens van de martelaar Sint-Salvius uit Saint-Saulve kunnen zijn. Navraag in Aken leverde geen resultaat op.

2. BÖDDEKEN, BIJ BÜREN (D, NEDERSAKSEN)

Uit de voormalige abdij van Böddeken bij Büren, 20 km ten zuiden van Paderborn, is een manuscript met een *Passio Sancti Salvii* uit de 15e eeuw afkomstig. Dit manuscript bevindt zich nu in de universiteit van Münster⁴⁹⁸.

3. KEULEN (D, NOORDRIJN-WESTFALEN)

De Sankt Severin Kirche in Keulen had sinds 1289 een altaar dat aan Sint-Salvius was gewijd. Hierin zal zich ook een reliek van Sint-Salvius hebben bevonden.

Uit Keulen stamt een manuscript met een *Passio Sancti Salvii* uit de 12e eeuw. Deze passio was in gebruik was bij de reguliere kanunniken van Corpus Christi. Dit manuscript bevindt zich in het Historisches Archiv in Keulen⁴⁹⁹.

4. PRÛM (D, RIJNLAND-PALTS)

Wandelbert, monnik te Prüm, schreef in zijn martyrologie (848) over *Sint-Salvius, die toen de oevers van de Schelde bezocht*⁵⁰⁰.

5. TRIER (D, RIJNLAND-PALTS)

Uit de abdij Sint-Maxime in Trier stamt een manuscript met de *Passio Sancti Salvii* van Philippe van Harveng⁵⁰¹.

Zogenoemde Psalmboek van Karel de Grote.

(RELIEK)VERERING IN LIMBRICHT

Sint-Salvius wordt ook in Limbricht vereerd. Hij is van zowel het Oude Sint-Salviuskerkje als de nieuwe Sint-Salviuskerk (1922) patroonheilige.

Stadlervermeldt in 1865 in zijn *Volständiges Heiligen Lexicon*: *In het slot Limburg in het hertogdom Jülich werd ter ere van deze [Sint-Salvius] heilige een kerk gewijd*⁶⁰². Men zou op grond van deze zin gemakkelijk kunnen denken aan het zogenoemde 'Limburger Schloss' in Limburg an der Lahn, maar de kapel daar is gewijd aan Petrus, terwijl die plaats niet in het hertogdom Jülich ligt. Ook 'Schloss Hohenlimburg' in Limburg an der Lenne bij Hagen ligt niet in dit hertogdom, terwijl de kapel daar aan Sint-Georgius is gewijd. Limbourg aan de Vesdre in België ligt al helemaal niet in dit Hertogdom. Limbricht maakte deel uit van het hertogdom Jülich. Limbricht wordt in oudere literatuur wel eens als Limburg aangeduid (*Lymburch prope Sythart* respectievelijk *Limburg prope Sittardiam*)⁶⁰³.

Dat het hierbij gaat om de Sint-Salvius uit Saint-Saulve kan in de eerste plaats worden afgeleid uit zijn feestdag, die in Limbricht aanvankelijk op 26 juni werd gevierd. Thans is dat niet meer zo. In 1834 heeft pastoor Smeets, opvolger van pastoor Page, deze feestdag verplaatst. Reden hiervoor was dat de feestdag samenviel met het lokale schuttersfeest wat tot liederlijk gedrag leidde. Pastoor Smeets wilde aanvankelijk uitwijken naar de vierde zondag in september, omdat op die dag in Limbricht toch al het feest van de 'Aartsbroederschap van de heilige doodstrijd' en de daarbij behorende 'Doodstrijdkermis' werd - en nog steeds wordt - gevierd. Omdat hier protest tegen kwam is gekozen voor de zondag na de Sacramentsdag, als er overigens ook zomerkermis in Limbricht is⁶⁰⁴.

Limbricht, Oude Sint-Salviuskerkje.

St. Salvator

Limbricht, nieuwe Sint-Salviuskerk.

Daarnaast zijn ook relikwievondsten gedaan die eenduidig wijzen in de richting van Sint-Salvius uit Saint-Saulve.

Beide kerken hebben elementen die wijzen op Sint-Salvius. In het Oude Sint-Salviuskerkje staat een standbeeld van Sint-Salvius. In de nieuwe Sint-Salviuskerk bevinden zich een oud en een nieuw Salviusbeeld en een gebrandschilderd raam met Sint-Salvius. De relikven komen aanstonds aan de orde.

9.1 OUDSTE BRONNEN OVER SINT-SALVIUS IN LIMBRICHT

Voordat wordt ingegaan op de vraag hoe relikven van Sint-Salvius in Limbricht terecht konden komen, worden eerst de oudste bronnen belicht. Misschien kunnen hieruit conclusies worden getrokken. Onderscheiden worden de persoon en de naam van Sint-Salvius, de aanwezigheid van de relikven van Sint-Salvius en de verering van Sint-Salvius in gebeden.

9.1.1 PERSOON EN NAAM

De oudste bron waarin de persoon van Sint-Salvius in Limbricht voorkomt, dateert van 1269. Het betreft een overeenkomst met een zegel waarop Sint-Salvius is afgebeeld, zonder dat zijn naam wordt genoemd; een eenzijdige oorkonde of charter van 27 september 1269, uiteraard in het Latijn⁵⁰⁵. Doppler maakte hiervan een vertaling⁵⁰⁶, die door Smeets is overgenomen⁵⁰⁷. In deze overeenkomst verkoopt *Frydericus de Lymburch* aan de Duitse Orde te Gemert een eeuwigdurende rente die tot dan toe jaarlijks was betaald voor het bedrag van 12 schellingen en 6 penningen. Feitelijk koopt de Duitse Orde die

jaarrente af tegen lumpsum. *Fredericus* gebruikt dat bedrag niet alleen *ten nutte en tot onderhoud van de kerk in Limbricht*⁵⁰⁸, maar ook voor de aankoop van een stuk landbouwgrond tussen Limbricht en Guttecoven. Het nut wordt niet verder toegelicht, maar het is bekend dat de gewelfschilderingen in

Limbricht, Oude Sint-Salviuskerkje, Sint-Salvius met stier (Ton Mooy, 2001).

Limbricht, nieuwe Sint-Salviuskerk, oud Salviusbeeld.

Aankondiging volle aflaat.

Limbricht, nieuwe Sint-Salviuskerk, nieuw Salviusbeeld.

Limbricht, nieuwe Sint-Salviuskerk, gebrandschilderd raam.

het Oude Sint-Salviuskerkje tegen 1300¹⁹⁹, zo tussen 1250 en 1275²⁰⁰ zijn aangebracht. Fredericus blijkt in deze overeenkomst *met Gods genade dekaan van de Sankt Severin Kirche in Keulen*²⁰¹ te zijn, maar tevens *pastoor in de kerk te Limbricht bij Sittard*²⁰². De overeenkomst wordt mede ondertekend en bezegeld door de broer van Fredericus, *Christianus, kasteelheer van Limbricht en patroon van de kerk in Limbricht en door Adelhard, deken van Susteren*²⁰³. Fredericus stichtte op 5 juni 1298 in de Sankt Severin Kirche een Vicaria Sancti Salvii en in het kader daarvan een Salviusaltaar²⁰⁴. Sint-Salvius komt op een bijzondere wijze aan bod, in die zin dat Fredericus deze overeenkomst *met zijn persoonlijke zegel ondertekent*²⁰⁵. Dit zegel kenmerkt zich doordat Sint-Salvius daarop is afgebeeld²⁰⁶.

De oudste bron met de naam Salvius dateert van 1458. De gemeenteklok in de kerktoeren droeg de naam *Sanctus Salvius*²⁰⁷. Later komt de naam *Sanctus Salvius* voor op 21 september 1647 in kerkvisiteverslagen van het Landdekanaat Susteren²⁰⁸. De oudste bron met de voornaam 'Salvius' stamt uit 1538. Toen leefde Salvius Scheiffart van Merode (1538-1539). In het boek *Saint-Saulve a son histoire* wordt overigens vermeld dat *de naam Salvius veelvuldig als voornaam in Limbricht wordt gebruikt*²⁰⁹. Ten minste tien personen met diens voornaam zijn bekend²¹⁰.

De oudste bron over Schutterij Sint-Salvius dateert van 1685: een schild (keizersplaat) met de naam Sint-Salvius²¹¹. Vermoed wordt dat deze schutterij al eerder bestond²¹². In 2006 werd het 750-jarig bestaan gevierd. Scouting Sint-Salvius in Limbricht is van jongere datum. De oprichting vond plaats in 1960.

9.1.2 RELIEKEN

De oudste bronnen over relieken van Sint-Salvius in Limbricht zijn een geelkoperen reliekendoosje van 1654 en een rood reliekenkistje van 1679.

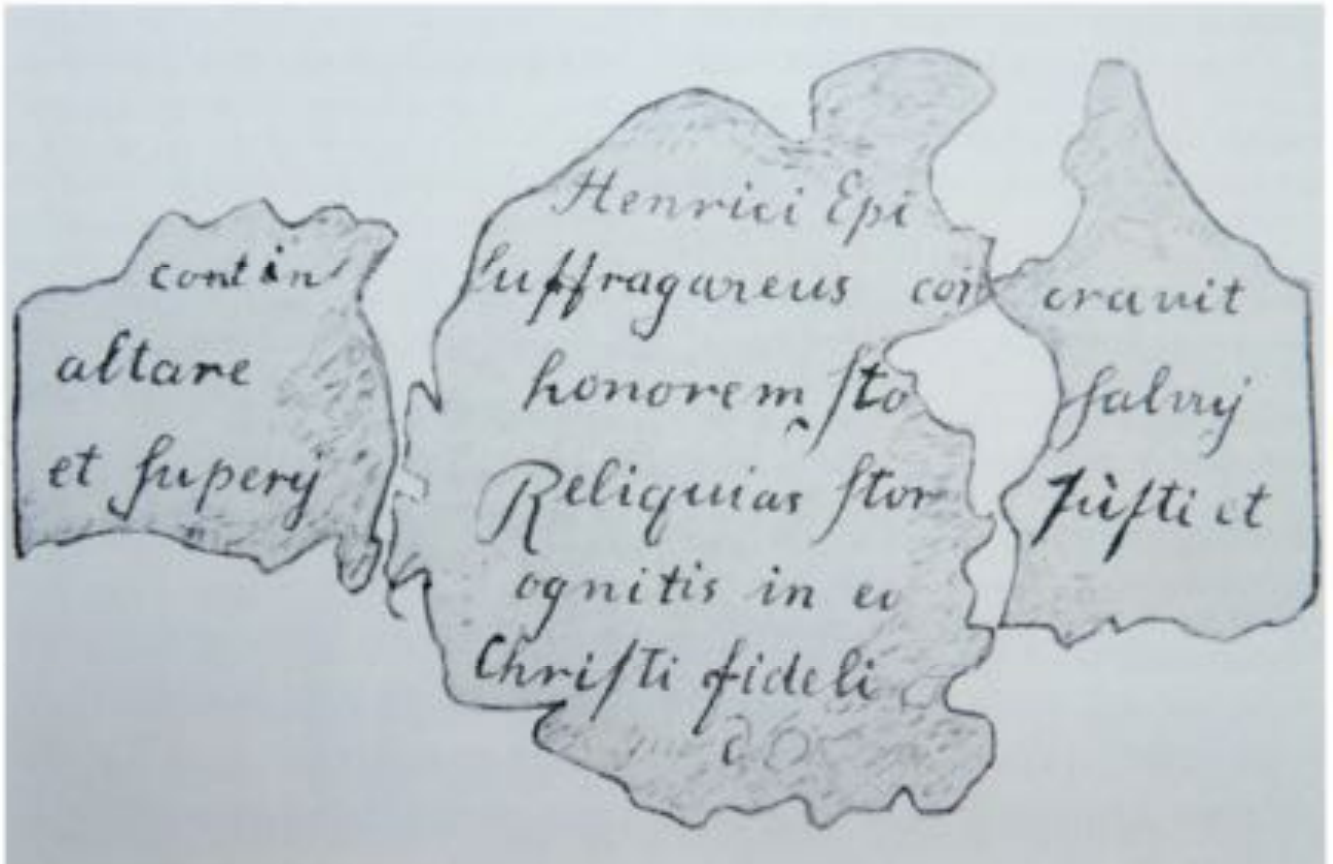
Dit neemt niet weg dat relieken van Sint-Salvius bij de stichting van het Oude Sint-Salviuskerkje aanwezig moeten zijn geweest. Op de stichtingsdatum wordt nog ingegaan.

GEELKOPEREN DOOSJE IN ALTAAR (1654)

In 1651 werd het Oude Sint-Salviuskerkje gerestaureerd. Het dak werd verhoogd en er werden trapgevels aangebracht. Na deze restauratie werd deze kerk, in 1654, opnieuw ingewijd door Joannes Antonius Blavier, suffragaanbisschop (hulpbisschop zonder diocees) onder Maximiliaan Hendrik van Beieren, bisschop van Luik. Deze Blavier erkende de relieken van de Sint-Salvius en Superius in het vernieuwde en nieuw geconsacreerde altaar als echt en (her)plaatste ze in het hoofdaltaar. Dit blijkt uit een notitie op perkament in het geelkoperen doosje (60x70x30 mm) dat zo'n 300 jaar later in 1946 door drie jongens is gevonden in een verborgen holte (*sepulcrum*) onder het tafelblad (*mensa*) van het hoofdaltaar. Het doosje was afgedekt met een zegel (*sigillum*) en had als opschrift *Salvius en Superius*.

Deze notitie op perkament was deels vergaan. Bij een onderzoek in 1954 konden echter nog enkele fragmenten gereconstrueerd worden. De perkamentresten bleken nog tekstfragmenten te bevatten: *... Henrici Epi content...suffraganetus con...cravit altare...honorem Sto...Salvij et Superij...Reliquas Sto... et...recognitis in eo...Christi fideli...*²¹³ Ook de zegelresten bevatten tekstfragmenten *YOANNES ANTONI...AVIER EP...DIONYSIENSI...D*²¹⁴. Deze tekstfragmenten en zegelresten sluiten aan bij de gebeurtenissen in 1654. Dit geelkoperen doosje bevindt zich in de inventaris van de parochie H. Salvius, de parochie van de nieuwe Sint-Salviuskerk²¹⁵.

Persoonlijk zegel Fredericus van Lembergh, in: Smeets (Fredericus Lembergh, 1984), p. 58.

Perkamentresten in geelkoperen doosje in geelkoperen doosje, in: Smeets (Sint-Salvius, 1984), p. 19.

Geelkoperen doosje in actuele situatie.

ROOD KISTJE IN TABERNAKEL (1679-1797)

In 1679, zo'n 25 jaar na de inwijding in 1654, vond pastoor Daemen relieken in een afgesloten ruimte, mogelijk het thans nog zichtbare tabernakel dat zich niet op of in het altaar bevond, maar in de noordmuur van het koor. Pastoor Daemen schreef over deze gebeurtenissen. *Toen ik in 1679 mijn pastoraat aanvaard had, onderzocht ik de kerkelijke gebruiksvoorwerpen en vond in een met een deur van ijeren traliewerk afgesloten ruimte relieken opgeborgen bij het Sacrament⁵²⁶. Van deze relieken werd gezegd dat ze het hoofd van St. Salvius zouden zijn. Ik heb deze ter grotere eerbetuiging aan het Sacrament het volgend jaar in een rood kistje boven op het altaar geplaatst⁵²⁷. Pastoor Daemen meende dus dat het om relieken van het hoofd van Sint-Salvius ging⁵²⁸.*

Limbricht, Oude Sint-Salviuskerkje, tabernakel in noordmuur.

Henschenius sluit in 1709 zijn commentaar dat vooraf gaat aan zijn *Vita Sancti Salvii* af met deze vondst en herplaatsing. Hij maakt melding van grote relieken en betwijfelt of deze van Sint-Salvius zijn. *Indien ze klein zijn kan ik me voorstellen dat ze van deze Sint-Salvius afkomstig zijn. Maar als ze groot zijn, zouden ze ook van een naamgenoot kunnen zijn en door iemand vanuit Rome of van elders kunnen zijn meegenomen.*⁵²⁹

In 1787-1788 heeft pastoor Jessen het koor laten vernieuwen. Het hoofdaltaar kreeg een barokke op-

stand die was vervaardigd door de firma Bongers uit Roggel. Deze opstand is bij de grote restauratie in 1989 verplaatst naar de rechterzijbeuk op het Mathiasaltaar, waar deze opbouw nog steeds is te zien. Het toenmalige hoofdaltaar, dat gewijd was aan Sint-Salvius is volgens het nog steeds zichtbare opschrift een geprivilegeerd altaar (*Altare Privilegiatum*). Dit houdt in dat een H. Mis aan dit altaar voor een overledene een volle aflat voor die overledene oplevert. Dit geeft het belang van de toenmalige Sint-Salviusverering aan.

Limbricht, Oude Sint-Salviuskerkje, Mathiasaltaar.

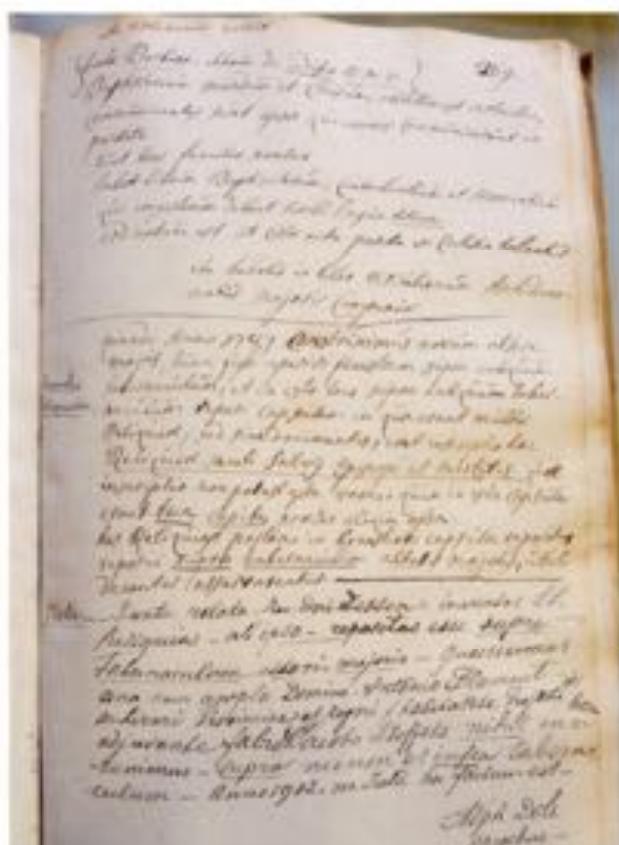

Limbricht, Oude Sint-Salviuskerkje, Mathiasaltaar, detail.

Bij de verbouwing in 1787 is een raamgat boven het tabernakel in de noordmuur gemaakt. Toen is het rode kistje met relieken gevonden. Er zaten geen documenten bij. Het kistje bevatte wel het opschrift *bisschop en martelaar Sint-Salvius*⁵³⁰. Deze gebeur-

tenis is zo'n 10 jaar later door pastoor Jessen in 1797 in het parochieboek vastgelegd. Toen wij in 1787 het nieuwe hoofdaltaar construeerden, heb ik een venster laten maken in de muur boven het oude tabernakel en heb op die plaats boven het tabernakel een kistje gevonden. In dit kistje waren vele relieken, maar zonder documenten. Het opschrift kan niet kloppen, want in dit kistje bevonden zich naast enige beenderen, drie schedels⁵³¹. Ondanks twijfel over de echtheid schrijft pastoor Jessen: Deze relieken heb ik vervolgens in een eervoller kistje opgeborgen en ze herplaatst boven op het tabernakel van het hoofdaltaar, waar ze passender worden bewaard⁵³².

In juli 1902 neemt pastoor Dols volgens diens aantekening (nota) op die zelfde pagina in het Parochieboek de gebeurtenissen uit 1787-1788 onder de loep. Hij zoekt samen met de archivaris Flament en timmerman Stoffels op en in het tabernakel naar de relieken, maar vindt niets⁵³³.

Limbricht, Parochieboek, p.269.

In 1922 is de nieuwe Sint-Salviuskerk in gebruik genomen. Bij die gelegenheid is de parochiefunctie van de oude naar de nieuwe parochiekerk overgegaan. Het Oude Sint-Salviuskerkje is gedeconsacreerd en de relieken zijn uit het altaar gehaald.

In 1989 is het Oude Sint-Salviuskerkje na restauratie weer geconsacreerd en zijn relieken van Sint-Salvius teruggeplaatst. Relikwieën zullen door de pastoor van te voren in 't altaar worden gebracht in een relikwieën bus; daarna wordt het altaarblad opgelegd, dat vernieuwd moet worden, omdat 't bestaande gescheurd is⁵³⁴.

RELIEKHOUDER

In de sacristie van de nieuwe Sint-Salviuskerk bevindt zich een relikhouder in monstransvorm met relieken van Sint-Salvius. Op 29 november 1888 verklaarde bisschop Boermans deze relieken voor echt.

Limbricht, nieuwe Sint-Salviuskerk, relikhouder.

Limbricht, nieuwe Sint-Salviuskerk, echtheidsakte.

9.1.3 GEBEDEN

In 1709 spreekt Henschenius in zijn commentaar voorafgaand aan zijn *Vita Sancti Salvii* over de kerk in het dorp Limbricht. Opmerkelijk is dat hij niet van 'Limbricht' spreekt, maar van *Limburg bij Sittard in het hertogdom Jülich*, waarmee slechts Limbricht bedoeld kan zijn. *Daar is een kerk die gewijd is aan Sint-Salvius*⁵³⁵. Henschenius vertelt dat hij van de jezuïet en zeer toegewijde bollandist *Kritzraedt*, vanuit de kerk in Limbricht *Salviusgebeden heeft gekregen*⁵³⁶. Deze gebeden blijken een *oratio*, een *sequentia* en een *hymne* te zijn.

Een **oratio** is een gebed aan het begin van de H. Mis. De oratio van Henschenius heeft expliciet betrekking op relieken van Sint-Salvius in de kerk in Limbricht⁵³⁷. Smeets geeft van deze oratio een plechtstatige vertaling. *Laat u, smeken wij, Heer, verbidden voor ons uw dienaren, door de roemrijke verdiensten van Uw H. Martelaar en Bisschop Salvius, die in deze kerk rust, opdat zij door zijn goedgunstige bemiddeling tegen alle tegenspoed steeds beschermd worde. Door onze heer*⁵³⁸.

Een **sequentia** is het, eventueel gezongen, gebed dat tijdens de H. Mis wordt gebeden tussen het epistel en het evangelie. Henschenius citeert deze sequentia, waarin Limbricht expliciet wordt genoemd, zij het aangeduid als 'Limburg'⁵³⁹. Smeets geeft van deze sequentia in het boek *Lemborgh* een plechtstatige vertaling. *Christus, van uw vermaarde Martelaar Salvius het feest vierend, mogen wij geholpen worden altijd door uw genade, opdat wij, door zijn voorbeeld voortdurend aan te hangen, door zuiverheid van zeden en van leven (u) behagen. Deze patroon der kerk van het dorp Limburg [Limbricht] wordt met schitterende glorie van het Martelaarschap begiftigd. Terwijl hij (eens) voortging om een Kerkgebouw, o Christus, voor uw Moeder opgetrokken, voortging met te wijden, heeft Wingardus, bleek (v. uiterlijk) die zijn goede daden hem misgunde, hem geofferd, en is hij, onder de bijl zijn leven beëindigend in de kerker met een leerling begraven in een veestal. (Maar) 's Hemels onmetelijke lichten, brengen terstond aan het licht de kostbare lichamen der onschuldigen. Tot medeburgers uwer Heiligen hebt gij, Jesus, hen gemaakt, hen plaatsend in het genot des hemels, waar zij zich nu blij verheugen over de stralende troost. Dat Salvius ons bij U aanbeveelt, dat smeken wij met ijverige*

*gebeden. Opdat wij dus door onze patroon het geschenk des Levens verwerven, moet er op de feestdag van hem een vreugdevol koor van ons zijn, dat in de kerk een heerlijk Alleluia zingt*⁵⁴⁰.

Henschenius citeert ook een **hymne**, een ritmisch lofzang. Ook voor deze hymne geeft Smeets een plechtstatige vertaling. *Met nieuwe hymnen worde hij geëerd, lof, die schuilgaat, worde niet verbeeld heel de wereld betuigt verheugd zijn dank voor zo 'n heilige bisschop, door wie, voortdurend, dikwijls en aanhoudend, vooral voor hen die vragen mirakels wonderbaarlijk zijn. Indien van ganser harte wordt gevraagd, gaat niets teloor, doch wordt verworven zelfs het verdwenene teruggevonden, door middel van geloof en hoop. Vast geloof worde geschonken aan wie hem aanroept omdat er om gebeden wordt bij de Hoogste, door wie het wordt gegeven, mits de bidder niet versaagt. Om zijn verdienste te vermeerderen gaf hij rijkdoms schatten prijs en zocht daardoor het hemels loon, met ijverige beden. Aan God de Vader zij de eer, en in ons geheugen zij veel-er lof en dank voor zijn deugden, door eindeloze eeuwen heen. Amen*⁵⁴¹.

Kritzraedt heeft kennelijk nog meer gebeden naar Henschenius gestuurd, waaronder *antiphonen*, die *vóór of ná een psalm worden gebeden en verzen en antwoordverzen, die bij de vespers horen. In de laatste gebeden komen wel de woorden Salvius, Salvus, Salvans en Salvare voor, maar wordt niet rechtstreeks naar Sint-Salvius verwezen*⁵⁴².

Uit deze gebeden blijkt dat Sint-Salvius in Limbricht wordt vereerd.

9.2 STICHTING VAN HET OUDE SINT-SALVIUSKERKJE

Het is de vraag wanneer en door wie het Oude Sint-Salviuskerkje is gesticht. Als dat bekend zou zijn, zou ook bekend zijn wanneer de translatio van relieken van Sint-Salvius naar Limbricht heeft plaats gevonden. Hoe het ook zij, er zijn geen aanwijzingen dat relieken van Sint-Salvius buiten het doel van patroonheilige van het Oude Sint-Salviuskerkje om naar Limbricht zijn gekomen. De relieken van Sint-Salvius zijn met andere woorden bij de stichting van het Oude Sint-Salviuskerkje naar Limbricht gekomen. De stichting van het Oude Sint-Salviuskerkje en de mogelijke betrokkenen bij die stichting zijn dus van belang.

Omdat er geen bronnen zijn van vóór 1269 over Sint-Salvius in Limbricht, is het moeilijk te bepalen wanneer het Oude Sint-Salviuskerkje is gesticht. Laten we er eerst van uitgaan dat de stichting ergens tussen Karel Martels sterfjaar 741 en 1269 (oudste bron over Sint-Salvius) moet hebben plaats gevonden. Vervolgens zullen we proberen de stichting 'preciezer' in de tijd te plaatsen, vooral aan de hand van de bouwkenmerken en bewoning.

9.2.1 BOUWKENMERKEN

Van het oorspronkelijke Sint-Salviuskerkje is alleen de noordmuur, opgebouwd uit veldstenen⁵⁴³ of veldkeien⁵⁴⁴ over. Deze muur is eigenlijk het enige concrete houvast om de stichtingsdatum te benaderen. In de literatuur wordt over de stichtingsdatum verschillend gedacht. De beschrijving van het rijksmonument gaat uit van 11e of 12e eeuw. Smeets meent in *Bouwgeschiedenis en inrichting van de oude St. Salviuskerk* dat het kerkje vóór 1000 'kan' zijn gesticht, omdat het koor volgens hem van de 11e eeuw dateert en het schip eerder gebouwd 'kan' zijn⁵⁴⁵. Vermunt gaat er in *De zaalkerk in de noordeuropese kerkarchitectuur tussen 600-1300* van uit dat het schip en het rechthoekige koor tegelijkertijd zijn gebouwd. Hij plaatst het zaalkerkje in de 11e eeuw⁵⁴⁶. Het feit dat in de noord- en de zuidmuur van het koor dezelfde veldstenen/keien zijn gebruikt, wijst in dezelfde richting. Timmers noemt in *De kunst van het Maasland* geen datum, maar bespreekt het pittoreske zaalkerkje in het hoofdstuk over de vroeg-Romaanse periode, na 1000⁵⁴⁷. Post noemt in *Kerkgeschiedenis van Nederland in de Middeleeuwen 'misschien' Limbricht* (met een typefout: Lambricht) als een voorbeeld van de pro-Romaanse periode tussen 918 en 1075⁵⁴⁸. Habets houdt zich op de vlakte. Hij noemt in *Geschiedenis*

van het tegenwoordige bisdom Roermond en van de bisdommen die het in deze gewesten zijn voorafgegaan onder meer Limbricht als een kerk met brokstukken ruw metselwerk en onregelmatig verband der steenlagen (*opus incertum*) uit de oorspronkelijke tijden⁵⁴⁹.

Vanuit deze optiek bezien wordt er dezerzijds van uitgegaan dat de stichtingsdatum van het stenen Oude Sint-Salviuskerkje ligt in de 11e eeuw, dus tussen 1000 en 1100.

De vraag is of er vóór dit stenen kerkje een houten heeft gestaan. In de literatuur is dit wel gesteld, maar het is de vraag of deze stelling overeind kan worden gehouden.

Uit onderzoek van Vermunt onder 400 kerkjes blijkt slechts bij 39 kerkjes, waaronder Buggenum, Geijsteren en Gennep, een houten voorganger aangetoond⁵⁵⁰. Uit onderzoek van Munsters in *Verkenning van de middeleeuwse kerk in Limburg* blijken van de 20 kerkjes er slechts vijf een houten voorganger te hebben⁵⁵¹.

Post daarentegen onderzocht zo'n zeventig kerken. De meeste waren van hout en stonden op een fundering van veldkeien⁵⁵². Ook Habets stelt dat houten kerkjes in Limburg al vroegtijdig werden vervangen door stenen, omdat steen overvloedig aanwezig was⁵⁵³. Alberts meent dat de oudste kerken 'meestal' eerst van hout waren opgetrokken⁵⁵⁴.

Bij het Oude Sint-Salviuskerkje is geen enkele aanwijzing voor een houten voorganger. Alberts, die wel aanhanger is van de theorie dat stenen kerkjes doorgaans houten voorgangers hebben, houdt voor Limbricht een slag om de arm. Hij vermeldt ten aanzien van Limbricht dat er 'misschien' een houten kerkje is geweest⁵⁵⁵. Glaser meldt dat er geen sporen zijn aangetroffen⁵⁵⁶. Smeets en Van Luyn achten het 'mogelijk doch niet meer dan dat!' dat Limbricht in de 8e eeuw een kerkje bezat⁵⁵⁷.

Zonder andersluidende aanwijzingen moeten we het er op houden dat het Oude Sint-Salviuskerkje direct in steen is uitgevoerd en wel in de 11e eeuw.

Limbricht, Oude Sint-Salviuskerkje, noordmuur.

9.2.2 BEWONING

Het lijkt logisch te veronderstellen dat voor de bouw van een kerkje enige buurtbewoning voorwaarde is.

Er is geen archeologisch materiaal gevonden over de periode 1000 tot 1100. Er zijn wel oudere vondsten gedaan: een askist, dakpan, schaalte en kinderarmband uit de Romeinse tijd en een Merovingische kralensnoer. De Romeinse askist staat in het oude Sint-Salviuskerkje. Er moet in Romeinse tijd een soort nederzetting hebben bestaan, of zoals Glaser zegt: *zeer nabije bewoning geweest door gegoede lieden*⁵⁹. Maar er is geen aanwijzing voor bewoning in de Karolingische of vroege middeleeuwse tijd⁵⁹. Mogelijk is er wel bewoning rond 704 in *Buchten/Obbicht*⁶⁰ geweest.

Het oudste sporen van bewoning in wat nu Limbricht heet, zijn de restanten van de eerste veldkeien donjonfundering in de kelder van het kasteel. Deze resten worden gedateerd rond 1100. Het valt op dat rond 1050 de heren van Born/Graetheide hun gebied deelden en in Born en Limbricht burchten/donjons bouwden, met het zelfde wapen met de drie gouden kepers op een rood (keel) schild⁶¹, welk wapen overigens ook aan Elsloo is verbonden. Vóór de stenen donjon kan er een houten vluchtoren zijn geweest, eveneens gebouwd door de heren uit Born/Graetheide (Graetbroek/Graetbos). Ook het Oude Sint-Salviuskerkje werd met veldkeien

gebouwd. Het was een eigenkerk met patronaatsrecht voor de lokale heer. Dit is te zien aan de twee boven elkaar staande kruisen op de kerk en de twee bollen onder de windvaan op de kasteeltoren.

Op grond van bouwkundige en bewoningsargumenten concludeer ik, dat het Oude Sint-Salviuskerkje in de 11e eeuw is gesticht.

9.3 MOGELIJK BETROKKENEN BIJ DE STICHTING

Om de degenen die betrokken waren bij de stichting van het stenen Oude Sint-Salviuskerkje te achterhalen, moet in de eerste plaats worden nagegaan wie toen de aristocratie en geestelijkheid vormden.

Voor afstammingsvragen over aristocratische families zijn de "Europaïsche Stammtafeln" de bron, maar deze bevatten geen informatie over Limbricht in de 11e eeuw. De Tafel over Born begint bij *Sigerus de Burne*, 1125⁶². De Tafel over Elsloo en Stein begint bij *Arnulfus de Eleslo*, 1111⁶³. Onbekend is dus hoe 'Limbricht' in de 11e eeuw heette en wie het er voor het zeggen had. De oudste bron over Limbricht dateert van 1247⁶⁴. Gegevens van vóór die tijd ontbreken.

Om toch te achterhalen wie betrokken zou kunnen zijn geweest bij de stichting van het Oude Sint-Salviuskerkje zullen de aristocratie en geestelijkheid in de 11e eeuw worden benoemd.

Kasteel Limbricht, toren.

Oude Sint-Salviuskerkje, toren.

DUITSE KEIZERS (HEILIG ROOMSE RIJK)

De 'Duitse' keizers die in de 11e eeuw aan de macht waren zijn Otto III (983-1002), Hendrik II (de Heilige, 1014-1024), Koenraad II (1027-1039), Hendrik III (1046-1056), Hendrik IV (1084-1105).

Speciale aandacht gaat uit naar Keizer Hendrik IV (1050-1105) die bekend is van Canossa. Hendrik IV schonk in 1071 bezittingen, waaronder *de proosdij Saint-Saulve*⁵⁶⁵, aan de bisschop van Luik. Niet onvermeld mag blijven dat vlak vóór de 11e eeuw keizer Otto I de Grote (912-973) zijn broer Bruno (925-965) tot hertog van Lotharingen benoemde.

We hebben al gezien dat Bruno probeerde om graaf Reinier III van Henegouwen vrede te laten sluiten op het graf van Sint-Salvius.

De hoogste aristocratie was vanaf de 10e eeuw bekend met Sint-Salvius.

HERTOGEN LOTHARINGEN EN NEDER-LOTHARINGEN

In de 10e eeuw was **Bruno** (953-965), aartsbisschop van Keulen en broer van de Duitse keizer Otto, de laatste hertog van Lotharingen. Hij legde zoals eerder gemeld een eed af op het graf van Sint-Salvius. Bruno splitste Lotharingen in Opper- en Neder-Lotharingen, wat na zijn dood tot de nodige conflicten aanleiding heeft gegeven. Born en 'Limbricht' lagen in het gebied van Neder-Lotharingen. Naar het westen strekte het gebied zich uit tot Valenciennes en Cambrai. Omdat dit gebied verscheurd werd door conflicten dreigde het ten prooi te vallen aan West-Francia. Om die reden stelde de Duitse keizer boven de 'heren' markgraven aan die belast waren met de grensbewaking.

In de 11e eeuw waren achtereenvolgens hertog van Neder-Lotharingen: Godfried van Metz (959-964) als plaatsvervanger van Bruno, Karel (977-991) als hertog van zelfstandig Neder-Lotharingen, Otto II, de laatste Karolinger (991-1012), Godfried I (1012-1023), Gozelo I (1023-1044), Gozelo II (1044-1046), Frederik (1046-1065), Godfried II, met de baard (1065-1069), Godfried III, met de bult (1069-1076), Koenraad (1076-1087), zoon van keizer Hendrik IV en Godfried van Bouillon (1088-1100). Een van hen kan betrokken zijn geweest bij de stichting van het Oude Sint-Salviuskerkje.

Speciale aandacht gaat uit naar Godfried III, die in 1071 aan de macht was, toen de proosdij Saint-Saulve aan de bisschop van Luik werd geschonken.

GRAVEN EN DOMEINHEREN

Het gebied van 'Limbricht' lag in de Maasgouw. Deze gouw viel na de dood van Bruno uiteen in verschillende handen. Zij werd verdeeld onder Nibelung, zoon van de graaf van Betuwe (Roermond, Linne, Vlodrop en Melick), Ansfridus, bisschop van Utrecht, alsmede de heren van Horn, Kessel, Wassenberg, Valkenburg en Heinsberg⁵⁶⁶.

Wie het in de 11e eeuw in Limbricht voor het zeggen hadden, is onbekend. De heren van Lemborgh worden pas in de 13e eeuw voor het eerst vermeld. Born wordt voor het eerst vermeld in 1154. Egidius van Orval schrijft dan dat de versterking Born (*municipio de Borne*) respectievelijk het kasteel Born (*castrum de Burne*) tot het bezit van de Luikse bisschop Hendrik (1175-1191) moeten worden gerekend⁵⁶⁷.

BISSCHOPPEN

Omdat een kerk ingewijd wordt door een bisschop moet de lokale bisschop betrokken zijn geweest bij de inwijding van het Oude Sint-Salviuskerkje. De streek rond Limbricht maakte deel uit van het diocesis Luik, zodat de kerk waarschijnlijk ingewijd is door de Luikse prelaat. In de 11e eeuw waren achtereenvolgens bisschop van Luik: Notger (972-1008), Balderik II van Loon (1008-1018), Wolbodo (1018-1021), Durandus (1021-1025), Reginard (1025-1037), Nethard (1037-1042), Wazo (1042-1048), Diederik (Theoduinus) van Beieren (1048-1075), Hendrik I van Verdun (1075-1091) en Otbertus (1092-1119)⁵⁶⁸. Eén van hen zal het Oude Sint-Salviuskerkje hebben ingewijd.

Speciale aandacht gaat uit naar Diederik, omdat hij in 1071 de proosdij Saint-Saulve in ontvangst mocht hebben genomen van keizer Hendrik IV.

9.4 THEORETISCHE BENADERING: TOCH EEN HOUTEN VOORGANGER

Het vorenstaande gaat er van uit dat het Oude Sint-Salviuskerkje is gesticht in de 11e eeuw. Er zijn immers geen aanwijzingen dat er in Limbricht een houten voorganger is geweest. Maar wat als er toch een houten voorganger is geweest, waarvan de sporen verloren zijn gegaan? Dan zal toch ook die periode in oenschouw moeten worden genomen.

In deze paragraaf wordt er theoretisch van uitgegaan dat het (houten) Oude Sint-Salviuskerkje is gesticht in de 8e-10e eeuw.

VAN PLATTELANDSKERK TOT PAROCHIEKERK

Plattelandskerken ontstonden vooral in domeinen en behoorden toe aan de heren van die domeinen. Daarom worden die kerken eigenkerken genoemd. Deze heren konden vrijelijk beschikken over deze kerken en hadden het benoemingsrecht van de pastoor⁵⁶⁹.

Vanaf de 7e eeuw waren de Karolingers, afkomstig uit het gebied van de Maas en Tongeren, almachtig in Austrasië⁵⁷⁰. De domeinen behoorden toe aan de Karolingische familie. Dit gold zeker voor de domeinen in de streek van de Moezel, Rijn en Maas⁵⁷¹. In het oude bisdom Tongeren bijvoorbeeld waren vóór 900 90 domeinen in handen van de Karolingers. Een vergelijkbaar beeld wordt aangetroffen in het bisdom Luik⁵⁷². Er is geen reden om te denken dat dit voor 'Limbricht' anders zal zijn geweest. De eigenaar van het domein waarin 'Limbricht' lag, zal een Karolinger zijn geweest.

Deze plattelandskerken groeiden uit tot parochiekerken. Een groot aantal parochies, en dit geldt zeker voor de oudste parochies⁵⁷³, is in de Karolingische periode gesticht. De Moreau schrijft dat *het zeker is dat een groot aantal plattelandskerken in België reeds in het Karolingische tijdperk bestonden*⁵⁷⁴. Dit neemt niet weg dat er ook parochies waren die door kloosters of kapittels waren gesticht, in het dekenaat Eyck zo'n 50 en in de Kempen 20, maar deze waren toch ver in de minderheid⁵⁷⁵. Er zijn familienamen van de Karolingische families bekend, ook ten tijde van Karel de Grote⁵⁷⁶, maar een directe verbinding met 'Limbricht' kon niet worden vastgesteld.

De reden om een kerk te stichten kon variëren, maar één reden is in het bijzonder van belang, de behoefte van de heer en/of plattelandsbevolking aan een bereikbare kerk in de buurt⁵⁷⁷.

De aanwijzing van een patroonheilige is de keuze van degene die een kerk sticht en eigenlijk geldt daarmee het hedendaagse adagium 'Wie betaalt, bepaalt'. Minimale voorwaarde is uiteraard dat die stichter de betreffende heilige kende. Bovendien *indien een heer van een domein een kerk wilde stichten op zijn domein had hij in ieder geval de toestemming van de bisschop nodig*⁵⁷⁸, maar ook van de hoogste aristocratie. Nicole Herrmann-Mascard

beschrijft voorbeelden van translatio's van relieken van zo'n 50 heiligen met daarbij de vraag wie de opdrachtgever/verzoekers waren van die translatio's. Met name de bisschoppen en de hoogste aristocratie blijken hiervan opdrachtgever te zijn geweest⁵⁷⁹.

MOGELIJKE BETROKKENEN BIJ DE STICHTING IN DE 8E-10E EEUW

Wie zouden betrokken kunnen zijn geweest bij de stichting van een houten voorganger van het Oude Sint-Salviuskerkje in de 8e-10e eeuw? In de literatuur worden genoemd bisschoppen, missionarissen, kloosters en lokale heren⁵⁸⁰. Hincmar (806-882), de belangrijke bisschop van Reims, noemt vier bezitters van kerken: koning, bisschop, klooster of particuliere grondeigenaar (lees: lokale aristocratie)⁵⁸¹.

RIJKSARISTOCRATIE

De hoogste aristocratie voor het gebied van 'Limbricht' begint uiteraard met Karel Martel (689-741) en omvat een aantal generaties Karolingers: Pepijn de Korte, Karel de Grote, Lodewijk de Vrome, Lotharius I, Lotharius II, Lodewijk de Duitser, Lodewijk III, Karel III, Arnulf, Zwentibold en Lodewijk het Kind. Met deze laatste komt een einde aan het Karolingische tijdperk. Na Lodewijk het kind komen Konraad I, Hendrik de Vogelaar, en drie opeenvolgende Otto's.

Karel Martel was bij de translatio van Sint-Salvius, deed schenkingen aan het klooster in Saint-Saulve en liet een eed zweren op het graf van Sint-Salvius. Het is evident dat hij bekend was met Sint-Salvius.

Karel de Grote moet Sint-Salvius gekend hebben. Sint-Salvius staat vermeld in het zogenoemde psalmboek van Karel de Grote (*psautier dit de Charlemagne*). Dit psalmboek heeft hij aan het klooster in Saint-Riquier aangeboden. Karel de Grote is tweemaal in Valenciennes geweest. Zijn intellectuele leermeester en hoofd van de hofschool, Alcuinus, heeft altaaropschriften over Sint-Salvius gemaakt. Zijn secretaris, Einhard, had een directe band met klooster en kerk in 'Saint-Saulve' (Valenciennes). Karel de Grote zag zich zelf als door God benoemd en wilde *één christelijke beschaving scheppen*⁵⁸². Hij was *de baas van de kerk, die hij als hiërarchisch instituut had gevestigd*⁵⁸³ en *voelde zich volledig als de rechtmatige top van de Franki-*

sche kerk⁵⁸⁴. In zijn ogen was hij als nieuwe keizer de vertegenwoordiger van christus op aarde en de baas van alle westerse kerken⁵⁸⁵. Vanaf 800 was de paus ondergeschikt aan de nieuwe Karolingische keizer en moet de paus zich voegen naar de regels van het christelijke rijk⁵⁸⁶. Hij vaardigde soms zelfs bevelen uit om parochiekerken te bouwen en oefende zo nodig dwang uit⁵⁸⁷. Oprichting en afbakening van parochies⁵⁸⁸ maakten deel uit van de capitularia van Karel de Grote. Kerken vormden zelfs Karel's hoofdaandachtspunt in zijn gehele rijk. Wanneer hij in zijn rijk vervallen kerken aantrof, gaf hij aan de verantwoordelijke bisschoppen en priesters het bevel ze te restaureren. Hij vergewiste zich door middel van gezanten dat zijn bevelen werden uitgevoerd⁵⁸⁹. Karel de Grote probeerde zijn rijk een te maken door zijn kerkprovincies een te maken⁵⁹⁰.

Lodewijk de Vrome had evenals zijn vader, Karel de Grote, Einhard als secretaris. Einhard liet ten tijde van Lodewijk de Vrome, in 828, relieken van Marcellinus en Petrus naar de kerk in Saint-Saulve overbrengen en benoemde Georgius, die in Aken een waterorgel had gebouwd, tot abt van het klooster. Het ligt dan voor de hand dat Lodewijk de Vrome bekend was met Sint-Salvius.

Otto I de Grote moet via Bruno geweten hebben van Sint-Salvius.

Het is duidelijk dat bepaalde hoogste machthebbers bekend waren met Sint-Salvius. Een relatie met Limbricht is echter niet gevonden.

KONINKRIJK LOTHARINGEN

Zwentibold was tussen 895 en 900 zonder gekroond te zijn, in naam⁵⁹¹ koning van Lotharingen, waarbinnen zowel Saint-Saulve als 'Limbricht' lagen. Of hij betrokken is geweest bij de stichting van Oude Sint-Salviuskerkje is onbekend. Hij is wel in de buurt geweest. Hij heeft gelogeerd op Kasteel Born, zoals dat er toen uitzag⁵⁹². Twee van zijn dochters waren ingetreden in het klooster in Susteren. Voor Relindus, zijn derde dochter, heeft hij een kerkje gesticht bij Flemalle⁵⁹³. Hij bevestigde de abdij van Prüm in het bezit van de kerk in Susteren⁵⁹⁴.

Volgens de legende zou hij in zijn laatste regeringsjaar een schenking hebben gedaan aan Greateide (en Limbricht)⁵⁹⁵.

Hoewel Zwentibold dus bekend was met het stichten van kerkjes, zijn er geen aanwijzingen gevonden dat het Oude Sint-Salviuskerkje te 'Limbricht' door hem gesticht zou zijn.

HERTOGDOM LOTHARINGEN

Het hertogdom Lotharingen ontstond pas in het begin van de 10e eeuw.

Gebhard (†910) was de eerste hertog van Lotharingen⁵⁹⁶.

Gislebert II volgde hem in 928 op. Hij was de zoon van Reinier I, de graaf van Maasgouw. Zijn schoonvader Hendrik I de Vogelaar, koning van Duitsland, benoemde Gislebert II in 928 tot hertog van Lotharingen. Vader Reinier I had uitgebreide bezittingen in de Maasgouw en was lekenabt van de abdijen in Echternach, Stavelot, Trier⁵⁹⁷.

Hendrik, zoon van Hendrik de Vogelaar, volgde Gislebert II in 940 op, maar moest al snel weer het veld ruimen omdat hij niet geschikt was voor zijn functie.

Otto, een zoon van de graaf van Verdun, nam het nog in datzelfde jaar van hem over.

Koenraad volgde hem op in 944.

Bruno, eveneens een zoon van Hendrik de Vogelaar en de broer van de Duitse keizer, Otto I, was tevens aartsbisschop van Keulen is meerdere keren al aan de orde geweest. Hij heeft Sint-Salvius gekend.

Uit deze lijst kan slechts worden geconcludeerd dat van de hertogen alleen Bruno een rechtstreekse relatie met Sint-Salvius had. Met 'Limbricht' is geen relatie aangetroffen.

MAASGOUW

Het gebied van 'Limbricht' lag in de Maasgouw (*pagus Masuariorum, Masagoe, Masau*), die zich uitstrekte van het riviertje de Geul tot Noord-Limburg⁵⁹⁸. In 870 blijkt de Maasgouw verdeeld in Opper-Maasgouw (*Masau superior*) en Neder-Maasgouw (*Masau inferior*). Na 889 wordt ook wel gesproken van het graafschap Maasland (*Maselant*) dat groter was dan de Maasgouw⁵⁹⁹. Wie hadden het in die tijd in de Maasgouw voor het zeggen?

Gislebert I (825-885) is de oudst bekende graaf van Maasgouw en waarschijnlijk rond 840-843 geïnstalleerd door Lotharius I. Zijn herkomst is onbekend⁶⁰⁰. Wel is bekend dat hij de dochter van keizer Lotharius I schaakte en huwde. Hij is stamvader van de Reiniers⁶⁰¹.

Reinier I (850-916), zoon van Gislebert I, kwamen we al tegen als graaf van onder meer Henegouwen. Hij bezat ook grote gebieden in de Maasgouw. Of hij ook de titel van graaf van Maasgouw had, is niet duidelijk. Wel wordt hij dux (van Lotharingen) genoemd, wat zou betekenen dat hij hertog zou zijn geweest⁶⁰². Hij was lekenabt van de abdijen in Maastricht, Stavelot, Malmédy en Echternach. Samen met bisschop Franco streed hij tegen de Noormannen. Reinier I is in Meerssen gestorven.

De Maasgouw hield na Reiniers dood op te bestaan als zelfstandige entiteit. Een deel kwam in handen van Lotharingen en andere delen kregen kerkelijke heren. Roermond, Linne, Vlodrop en Melick gingen naar de graaf van Betuwe. De gebieden ten oosten van de Maas kwamen in handen van Wassenberg, Valkenburg en Heinsberg⁶⁰³.

Betrokkenheid met Sint-Salvius of Limbricht kon niet worden vastgesteld.

DOMEINEN

De Karolingers zijn vanaf de 7e eeuw almachtig geweest in Austrasië⁶⁰⁴. Hier hadden zij tal van aanzienlijke domeinen, vooral langs de Maas, langs de Chaussée de Brunehaut en in de Ardennen. Zuid-Limburg behoorde ongetwijfeld tot een van de kroondomeinen. Langs de Maas lagen belangrijke en uitgestrekte domeinen zoals Jupille, Herstal, Meerssen en Elsloo⁶⁰⁵. Het domein Meerssen bijvoorbeeld omvatte zowel Heerlen, als Kerkrade, Simpelveld, Vijlen, Vaals⁶⁰⁶. De betekenis van de domeinheren, vooral in de Karolingische periode, kan dan ook niet worden onderschat⁶⁰⁷. *De aanzienlijken des lands, op wier pachthoeven soms honderden mensen woonden bepaalden het gezicht der Karolingische beschaving*⁶⁰⁸.

Binnen deze domeinen manifesteerden zich koningsho(e)ven⁶⁰⁹. *Men krijgt de indruk, dat vrijwel geheel de bodem van Zuid-Limburg aan de koningshoven is gehecht geweest*⁶¹⁰. Einhard noemt in

zijn *Translatio van Marcellinus en Petrus Gangelt als koningshoeve*⁶¹¹. Mogelijk strekte deze koningshoeve zich uit tot 'Limbricht'. Het ligt op loopafstand (12 km).

In deze domeinen, of op deze goederen, werden eigenkerken gevestigd⁶¹². Zeker in de Karolingische periode zijn het de lokale grondbezitters van een domein of goed die de stichting van een parochiekerk initieerden. *De agrarische parochies zijn het talrijkst. Als men beseft dat hun origine eenvoudigweg het initiatief is van de heer van het lokale landgoed, constateert men dat dat een logische consequentie is*⁶¹³ en *Een faktor van belang is geweest, dat de pepiniden en verscheidene aanzienlijke en ook minder aanzienlijke grootgrondbezitters in de streken langs de Maas en haar zijrivieren de Christianisering bevorderd hebben, vooreerst door zelf Christenen te worden en door hun voorbeeld hun onderhorigen daartoe te stimuleren en voorts door het begunstigen en stichten van kloosters en kerken*⁶¹⁴.

Van de Karolingische domeinen in het Maasgebied liggen Meerssen en Elsloo het dichtst bij Limbricht⁶¹⁵. Gangelt is een nabij gelegen koningshoeve, waar de bibliothecaris van het Palatium te Aken, Gerward, op doorreis logeerde⁶¹⁶. Betrokkenheid bij Limbricht kon niet worden ontdekt.

MOGELIJK BETROKKEN BISSCHOPPEN

Als gevolg van de splitsing van het rijk in de periode 840-880 wonnen de bisschoppen aan macht. De bisschoppen, Hincmar van Reims voorop, zagen zichzelf als de opvolgers van de apostelen en hadden het bestuur van de kerk gekregen en daarmee ook zijn koninkrijk⁶¹⁷. Het belang van de bisschoppen wordt daarmee benadrukt.

Het gebied van 'Limbricht' viel onder het bisdom Luik, dat op zijn beurt, samen met het bisdom Utrecht, hiërarchisch ondergeschikt was aan het aartsbisdom Keulen.

Bisschoppen waren nadrukkelijk betrokken bij de inwijding van kerkjes en bij translatio's. Niet uit het oog moet worden verloren dat de (relik)verering van Sint-Salvius vanuit Saint-Saulve moet zijn overgekomen. Daarom kunnen ook de bisschoppen van Cambrai, waar Saint-Saulve onder viel, betrokken zijn geweest bij de translatio van relieken van Sint-Salvius.

In de Karolingische periode verschijnt de aartsdiaken als rechterhand van de bisschop ten tonele⁶¹⁸. Op zeker moment krijgen deze aartsdiakens een eigen ambtsgebied, het aartsdiakonaat. Het bisdom Luik telt eind 10e eeuw acht aartsdiakonaten, te weten Luik Kempen, Haspengouw, Brabant, Henegouwen, Famenne, Condroz en Ardenne. Mogelijk hangt dit samen met het feit dat de bisschoppen in Luik vanaf de 11e eeuw ook wereldlijk vorst waren en hun aandacht dus verdeeld zagen⁶¹⁹. Het aartsdiakonaat Kempen bestaat uit zeven dekenaten (Hilvarenbeek, Cuyk, Maaseik, Beringen, Susteren en Wassenberg). Het dekenaat Susteren, dat het gebied omvat tussen Maas, Geul, Roer en Worm, kende 80 parochies⁶²⁰. Limbricht was één van die parochies.

LUIK

De zetel van Luik bevond zich aanvankelijk in Tongeren, maar is van daaruit overgeheveld naar Maastricht, waar onder meer Sint-Amandus (600-684) bisschop is geweest. Deze is begraven in Saint-Amand-les-Eaux, dat op loopafstand van Saint-Saulve ligt. De eerste Luikse bisschop was Hubertus (655-727). Hij heeft de relieken van Sint-Lambertus (638-700) via een translatio naar Luik heeft gehaald. Het bisdom Luik was enorm groot. Het omvatte het latere prinsdom Luik, twee derde van Brabant, een deel van Henegouwen, het graafschap Namen, de hertogdommen Limburg en Luxemburg, de landen van Overmaas en een gedeelte van Gulik en Gelderland⁶²¹.

Eén bisschop van Luik moet betrokken zijn geweest bij de translatio van relieken van Sint-Salvius naar Limbricht en de inwijding van het Oude Sint-Salviuskerkje. In de 8e tot 10e eeuw komen de volgende bisschoppen in beeld:

Hubertus (655-705-727), Fulcarius (746-769), Agilfridus (769-787), Gerbaldus (788-810), Gerbaldus (788-810), Walcandus (810-831), Pirardus (836-840), Hircarius (841-855), Franco (856-903), Stephanus (903-920), Richardus (920-945), Hugo I (945-947), Florebertus II (947-953), Rather (954-956), Balderik I (956-959), Heraclius (959-972) en Notger (972-1008).

Speciale aandacht gaat uit naar:

Agilfridus (769-787), was een bijzondere vriend van Karel de Grote⁶²².

Gerbaldus (788-810) was door Karel de Grote benoemd. Hij kreeg een brief⁶²³ van Karel de Grote zelf, geschreven tussen 801 en 810, waarin hij werd gemaand dat niet mocht worden gedoopt zonder dat de dopelingen het Onze Vader en het Credo van buiten kenden. Gerbaldus op zijn beurt instrueerde zijn pastoors conform per brief⁶²⁴. Deze brief blijkt een van de oudste bronnen over de kerk in België⁶²⁵.

In 807 schreef Karel de Grote opnieuw een brief⁶²⁶ rechtstreeks aan deze bisschop. Hierin staat dat jongeren drie dagen moeten vasten, welk voorschrift in alle kerken met een doopvont moest worden afgekondigd. Dit betekent dat Karel de Grote zich rechtstreeks bemoeide met het pastorale beleid in het bisdom Luik. Gerbaldus schreef drie *diocesisreglementen* (*Capitula*) voor de dekens en priesters over allerlei kerkelijke zaken⁶²⁷. In deze *Capitula* worden geen specifieke kerken of plaatsen genoemd. Wel wordt in het eerste voorschrift van het eerste *Capitula* voorgeschreven *dat iedere priester zijn kerk met de grootste nauwgezetheid bouwt en de relieken van heiligen met de grootste ijver moeten worden bewaard gedurende de nacht en erediensten*⁶²⁸. Als het Oude Sint-Salviuskerkje onder zijn episcopaat is gesticht, zal er bijzondere aandacht van hem naar dit kerkje zijn uitgegaan.

Walcandus (810-831) was eveneens door Karel de Grote benoemd. Hij was medeondertekenaar van het testament van Karel de Grote en was aanwezig bij diens overlijden⁶²⁹. In zijn ambtsperiode werden, in 828, de relieken van Petrus en Marcellinus naar Maastricht overgebracht. Uit dankbaarheid voor de vele wonderen, zond Walcandus relieken van Sint-Servaas en Sint-Lambertus naar Rome. Dezelfde Walcandus overlegde met Lodewijk de Vrome en aartsbisschop Hadeboldus van Keulen over de translatio van een andere heilige: Sint-Hubertus⁶³⁰.

Deze Walcandus schreef ook een diocesaan voorschrift aan de priesters (*Capitula*), eveneens zonder dat een specifieke kerk is genoemd⁶³¹.

Hircarius (841-855) was vriend en raadgever van Lotharius I⁶³². Hij reisde als diens afgezant naar Rome.

Franco (856-903) was van Karolingische afkomst⁶³³. Hij was bloedverwant van keizer Arnulf en hielp de Noormannen verdrijven.

Geconcludeerd moet worden, dat de bisschoppen in de directe nabijheid van het hoogste hof verkeerden. Een directe relatie met Sint-Salvius of met Limbricht is niet gevonden.

MOGELIJK BETROKKEN KLOOSTERS

Ook kloosters konden veel bezittingen hebben. Zo bezat de abdij in Lobbes niet minder dan 153 dorpen in het bisdom Luik⁶³⁴. Mogelijk heeft een klooster de aanzet gegeven tot de stichting van het Oude Sint-Salviuskerkje. Veel kloosters, zoals Nijvel, Susteren, Stavelot, Malmédy, Echternach en Prüm, waren in bezit van Karolingers⁶³⁵.

In de Maasgouw, het gebied rond 'Limbricht' lagen een paar kloosters, die in beginsel van betekenis kunnen zijn geweest voor de stichting van het Oude Sint-Salviuskerkje: Susteren, Aldeneik en Sint-Odiliënberg. Al deze koningskloosters zijn genoemd in het Verdrag van Meerssen (870).

Hiervoor zijn echter geen aanwijzingen gevonden. Op Aldeneik wordt hieronder ingegaan.

9.5 KLOOSTER ALDENEIK (HARLINDIS EN RELINDIS)

Volgens Smeets is het een *aannemelijke hypothese*⁶³⁶ dat de relieken van Sint-Salvius door Harlindis en Relindis, die worden vereerd in klooster Aldeneik, zijn meegenomen uit Valenciennes. Smeets noemt echter geen enkele bron of onderbouwing voor zijn hypothese.

Alvorens deze hypothese te weerspreken, worden beide heiligen kort voorgesteld.

HARLINDIS EN RELINDIS

Harlindis (695-753) en Relindis (695-780) waren de dochters van een vrome grootgrondbezitter, Adelhard (Adelhardus) en zijn vrouw Grinarra, uit de buurt van Maaseik. Adelhard had Karolingische banden. Dit blijkt uit twee schenkingsoorkonden van 704 en 723⁶³⁷. In de akte van 704 krijgt Willibrordus goederen in Waalre geschonken. *De akte is in Betinum [Buchten/Obbicht?] gesloten in het bijzijn van getuigen onder wie Adelhard*⁶³⁸. In de oorkonde van 1 januari 723 schenkt Karel Martel aan het klooster in het castrum in Tricht (=Utrecht). *Adelhard ondertekent*⁶³⁹ deze oorkonde als een van de getuigen.

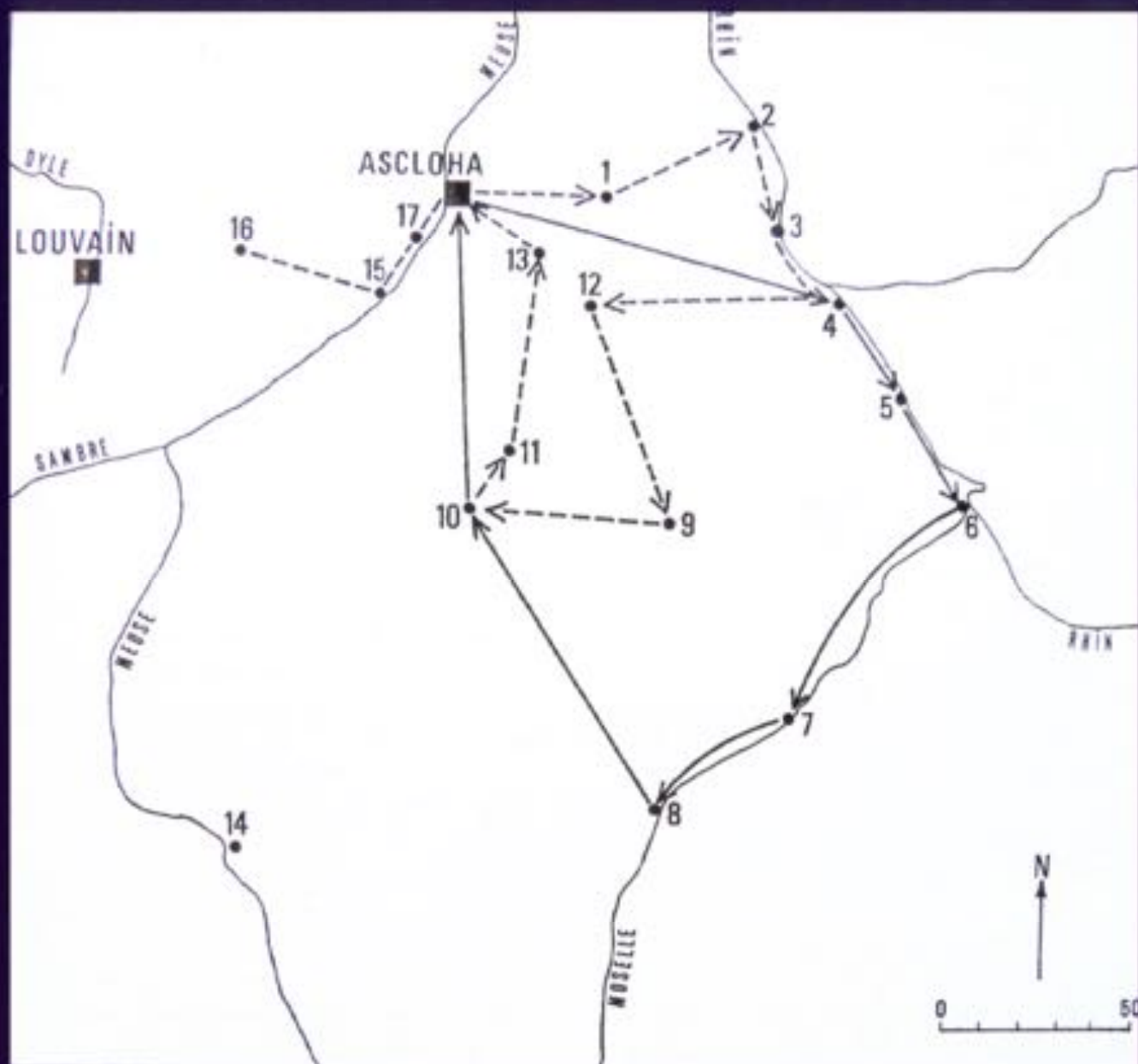
De ouders stuurden beide dochters op zeer jeugdige leeftijd naar een klooster dat Valenciennes wordt genoemd⁶⁴⁰. In de literatuur wordt betwist dat er

toentertijd een vrouwenklooster in Valenciennes was⁶⁴¹. De parochie in Saint-Saulve schrijft daarentegen in de processiebundel ter gelegenheid van de inwijding van de nieuwe kapel in de kerk dat Harlindis en Relindis naar de eerste *école monastique* in Valenciennes, in het zusterklooster (benedictinessen) Sint-Jan in Valenciennes, zijn gegaan⁶⁴². In de 7e en 8e eeuw was het niet ongebruikelijk dat kloosters voor vrouwen, of zelfs voor mannen en vrouwen, ontstonden⁶⁴³. Rond Valenciennes alleen al een tiental, waaronder de kloosters in Maubeuge rond Sint-Aldegonde, maar volgens deze informatie ook in Valenciennes, waar Harlindis en Relindis zich zouden hebben aangesloten.

In Valenciennes zouden zij vijf vaardigheden hebben geleerd: zingen, zowel (1) wereldse liederen als (2) psalmen, (3) borduren, alsmede - en dat was bijzonder - (4) schrijven en (5) schilderen⁶⁴⁴. De 'Codex Eyckensis', het oudste evangelieboek der Lage Landen zou door hen geschreven zijn. Angelsaksische invloed lijkt eerder voor de hand te liggen. Deze 'Codex Eyckensis' bevindt zich in de schatkamer van de Sint-Catharinakerk in Maaseik. Hier zijn ook borduurwerken, de zogenoemde kazuifels (*casula*) van Harlindis en Relindis, te vinden. Ook deze zijn mogelijk van Angelsaksische afkomst⁶⁴⁵.

Nadat Harlindis en Relindis waren teruggekeerd uit Valenciennes en enige tijd in het woonhuis van hun ouders hadden gewoond, stichtten hun ouders rond 720 - Kritzraedt zegt rond 730 - het klooster en eerste kerkje van Aldeneik ('Eike (Eycke)')⁶⁴⁷. Deze eerste kerk was toegewijd aan Maria⁶⁴⁸. Dit wijst op een Merovingische oorsprong. Harlindis en Relindis hebben bij de bouw geholpen en daarbij zou een 'rozenwonder' hebben plaatsgevonden. Zij droegen rolstenen voor de bouw van de kerk in hun schort. Toen hun vader hen daarover bevroeg, lieten zij rozen in plaats van stenen zien.

Na de dood van hun ouders zijn Harlindis en Relindis tot abdisen gewijd door Willibrordus en Bonifatius. Gezien de tekst van de Vita Harlindis en Relindis zijn zij door *Willibrordus en Bonifatius samen (ambae) volgens de kerkelijke regels tot abdisen benoemd en gewijd*⁶⁴⁹. Omdat Willibrordus in 739 is gestorven, moet deze wijding vóór deze datum hebben plaats gevonden. In de periode 719-722 assisteerde Bonifatius Willibrordus in zijn mis-

- camp normand
- raid d'automne 881
- raid de printemps 882

1. Juliers	5. Andernach	9. Prüm	13. Aix
2. Neuss	6. Coblenz	10. Stavelot	14. Mouzon
3. Cologne	7. Trêves	11. Malmédy	15. Liège
4. Bonn	8. Remich	12. Cornelimünster	16. Tongres
			17. Maastricht

siewerk en zou die periode dus goed in aanmerking kunnen komen, ware het niet dat hij pas op het einde van die periode naar Rome is gereisd waar hij tot bisschop werd benoemd. Op grond hiervan zou een datum daarna in aanmerking moeten komen. Vóór die wijding moet het klooster logischerwijs al in gebruik zijn genomen. Harlindis en Relindis verzamelden een twaalfstal nonnen om zich heen⁶⁵⁰. Wat we over Harlindus en Relindus weten, hebben we vooral te danken aan hun vita, die ergens tussen 856 en 880 moet zijn geschreven; niet later, want dan zou er in vermeld zijn over de plundertochten van de Noormannen van 881 in deze omgeving. De plundertochten vonden plaats vanuit een basiskamp "*Haslon iuxta Mosam*", "*Ascloha*", "*Haslao*", wat staat voor óf Elsloo óf Asselt⁶⁵¹. In Elsloo lag een *palatium*⁶⁵² dat mogelijk door de Noormannen is gebruikt. In Asselt lag een koningshoeve. Bovendien is in Asselt Karolingische bewoning vastgesteld⁶⁵³. De relieken van Harlindis en Relindis zijn tussen 855/6-881 door bisschop Franco van Luik (856-901) naar de nieuwe stenen kerk in Maaseik overgebracht⁶⁵⁴.

WEERSPREKING

Als het Oude Sint-Salviuskerkje in de 11e eeuw is gesticht is het uitgesloten dat de relieken via Harlindis en Relindis naar Limbricht zijn gekomen. Zij leefden immers in de 8e eeuw.

Als het kerkje tussen de 8e en 10e eeuw is gesticht, is het op grond van onderstaande argumenten onaanneemelijk dat de relieken van Sint-Salvius via beide dames naar Limbricht zijn gekomen.

1. HARLINDIS EN RELINDIS VÓÓR TRANSLATIO SINT-SALVIUS IN ALDENEIK

Als de bouw van het kerkje in Aldeneik in de periode van 720 tot 730 wordt gedateerd en Harlindis en Relindis bij die bouw hebben geholpen, waren zij al in Aldeneik toen de verering van Sint-Salvius pas kon beginnen. Habets geeft zelfs aan dat de ouders van Harlindis en Relindis de houten kerk en klooster ten tijde van bisschop Theodoardus hebben gebouwd. Deze Theodoardus was bisschop van 662 tot 668⁶⁵⁵.

2. LATERE BOUW OUDE SINT-SALVIUSKERKJE

Het Oude Sint-Salviuskerkje is volgens Smeets niet later dan de 10e eeuw gebouwd⁶⁵⁶. In het boek Lemborgh heet het dat is *aangetoond dat er te Limbricht*

*in elk geval in de 10e eeuw een uit maaskeien gebouwd zaalkerkje stond*⁶⁵⁷. Anderzijds zegt hij ook dat de bouw ten tijde van Willibrord of kort daarna - in de 8e eeuw dus - heeft plaatsgevonden⁶⁵⁸. Beide beweringen zijn lastig met elkaar te combineren, tenzij Smeets onderscheid heeft willen maken tussen de houten bouw en latere stenen bouw. Als de bouw van een houten kerkje in Limbricht rond 800-1000 wordt geplaatst, kunnen Harlindis en Relindis daar mee van doen hebben gehad.

Van Luyn gaat er van uit het feit dat beide dames de relieken hebben meegenomen en dat het Oude Sint-Salviuskerkje daarom in de tweede helft van de 8e eeuw moet zijn gebouwd *...de verering van Salvius en diens relieken naar de parochie Limbricht kwamen, kan eigenlijk alleen maar door toedoen van beide abdissen. De parochie moet dus in de tweede helft van de achtste eeuw zijn gesticht*⁶⁵⁹. Bij deze redenering kunnen vraagtekens worden gezet, omdat hij uitgaat van een vooronderstelling dat beide dames de relieken meenamen, terwijl dat nu juist de vraag is.

3. BOUW OUDE SINT-SALVIUSKERKJE NA PASSIO SANCTI SALVII

De oudste parochiekerken in de Merovingische periode hadden namen als Heilig Kruis, Drie-eenheid (Trinite), Verlosser (Salvator). In de Karolingische periode daaropvolgend *kwamen parochiekerken onder de bescherming van heiligen van wie men de relieken konden verkrijgen en over wie men nauwgezet kon lezen over hun leven, zij het soms legendarisch*⁶⁶⁰. De eerste Passio Sancti Salvii werd rond 800 geschreven. Dit betekent dat een houten kerkje alleen na het verschijnen van de passio tijd kan zijn gebouwd. Toen waren Harlindis en Relindis al lang overleden.

4. GEEN (VROUWEN)KLOOSTER IN VALENCIENNES

Al wordt er in de legende gewag van gemaakt, sommige auteurs betwijfelen dat er in Valenciennes een vrouwenklooster geweest waar Harlindis en Relindis verbleven⁶⁶¹. Andere auteurs veronderstellen dat dat klooster in Condé-sur-l'Escaut heeft gelegen⁶⁶². Daar wordt inderdaad een Reineldis vereerd, maar deze blijkt Reineldis van Saintes (Halle bij Brussel) te zijn, die volgens cartouches in de Wasnon-kerk in Condé-sur-l'Escaut in deze plaats geboren en er zelfs erestadpatrones is.

5. GEEN (RELIEK)VERERING VAN SINT-SALVIUS IN ALDENEIK

Als de (reliëk)verering van Sint-Salvius via Harlindis en Relindis naar Limbricht zou zijn gekomen, is het merkwaardig dat in Aldeneik geen enkele verwijzing naar Sint-Salvius is te vinden: geen beeld, geen muurschildering, geen gebed, geen document, helemaal niets. Men mag toch veronderstellen dat als Harlindus en Relindus zo onder de indruk waren van Sint-Salvius dat zij zijn relieken mee naar Limbricht hebben genomen en ervoor gezorgd hebben dat deze daar vereerd werden, ook in hun eigen Aldeneik de verering zouden hebben geïnitieerd. Hier komt bij dat de Vita Harlindis en Relindis rond 870 is geschreven en evenmin naar Sint-Salvius verwijst.

6. (RELIEK)VERERING IN HANDEN VAN DE ARISTOCRATIE

Gezien het feit dat de feodale en met name de allerhoogste aristocratie alle zeggenschap over relieken heeft, is het onvoorstelbaar dat nota bene twee meisjes van de rond de twintig de relieken mogen overbrengen. Translatio's waren strikt geregeld. Er moet een beroep op ons voorstellingsvermogen worden gedaan om te beseffen dat translatio's van de hoogste importantie waren. *Sigebert van Gembloux, monnik en chroniqueur, 1030-1115, plaatst in zijn Chronique translatio's op het zelfde niveau als de markantste historische gebeurtenissen, zoals het tot zich nemen van de macht door Pepijn de Korte, de kroning van Karel de Grote tot keizer of zijn overwinning op (lees: onderwerping van) de Saksen⁶⁶³.*

7. GEEN MELDING DOOR EINHARD

Tot slot wordt opgemerkt dat Einhard, de secretaris en geschiedschrijver van Karel de Grote, in zijn Translatio Marcellini et Petri onder meer *Eike* vermeldt. De relieken van Marcellinus en Petrus worden, nadat ze vanuit Rome in Aken zijn gearriveerd, van daaruit naar een aantal plaatsen gestuurd, waaronder Saint-Saulve, maar ook naar (de Sint-Servaaskerk in) Maastricht⁶⁶⁴. In deze laatste kerk werd een verlamde non van het nonnenklooster *Eike* aan de rivier de Maas door aanbidding van Marcellinus en Petrus genezen. Einhard beschrijft dit als volgt: *Een nonnenklooster, Eike, ligt aan de rivier de Maas. Daar lag te bed een godvruchtige vrouw, Saliga, haar gehele lijf, behalve haar rech-*

ter arm, aangedaan door de verschrikkelijke ziekte verlamming. In het midden van de nacht kwam een buurman naar haar en sprak haar aan als volgt: "Wat ben je aan het doen?". Toen zij antwoordde dat zij in haar bed lag te rusten, zei hij: "Heb je iets gehoord over de heiligen die naar de Sint-Servaas in Maastricht zijn gekomen? Zij antwoordde hem dat zij daar niets over had gehoord. Hij zei toen: "Sta op en ga daar zo snel mogelijk naar toe, want je zult alle krachten in je lijf terugkrijgen." Maar in de morgen nam ze geen initiatief om dat te doen. De volgende nacht werd ze op dezelfde manier geadviseerd door dezelfde man om naar Maastricht te gaan. Toch had zij ook nu geen respect voor de waarschuwend stem en stelde haar vertrek uit. Toen de man voor de derde nacht kwam, vroeg hij streng waarom ze zijn advies negeerde en porde haar met zijn staf die hij in zijn handen droeg om haar aan te sporen naar Maastricht te gaan. Zij durfde deze drievoudige aansporing niet te weigeren. Nadat zij haar burens en vrienden bij zich had geroepen werd ze naar Maastricht gebracht, zoals verzocht, waar ze plaats nam in de kerk van Sint-Servaas, vlak bij de relieken van de heiligen. Na vijf dagen wachten op de beloofde gezondheid vond het wonder plaats dat zij waardig was bevonden om volledig te genezen⁶⁶⁵.

Bij de vermelding van deze gebeurtenis rond "*Eike*" maakt Einhard geen melding van Sint-Salvius of van Harlindis of Relindis, hoewel hij Sint-Salvius heel goed kent, wat blijkt uit het feit dat hij de paragrafen 8-11 van Boek IV wijdt aan het klooster in Saint-Saulve.

Overigens maken de Vita Bonifacii noch Vita Willibrordi gewag van *Eike* of wijding van beide heiligen⁶⁶⁶.

Op grond van bovenstaande argumenten is het niet aannemelijk dat de relieken van Sint-Salvius via Harlindis en Relindis naar Limbricht zijn gekomen.

9.6 VERSPREIDING (RELIEK)VERERING VAN SINT-SALVIUS NAAR KEULEN

Als het Oude Sint-Salviuskerkje in de 11e eeuw is gesticht, is de verering voor Sint-Salvius vanuit Limbricht naar Keulen overgebracht. Een eeuw later sticht Fredericus van Lemborgh (*Frydericus de Lymburch*) een Salviusaltaar in de Sankt Severinkirche in Keulen.

Fredericus van Lemborgh was op 27 september 1296 dekaan (*decanus*) van de Sankt Severin Kirche in Keulen. Dit blijkt uit genoemde koop-verkoop overeenkomst van die datum. Zijn ambtsperiode liep tot 1311, in welk jaar hij waarschijnlijk is overleden⁶⁶⁷. Deze Fredericus was niet alleen dekaan in de Sankt Severin Kirche in Keulen, maar ook pastoor (*investitus*) in het Oude Sint-Salviuskerkje in Limbricht en vooral ook broer van de Limbrichtse kasteelheer Christianus van Lemborgh.

Fredericus van Lemborgh stichtte op 5 januari 1298 in de Sankt Severin Kirche het *Vicaria Sancti Salvii*⁶⁶⁸ en in het kader daarvan ook een Salviusaltaar⁶⁶⁹. In de handgeschreven *Samlung Roth* wordt Sint Salvius gerelateerd aan *Lymburch prope Sythart* en wordt de feestdag expliciet op 26 juni gedateerd. Het valt op dat Roth in *Stift, Pfarre und Kirche zum Heil. Severinus in Köln* vermeldt dat het zou gaan om Sint-Salvius van Amiens, gestorven op 29 oktober 615(?)⁷⁰. Hier moet een vergissing in het spel zijn gezien de eerder genoemde feestdag en de band met Limbricht. Het dodenboek (*Necrologium*) van de Sankt Severin Kirche vermeldt Fredericus als stichter van deze *vicaria*⁶⁷¹.

Dit altaar genereerde niet alleen inkomen. Ook werd er vanuit dat altaar gelden gedoneerd. Dit blijkt uit een aantal oorkonden die betrekking hebben op dit Sint-Salviusaltaar.

Op 29 oktober 1354 geeft *Peter von Reynbach, vicarius en rector van het Sint-Salviusaltaar in de Sankt Severin Kirche, aan de leerbewerker Reinhard von Wachendorf en zijn vrouw Christina de helft van een huisje met één vertrek (Gadem) dat aan het Salviusaltaar toebehoort in erfpacht tegen een jaarrente van 6 Mark. De ligging van dat huisje wordt heel precies omschreven, namelijk beneden een stoffenzaak vlak bij de Ampla Straat tegenover de Margmanzgasse in de richting van de Munt*⁶⁷².

In 1401 verkopen de dekaan en het kapittel van de Sankt Severin Kirche een erfrente uit de Stiftsgoederen en bestemmen die voor vier altaren, waaronder dat van Sint-Salvius. Het valt op dat Sint-Salvius hier *confessor*⁶⁷³ wordt genoemd..

Op 14 december 1485 *waarmede Herman von Eyssich en Herbrecht Mummersloch, schepenen*

*van Keulen, twee door Kirstgyn Kurlynck, rector van het Sint-Salviusaltaar, voorgelegde oorkonden van 29 oktober 1354*⁶⁷⁴.

Op 1 oktober 1580 *schenkt Niclais von Lyntlair, vicaris van het Salviusaltaar in de Sankt Severin Kirche een jaarrente van 1,5 thaler aan een kaarsenstichting en een nagedachtenis, overeenkomstig een brief van de schepenen van Giessenkircher*⁶⁷⁵.

Op 5 april 1592 *zijn Petrus a Fossa en Bernhard Colinus, beiden doktor in de rechtsgeleerdheid en schepenen van het Gerechtshof in Keulen, getuigen van een verkoop van een rente van 5 Gulden, aflosbaar met 111 Gulden, 1 Ort, 1 schilling en 11 pfening te betalen aan het kapittel van de Dom door het echtpaar Paul Brill en Ailheit Coesfeldt aan Niclais Lindtlair, vicaris van het Sint-Salviusaltaar in de Sankt Severin Kirche*⁶⁷⁶.

Op 18 mei 1601 treedt de dekaan Wipperman van de Sankt Severin Kirche op als testament-executeur ten aanzien van drie rentbrieven die door vicaris Niclais Lindtlair zijn achtergelaten, onder meer ten behoeve van de vicarus van het Sint-Salviusaltaar⁶⁷⁷.

De aristocratie, in dit geval de kasteelheer en zijn broer, zijn betrokken bij de verplaatsing van deze Salviusverering. Er moet van worden uitgegaan dat het altaar in de Sankt Severin Kirche een reliek van Sint-Salvius bevatte.

Sinds de secularisatie in 1802 is het altaar uit deze Sankt Severin Kirche verdwenen.

9.7 VERERING VAN ANDERE RELIEKEN IN LIMBRICHT

Pastoor Page van het Oude Sint-Salviuskerkje (1797-1834) wist ook relieken die niet van Sint-Salvius waren naar Limbricht te krijgen.

In 1802 kreeg hij de beschikking over een stuk van de mantel van Sint-Jozef, die patroon was van de zalige dood. Dit blijkt uit een oorkonde uit Rome van 13 mei 1802, die op 3 oktober 1803 te Aken werd goedgekeurd⁶⁷⁸.

In 1816 kreeg die zelfde pastoor Page voor de Sint-Salviuskerk in Limbricht relieken van het Heilig Kruis en van ieder der 12 apostelen in zijn bezit. Deze relieken waren voorzien van een certificaat van Paus Pius VII van 30 juli 1816, waarop een "placet" van de bisschop van Aken van 19 september 1816 stond vermeld⁶⁷⁹.

Keulen, Sankt Severin Kirche.

CONCLUSIE

Dit boek is het resultaat van ruim drie jaar intensief historisch onderzoek naar Sint-Salvius, patroonheilige van twee kerken in Limbricht. Er zijn meerdere heiligen met de naam Sint-Salvius. 'Onze' Sint-Salvius werd bij het Franse Valenciennes vermoord. Hij heeft de status van martelaar en is naar middeleeuws gebruik heilig verklaard. Het moment van zijn overlijden is niet precies bekend. We weten wel dat Karel Martel bij de *translatio* aanwezig is geweest. Omdat deze in 741 is gestorven, moet Sint-Salvius vóór die datum overleden zijn. Bij deze *translatio* zijn de relieken van Sint-Salvius overgebracht naar de Sint-Martinuskerk in een plaats die naar hem is vernoemd: Saint-Saulve, grenzend aan Valenciennes.

Rond het jaar 800 verscheen de eerste hagiografie over Sint-Salvius: de *Passio Sancti Salvii*. Deze is in de eeuwen die volgen vele malen overgeschreven en aangepast. Deze *passio* is de onze voornaamste bron over het leven van Sint-Salvius. Er zijn echter ook andere bronnen waarin op directe of indirecte wijze aan Sint-Salvius wordt gerefereerd.

Relatief snel na de *translatio* is de reliekenverering van Sint-Salvius op gang gekomen. Een klooster werd gesticht, waaraan Karel Martel schenkingen deed. In kerken in de omgeving komen al vóór 801 altaren met opschriften gewijd aan de heilige voor. Sint-Salvius was voor de Karolingers een goede bekende. In het zogenoemde psalmboek van Karel de Grote (*Psautier dit le Charlemagne*) dat tussen 795 en 800 is geschreven, wordt hij vermeld. De machtige secretaris van Karel de Grote, Einhard, stuurde in 828 relieken van Petrus en Marcellinus naar het klooster in Saint-Saulve, waar ene Georgius ten tijde van het regime van Lodewijk de Vrome, tot abt was benoemd. De kerk van Saint-Saulve was bovendien persoonlijk bezit van Einhard. Relieken van Sint-Salvius werden ook al relatief snel naar andere kloosters overgebracht, zoals in 866 naar Sint-Riquier. Het klooster in Saint-Saulve werd verheven tot koningsklooster, wat zelfs expliciet blijkt in het Verdrag van Meerssen (870).

Ook in de 10e en 11e eeuw komt de (reliëk)verering van Sint-Salvius tot grote bloei, vooral bij de

hoogste aristocratie. Bruno, aartsbisschop van Keulen, Hertog van Lotharingen en broer van de Duitse keizer, de graven van Vlaanderen en Henegouwen en vooral ook Willem de Veroveraar hebben persoonlijk de verering van Sint-Salvius bevorderd. De hoogste aristocratie blijkt betrokken bij (reliëk)verering van Sint-Salvius.

Sint-Salvius moet een populaire heilige zijn geweest. Zijn (reliëk)verering blijkt aanzienlijk verspreid, in ieder geval aanzienlijker dan tot nu toe bekend. Hij is behalve van de kerk in Saint-Saulve van kerken in een zevental andere plaatsen, waaronder het Oude Sint-Salviuskerkje en de nieuwe Salviuskerk in Limbricht, patroonheilige. Op zo'n 60 plaatsen in Frankrijk, België, Engeland en Duitsland kon zijn (reliëk)verering worden achterhaald door middel van gebeds- en liturgische boeken, litanieën, altaaropschriften en processies. Altaren, glas-in-loodramen en beelden duiden ook op verering.

Verplaatsing van relieken was in de middeleeuwen strikt gereguleerd. Vooral Karel de Grote heeft zich intensief en proactief bemoeid met reliekverplaatsingen. Hij eiste dat in nieuwe kerken relieken aanwezig waren bij de bouw en inwijding van kerken en altaren. Dit paste geheel in de expansiepolitiek van de Karolingische aristocratie. De kerk was een soeverein instrument, een *instrumentum regni*. Maar later in de 10e en 11e eeuw wordt (reliëk)verering een politieke aangelegenheid. De aristocratie eigende zich de relieken ten eigen nutte toe.

Hoe de verering en de relieken van Sint-Salvius vanuit Saint-Saulve naar Limbricht konden komen kon niet aan de hand van directe bronnen worden achterhaald. Directe bronnen ontbreken. Zo is niet bekend wie in de periode van de 8e tot de 13e eeuw in het gebied van Limbricht heeft gewoond en daarmee wie deze overkomst van zijn (reliëk)vereringen zou hebben geïnitieerd en of Limbricht toen wel 'Limbricht' heette.

Aan de hand van de noordmuur van het Oude Sint-Salviuskerkje in Limbricht wordt er van uitgegaan dat dit kerkje in de 11e eeuw is gesticht. Bij die

gelegenheid moeten de relieken van Sint-Salvius zijn overgekomen. Er zijn geen aanwijzingen dat dit kerkje een houten vóórvariant heeft gehad. Theoretisch is dit wel mogelijk. Daarom is ook de 8e tot 10e eeuw behandeld. Mogelijke stichters en betrokkenen in zowel de 11e als de periode van de 8e tot de 10e eeuw zijn in beeld gebracht. Het gaat daarbij om de hoogste en lokale aristocratie alsmede de geestelijkheid, met bisschoppen en kloosters.

Voor wat betreft de 11e eeuw en de opmaat daarheen valt met name op dat Bruno een vrede probeerde te bewerkstelligen op het graf van Sint-Salvius. De Duitse keizer Hendrik IV schonk het klooster in Saint-Saulve aan de Luikse bisschop.

In de 8e tot 11e eeuw hadden de aristocraten rond Karel de Grote Sint-Salvius hoog in het vaandel

staan. Einhard, de geschiedschrijver en secretaris van Karel de Grote, beschreef wonderen in de kerk van Saint-Saulve, Alcuinus, de leider van de hofschool maakte altaaropschriften waarin Sint-Salvius werd vereerd, Angilbert, abt van het klooster in Saint-Riquier en de schoonzoon van Karel de Grote, gebruikte een psalmboek waarin Sint-Salvius werd vereerd. Dit psalmboek wordt zelfs Psautier dit de Charlemagne genoemd.

De 'aannemelijke hypothese' van Smeets is in de literatuur tot nu toe niet weersproken. Er zijn in dit boek uitgewerkte argumenten gegeven waarom zijn hypothese onaannemelijk is.

Tijdens mijn zoektocht naar Sint-Salvius blijkt in ieder geval dat hij een in zijn tijd een populaire heilige was, zeker binnen de hoogste aristocratie.

Oude Sint-Salviuskerkje en Kasteel Limbricht.

NOTEN

1. Smeets (Sint-Salvius, 1984), p. 29
2. Smeets (Sint-Salvius, 1984), p. 30
3. Herrmann-Mascard (Reliques, 1975), p. 65
4. Heinzelmann (Translationsberichte, 1979), p. 19
5. Herrmann-Mascard (Reliques, 1975), p. 65
6. Heinzelmann (Translationsberichte, 1979), p. 22
7. "Serienweise im Umlauf", Heinzelmann (Translationsberichte, 1979), p. 23
8. Hägermann (Karl der Grosse, 2010), p. 513
9. Heinzelmann (Translationsberichte, 1979), p. 19-20
10. Heinzelmann (Translationsberichte, 1979), p. 23
11. Goetz (Europa im Mittelalter, 2003), p. 242; Bozoky (Coloman, 2010), p. 67
12. "monasterii Sancti Salvii martyris", Einhard, Translatio et miracula sanctorum Marcellini et Petri auctore Einhardo, MGH SS 15,1 p. 258
13. Post (Kerkgeschiedenis, 1984), Deel 1, p. 236
14. Abraham (Saint-Sauve a son histoire, 2004), p. 20-21
15. Derstroff (Lorscher Heiliger, 1980), p. 115
16. "Sit ergo ecclesiae tuae titulus sempiternus", Aubrun (Paroisse, 1986), p. 15
17. "...titre, laquelle ne peut plus être changé après la dédicace de ce lieu sacré", De Moreau (Église Belgique, 1948), Deel 1, p. 299
18. Heinzelmann (Translationsberichte, 1979), p. 24, 28; Herrmann-Mascard (Reliques, 1975), p. 162
19. Herrmann-Mascard (Reliques, 1975), p. 163-165
20. Heinzelmann (Translationsberichte, 1979), p. 27; "ut altaria ubi consecrari non debent nisi his tantum ecclesiis ubi corpora sanctorum saepulta", Herrmann-Mascard (Reliques, 1975), p. 162
21. Hartmann (Aufbruch ins Mittelalter, 1989), p. 130
22. Heinzelmann (Translationsberichte, 1979), p. 28
23. "Le choix des titres des églises, comme celui du prénom des enfants aujourd'hui, relève très largement d'une question de mode", Aubrun (Paroisse, 1986), p. 15; vgl. Verbesselt (Parochiewezen Brabant, 1950-1993), Deel 1, p. 132
24. "Presque partout le choix du protecteur est réglé par les circonstances et se plie à la dévotion locale", Verbesselt (Parochiewezen Brabant, 1950-1993), Deel 1, p. 133
25. Aubrun (Paroisse, 1986), p. 40
26. Heinzelmann (Translationsberichte, 1979), p. 30-31, 41
27. Aubrun (Paroisse, 1986), p. 34; Hartmann (Synoden Karolingerzeit, 1989), p. 163 resp. p. 453-458
28. "Der Ritus der Reliquientranslation, bestehend aus Inventio, Elevatio, Deposito und Altar- bzw Kirchenweihe, wurde seit dem 7. Jahrhundert liturgisch fixiert und normiert", Röcklein (Transfer Heiligen, 2003), p. 83
29. "...aus der Zeit Karls des Großen in Prinzip jede Translation der ausdrücklichen Genehmigung des Princeps bedurfte", Heinzelmann (Translationsberichte, 1979), p. 59
30. "À l'époque carolingienne, l'initiative des translations incombait - en dehors des évêques - à l'empereur ou au roi, mais, avec le morcellement du pouvoir central, les comtes, les ducs et comtes, et plus tard d'autres seigneurs terriens commencèrent à singérer dans le contrôle du culte des reliques", Bozoky (Politique des reliques, 2006), p. 174
31. Capitula de causis cum episcopis et abbatibus tractandis, MGH Capit. I p. 163, Canon 7
32. Concilium Moguntimense, MGH Conc. 2,1, p. 272; Hartmann (Synoden Karolingerzeit, 1989), p. 138-139; Heinzelmann (Translationsberichte, 1979), p. 36
33. Bozoky (Politique des reliques, 2006), p. 179; Capitulare Wormatiense 829, MGH Capit. 2, p. 11
34. "La majorité des translations se fait sous l'autorité de l'ordinaire" en "Le contrôle épiscopal des translations de corps saints semble avoir été la coutume" en "L'évêque joue donc un rôle éminent dans toutes ces translations de reliques", Herrmann-Mascard (Reliques, 1975), p. 181 en 182
35. "Les évêques et les abbés étaient, au IXe siècle, les fidèles du souverain", Lesne (Propriété ecclésiastique, 1943), Deel 3, p. 57
36. Heinzelmann (Translationsberichte, 1979), p. 47, 52
37. Lesne (Propriété ecclésiastique, 1943), Deel 3, p. 201
38. Heinzelmann (Translationsberichte, 1979), p. 48
39. Capelles (Fêtes religieuses, 1865), p. 29-30
40. Heinzelmann (Translationsberichte, 1979), p. 55
41. "Les hagiographes soulignent et racontent en général avec plus ou moins de détails [...] que les reliques furent déplacées, enlevées, transférées", Bozoky (Politique reliques Flandre, 2010), p. 141
42. "Dans le cas du Hainaut, on ne dispose que de renseignements épars pour reconstituer l'histoire des abbayes, mais il est certain qu'un texte hagiographique carolingien rédigé par un membre d'une communauté peut parfois s'avérer plus précieux qu'une source diplomatique pour déterminer l'idéal de vie religieuse prôné dans cette communauté", Helvétius (Abbayes, 1994), p. 208
43. Aubrun (Paroisse, 1986), p. 34
44. Goetz (Europa im Mittelalter, 2003), p. 230
45. Helvétius en Matz (Église, 2008), p. 85
46. Goetz (Europa im Mittelalter, 2003), p. 231
47. Von Zabern (Kunst Kultur Karolingerzeit, 1999), p. 503
48. Verbesselt (Parochiewezen Brabant, 1950-1993), Deel 1, p. 91
49. Aubrun (Paroisse, 1986), p. 19
50. Helvétius (Abbayes, 1994), p. 197
51. Helvétius (Abbayes, 1994), p. 197
52. "D'autre part, l'abbatia elle-même constituait la propriété personnelle du roi: à ce titre, celui-ci pouvait en disposer comme d'une autre propriété de son fief et la céder en bénéfice à l'un ou l'autre de ses fidèles, qu'il soit laïque, ecclésiastique ou religieux", Helvétius (Abbayes, 1994), p. 197
53. Hägermann (Karl der Grosse, 2010), p. 515
54. Hackeng (Grondbezit Sint-Servaaskapittel, 2006), p. 28
55. Lawrence (Kloosterleven Middeleeuwen, 2001), p. 171
56. Stadler (Heiligen Lexicon, 1858)
57. Stadler (Heiligen Lexicon, 1858); Bader (Alle Heiligen, 1950), p. 259
58. Stadler (Heiligen Lexicon, 1858); Von Sales Doyé (Heilige, 1929), p. 282; Bader (Alle Heiligen, 1950), p. 259
59. Bautz-Bautz (Kirchenlexikon, 1994), Band VIII; Von Sales Doyé (Heilige, 1929), p. 282

60. Stadler (Heiligen Lexicon, 1858)
61. "Saint Salve"
62. Van der Essen (Middellevu, 1919), p. 79; Gregorii Episcopi Turonensis Historiarum, MGH SS rer. Merov. 1,1 p. 263 resp. 323
63. Hartmann (Aufbruch ins Mittelalter, 1989), p. 150; Gregorius van Tours, Historien VII, 1 – II, p. 95
64. Bautz-Bautz (Kirchenlexikon, 1994), Band VIII; Stadler (Heiligen Lexicon, 1858); Von Sales Doyé (Heilige, 1929), p. 282; Bader (Alle Heiligen, 1950), p. 259; Fros (Bibliotheca Hagiographica Latina, BHL, 1986)
65. Smeets (Sint-Salvius, 1984), p. 18
66. Bautz-Bautz (Kirchenlexikon, 1994), Band VIII; Stadler (Heiligen Lexicon, 1858); Von Sales Doyé (Heilige, 1929), p. 282; Bader (Alle Heiligen, 1950), p. 259; Fros (Bibliotheca Hagiographica Latina, BHL, 1986)
67. De Vries (Sint-Salvius, 2002), p. 11; 36-119
68. Bautz-Bautz (Kirchenlexikon, 1994), Band XVI; Stadler (Heiligen Lexicon, 1858); Von Sales Doyé (Heilige, 1929), p. 282; Bader (Alle Heiligen, 1950), p. 259; Fros (Bibliotheca Hagiographica Latina, BHL, 1986)
69. "Apud Valentianam in Aestrasia, sanctorum Salvii, episcopi, et discipuli eius, qui ex Averno territorio in hanc regionem pervenerunt et sub Winegardo domino loci martyrum tulerunt", Martyrologium Romanum, ex decreto sacrosancti oecumenici concilii vaticani II instauratum auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatum, 2004 (onder 26 juni)
70. AASS Junii, tome V, Appendix, p. 2 (De Translatione SS. Marcellini et Petri)
71. Zimmermann (Kalendarium Benedictinum, 1937), Dritter Band, p. 303; Bader (Alle Heiligen, 1950), p. 259; Stadler (Heiligen Lexicon, 1858)
72. Stadler (Heiligen Lexicon, 1858); Von Sales Doyé (Heilige, 1929), p. 282; Zimmermann (Kalendarium Benedictinum, 1937), Erster Band, p. 198
73. De Société des Bollandistes heeft een eigen website
74. "aux alentours de l'an 800" respectievelijk "vers l'an 800", Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 134, 138, 151-152
75. Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 138
76. Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 164, 138-140: 1) 9e eeuw onbekende herkomst (thans in Bibliothèque des Bollandistes); 2) 10e eeuw uit Abdij St. Ghislain bij Mons (thans in Bibliothèque Bruxelles); 3) 12e eeuw uit abdij Saint-Amand-les-Eaux (thans in Bibliothèque municipale Valenciennes); 4) 12e eeuw uit abdij Marchiennes (Nord) (thans in Bibliothèque municipale Douai); 5) 12e eeuw uit Saint-Omer (thans in Bibliothèque municipale Saint-Omer)
77. Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 138-142
78. Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 148, waaronder een manuscript uit de 15e eeuw uit Cambrai (thans in Bibliothèque municipale Cambrai)
79. Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 164-187
80. AB 87 (1969), p. 133-187
81. Begintekst: "Christo igitur donante et universali ecclesie in Domino cotidie"
82. AASS Junii, tomus 5, 196-204; Heruitgave 1863 door Carnadet (BHL 7472)
83. Coens (Papebrochius, 1963), in : Recueil d'études bollandiennes, p. 356-357
84. "Auctore coevo lactemus inedita, ex septem codicibus Mss", Henschenius (De Salvio episcopo et Superio, 1709)
85. St. Gallen, Stiftsbibliothek, Cod. Sang. 563, p. 150-173
86. AB tome 2 (1883), p. 308-311; BHL 7475; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 149; manuscripten vanuit Luik, Saint-Hubert en Trier
87. Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 140-141
88. Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 141-142
89. BHL 7476
90. Robertson (St. Salvius, 2007), p. 158; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 142;
91. Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 142
92. Robertson (St. Salvius, 2007), p. 158
93. "L'un des plus anciens récits (écrite vers 800) constitue un exemple modèle du genre", Bozoky (Coloman, 2010), p. 65
94. BnF Ms 13159
95. "S. Salvi" resp. "L'invocation Salvi se rencontre dans la deuxième des trois litanies, assez courtes, du Psautier dit de Charlemagne", Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 136, waarin verwezen wordt naar Bibliothèque Nationale in Paris (Paris, Bibl. nat., lat. 13159) en welke lijst is opgenomen in Coens (Recueil, 1963), p. 296-297
96. Pagina's 163r en 166v. vgl. Von Zabern (Kunst Kultur Karolingerzeit, 1999), p. 808
97. "J'en dirai autant du psautier de Charlemagne, plus connu sous le nom de « psautier gallican » (Paris, Bibl. nat. ms. Lat 13159)", Leroquais (Psautiers, 1941), deel 1, p. XLV-XLVI en "Le texte du psautier de Charlemagne est celui du psautier gallican", Leroquais (Psautiers, 1941), deel 2, p. 114 en "c'est Charlemagne qui introduisit le psautier selon Hexaples dans la liturgie des Gaules; c'est à son instigation que les Églises de l'Empire l'adoptèrent pour la récitation de l'office canonial. Le psautier hexaplaire devint alors le psautier gallican, nom qu'il a depuis conservé", Leroquais (Psautiers, 1941), deel 1, p. XXXIII
98. "die im umkreis Karls des Großen entstanden", McKittrick (Karl der Grosse, 2008), p. 289-290
99. "Il est possible que ce manuscrit ait été offert par Charlemagne à l'abbaye de Saint-Riquier, lors de sa venue en 800 à l'occasion des fêtes pascales"
100. Saltzwedel (Karl der Grosse, 2012), p. 108-113
101. Coens (Recueil, 1963), p. 280-281; Coens (Anciennes Litanies des Saints), AB 55 (1937), p. 63-64
102. AASS Junii, tomus 7
103. "Averno territorio regionis Aquitaniae", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 175
104. "natus est Avernæ quae in partibus est Aquitaniae", Philip van Harveng (Passio sancti Salvii), Caput 1, 752
105. "Salvi Enculsimensis episcopi", AASS Junii, tomus 7
106. Capelles (Fêtes religieuses, 1865), p. 8; Paroisse de Saint-Saulve (Cortège, 1902), p. 11
107. Michon (évêques d'Angoulême, 1844), p. 63-66; Castaigne (Cathédrale d'Angoulême, 1834), p. 24; Trocœur (Les évêques d'Angoulême, 1912), p. 50-54
108. "Pour d'autres, le caractère épiscopale n'est rien moins que certain. Citons saint Sauve, honoré à Valenciennes", De Moreau (Église Belgique, 1948), Tome 1, p. 171
109. "L'évêque mérovingien est un homme d'action", Gauvard (France au Moyen Âge, 1996), p. 65

110. "ce sont des missionnaires venus d'Angleterre, d'Irlande ou d'Aquitaine qui sont les principaux responsables de la diffusion, au VIIe siècle, du christianisme", Dierkens (Christianisation de la Gaule mérovingienne, 1980), p. 613
111. Dierkens (Christianisation de la Gaule mérovingienne, 1980), p. 615; Gauvard (France au Moyen Âge, 1996), p. 69; De Moreau (Église Belgique, 1948), Deel 1, p. 122; Verbesselt (Parochiewezen Brabant, 1950-1993), Deel 1, p. 51
112. "episcopus ad predictam" resp. "episcopus ad predicandum", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 166 resp. Mériaux (Gallia irradiata, 2006), p. 127
113. "praedicare et docere divinis sermonibus poenitiae fructum et Christi, regnum Dei populo", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 165
114. Carlier (Études Historique, 1904), p. 12
115. McKitterick (Karl der Grosse, 2008), p. 170, 193-198 en 225-233; Capitulare Missorum Generale, MGH Capit. 1, nr 33, p. 91
116. Carlier (Études Historique, 1904), p. 14 en 19
117. "decorus aspectu" (vgl. Genesis 39:6), "Dei virtute et magnificentia pollens", "nimio splendoris nitore fulgebatur", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 165
118. Robertson (St. Salvius, 2007), p. 168
119. "Valencianis in palacio nostro", MGH DD Mer. 141, p. 356 (4 en 23); vgl. Mériaux (Gallia irradiata, 2006), p. 127; Eugen Ewig, Descriptio Franciae, p. 161 resp. "Valentianas, palatio regio", Mariage (Portus vallée l'Escaut, 2003), p. 10 (Akte Lotharius II, 860)
120. Région Nord-Pas-de-Calais; département Nord (59); arrondissement Valenciennes; canton Anzin; commune Saint-Saulve
121. De Guyse (Histoire de Hainaut, 1830), Livre III, Capitula XXV (De fondatione oppidi Valentensensis), p. 356-357
122. De Guyse (Histoire de Hainaut, 1830), Livre XIII, Capitula XXV-XXXIV (Vita sancti Salvii, episcopi et martyris), p. 104-152; Dehaine (Église St-Martin), p. 2 en noot 8; Abraham (Saint-Saulve a son histoire, 2004), p. 64-65
123. "Brena, infra Brevitica villa dicta, media ab oppida leuca, nunc S. Salvii, vulgo Saint Saulve", Godefridus Henschenius, Vita de SS. Salvio episcopo, et Superio ejus discipulo, martyribus prope Valencenas in Belgio, AASS, Junii, Tomus V (1709), p. 198, noot d
124. "Castrum Bervincum, vulgo Beuvrage, inquit Doutremannes, qui locus Scaldim tantum distat a Prioratu S. Salvii, quantum uterque Valencensis, id est duabus fere leucis, quasi per triangulum", Godefridus Henschenius, Vita de SS. Salvio episcopo, et Superio ejus discipulo, martyribus prope Valencenas in Belgio, Acta Sanctorum, Junii, Tomus V (1709), p. 198, noot k
125. "fisc qui vocatur Valentianas", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 165
126. "Un des plus importants sites archéologiques du Nord de la France", Leman (Voies romaines, 2010), p. 65
127. "a longe vidit basilicam in honore beati Martini", Abraham (Saint-Saulve a son histoire, 2004), p. 158; Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 166
128. "suspiciensque cum lacrimis in caelum, ait discipulo suo", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 166
129. "venit ad refectionem", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 166
130. Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 166
131. "quodam loco", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 166
132. "venit ad ianuam basilicae sancti Salvii", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 186
133. "cucurrit ad sancti Salvii basilicam", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 186; Abraham (Saint-Saulve a son histoire, 2004), p. 20
134. Abraham (Saint-Saulve a son histoire, 2004), p. 158
135. Abraham (Saint-Saulve a son histoire, 2004), p. 74, 158
136. Dr. R. de la Haye en Dr. P. Hamans, Bisdom langs de Maas langs de Maas, p. 50
137. Dehaine (Église St-Martin), p. 4
138. Abraham (Saint-Saulve a son histoire, 2004), p. 77; Helvétius (Abbayes, 1994), p. 183-190, 206; Mériaux (Gallia irradiata, 2006), p. 127, 336
139. "fama sancti Salvii", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 166
140. "Mellifluam praedicationem", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 166-167
141. Carlier (Études Historique, 1904), p. 13-14
142. Carlier (Études Historique, 1904), p. 14
143. "ministerium aureum ecclesiasticum et vestimenta ex auro et gemmis ornata et cingulum aureum micantibus gemmis et margaritis", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 167
144. "coram omnibus", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 167
145. Hartmann (Aufbruch ins Mittelalter, 1989), p. 129
146. "quia cupiebat instantissimo animo pro Christi amore ad palmam martyrii pervenire", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 167 respectievelijk "parce qu'il souhaitait ardemment accéder au martyre", Abraham (Saint-Saulve a son histoire, 2004), p. 71
147. "mauvaise hagiographie", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 167, noot 3
148. "non pretii temporalis cupidine veneratus, sed divinum mysterium tali ministerio veneratus" resp. "et cuius sit dignitatis et cuius esse debeat sanctatis", Harveng (Passio sancti Salvii), p. 1315
149. (Engelse vertaling) "He will render to you the reward of eternal bliss and grant you an abode with the angels in His heaven above"
150. "en esperant obtenir la couronne des martyrs", Bozoky (Coloman, 2010), p. 64
151. Dirk Otten, Terug naar de ware Lebuïnus, p. 17, 34 en 99
152. Capelles (Fêtes religieuses, 1865), p. 9; Abraham (Saint-Saulve a son histoire, 2004), p. 65-67
153. "ubi sanctus Salvius coronam martyrii expectabat intrepidus", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 175 respectievelijk en "Sauve, qui ne rêve que de martyre et a prévu sa fin glorieuse", Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 153
154. Abbé Capelles, Fêtes religieuses a Saint-Saulve, p. 10
155. Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 167, noot 3
156. "unus ex sociis suis", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 174

157. "namque cericem percipienti praebuit", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 175
158. "noli me derelinquere", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 175
159. Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 152
160. "discipulum super pectus sancti in cruce posuerunt", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 176
161. "Mais l'assassinat d'un juste ne suffit pas à faire un Saint martyr: ce sont les miracles de son corps en par son corps qui ont fait naître un mouvement populaire autour de ses reliques...", Bozoky (Coloman, 2010), p. 63
162. "in eius cormo asperit duas lampadas ardentes adhaesuras, tam magno splendore fulgentes", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 178 ; Abraham (Saint-Saulve a son histoire, 2004), p. 72
163. Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 177
164. "La lumière indique aussi l'emplacement oublié des reliques et constitue l'un des motifs typiques des inventions de reliques", Bozoky (Lumière des reliques, 2010), p. 102
165. "calcibus et cornuum ictibus", "promiscui sexus in circuitu stare faciebat", "coluquinare non valerent", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 177
166. Von Sales Doyé (Heilige, 1929), p. 282
167. "per visionem angelicam", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 178-179
168. Abraham (Saint-Saulve a son histoire, 2004), p. 72
169. "les eaux de la Fontaine Saint-Saulve, qui avait sa source près du château La Poussière rue Roger Salengro", officielle website van Beuvrages
170. Hartmann (Aufbruch ins Mittelalter, 1989), p. 146
171. McKitterick (Karl der Grosse, 2008), p. 277
172. "post trium annorum", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 177 ; Mériaux (Gallia irradiata, 2006), p.127
173. Abraham (Saint-Saulve a son histoire, 2004), p. 72
174. "ex uno oculo visum recepit", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 186
175. "Ipsium vero usque in diem mortis suae paschuae gregum in servitio sancti Salvii episcopi deservire vidimus", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 186
176. Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 152
177. Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 183-185
178. "Sanctus Salvius episcopus veniens ab Aquitania ad fiscum Valentianus, à Winigardo, filio Gerardi procuratoris ipsius fisci martyrizatur. Et super eius corpora requirendo Karolus Magnus imperator divinitus tertio ammonitus, corpus quidem inventum honorifice sepelivit, interfectores autem eius gravi poena multavit; nec tamen per hoc in eos ultio Dei cessavit.", Sigeberti Chronica, MGH SS 6, p. 336
179. D'Outreman (Histoire Valenciennes, 1839), Chap. VII., Règne de Charlemagne, Martyre de S. Sauve, p. 39
180. "802 Sanctus Salvius Ergolismensis episcopus Valentianis martyrizatur", Annales Marchianenses, MGH SS 16, p. 612
181. Capelles (Fêtes religieuses, 1865), p. 13
182. Paroisse de Saint-Saulve (Cortège, 1902), p. 13 ; Capelles (Fêtes religieuses, 1865), p. 13; Paroisse Saint-Saulve (Fêtes solennelles, 1902), martyrs. p. 9
183. Carlier (Études Historique, 1904), p. 7
184. Hägermann (Karl der Grosse, 2010), p. 736; Gauert (Itinerar Karls des Großen, 1965), p. 320kaart
185. Gauert (Itinerar Karls des Großen, 1965), p. 316-317
186. "Valencianis in palacio nostro", MGH DD Mer. 141, p. 356 (4 en 23); vgl. Mériaux (Gallia irradiata, 2006), p. 127; Eugen Ewig, Descriptio Franciae, p. 161
187. "Valentianus ad placitum Karolis regis", Hariulf (Chronique Saint-Riquier), Livre III, Chapitre XII
188. McKitterick (Karl der Grosse, 2008), p. 281
189. McKitterick (Karl der Grosse, 2008), p. 166
190. McKitterick (Karl der Grosse, 2008), p. 168 en 277; Einhard, Annales Regni Francorum, ad 800, p. 110
191. "DCCC. Redeunte verna a temperie medio fere Martio rex Aquisgranum digressus litus oceani Gallici perlustravit et in ipso mari, quod tunc piratis Nordmannicis infestum erat, classem instituit, praesidia disposuit, pascha in Centula apud sanctum Richarium celebravit. Inde iterum per litus maris iter agens Ratomagum civitatem venit ibique Sequana amne transmissio Turonos ad sanctum Martinum orationis causa profectus est, moratus ibi dies aliquot propter adversam Liutgardae coniugis valetudinem, quae ibidem et defuncta et humata est; obiit autem die II. Non. Jun", Einhard, Annales Regni Francorum, ad 800, MGH SS rer. Germ. 6 p. 111
192. "die Gebeinde der Heiligen in der Francia zwischen Rhein und Loire", Hägermann (Karl der Grosse, 2010), p. 412
193. Leman (Voies romaines, 2010), p. 45
194. McKitterick (Karl der Grosse, 2008), p. 166; Hägermann (Karl der Grosse, 2010), p. 583-587; Nolibos (Arras, 2003), p. 29
195. "Dies geschah vornehmlich zu kriegerisch-diplomatischen Zwecken, diente aber auch dem Gebet und der Heiligenverehrung etwa in Rom oder im Tours des heiligen Martin", Hägermann (Karl der Grosse, 2010), p. 658
196. Einhard, Annales Regni Francorum, ad 811, MGH SS rer. Germ. 6 p. 135
197. Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 156-163
198. Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), "dux": p. 178 (1x), 179 (2x), 180 (1x), 181 (2x), 184 (1x); "rex": p. 181 (1x), 183 (1x), 184 (3x); "princeps": p. 179; Helvétius (Abbayes, 1994), p. 179
199. Gauvard (France au Moyen Âge, 1996), p. 76
200. Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 157
201. MGH SS rer. Merov. 7, p. 41
202. "princeps regionis Karlomartellus", Gesta Episcoporum Cameracensium, MGH SS, 7, p. 462
203. Bozoky (Coloman, 2010), p. 74
204. "À lire l'invention de Saint Sauve rédigée vers 800, on sent bien que le premier enjeu du texte est de prouver que l'abbaye de Saint-Saulve est une abbaye royale et qu'elle doit son existence à Charles Martel. C'est d'ailleurs à ce prince lui-même que le sint décida d'apparaître pour lui demander de rechercher ses reliques", Helvetius (Inventions, 1999), p. 307
205. "post trium annorum", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 177
206. "Martellus = "der mit den Kämpfen begründet wird", Nonn (Schlacht bei Poitiers, 1988), p. 51

207. Nonn (Schlacht bei Poitiers, 1988), p. 37-56
208. Goetz (Europa im Mittelalter, 2003), p. 57
209. Hartmann (Aufbruch ins Mittelalter, 1989), p. 85
210. Van der Essen (Middelleeuwen, 1919), p. 103; Hauck (Kirchengeschichte, 1952), Deel 1, p. 385 en 479
211. "it was characteristic of the Frankish Adelskirche that a bishop might be an active participant on the field of battle", Fletcher (Conversion of Europe, 1997), p. 210
212. "Kirchengründer", Goetz (Europa im Mittelalter, 2003), p. 57
213. Hauck (Kirchengeschichte, 1952), Deel 1, p. 364-388 (Die Kirche im Kampf der Großen) resp. p. 479-513 (Reform der fränkische Kirche)
214. "La Passion de saint Sauve, l'un des plus anciens récits (écrite vers 800), constitue un exemple modèle du genre", Bozoky (Coloman, 2010), p. 65
215. "en espérant obtenir la couronne des martyrs", Bozoky (Coloman, 2010), p. 64
216. "La lumière est le signe par excellence de la présence réelle des saints dans les reliques et, lorsqu'ils sortent de leurs sanctuaires, ils prennent l'apparence d'une forme lumineuse" en "La lumière indique aussi l'emplacement oublié des reliques et constitue l'un des motifs typiques des inventions de reliques", Bozoky (Lumière des reliques, 2010), p. 100-104
217. "C'est seulement à l'époque carolingienne que le thème de l'invention "populaire" resurgit, d'abord dans la Passion de saint Sauve de Valenciennes, rédigée aux alentours de 800", Bozoky (Reliques de Constantin, 2006), p. 213
218. Goetz (Europa im Mittelalter, 2003), p. 243
219. Gauvard (France au Moyen Âge, 1996), p. 62
220. Heinzelmänn (Translationsberichte, 1979), p. 33-42; Bozoky (Voyage de reliques, 2010), p. 124-132
221. "Ut nulli novi sancti colantur aut invocantur, nec memoria eorum per vias erigantur, sed hii soli in ecclesia venerandi sint, qui auctoritate passionem aut vitae merito electi sint", Concilium Francofurtense 794 MGH Conc. Carol. I, p. 170, XLII; vgl. Herrmann-Mascard (Reliques, 1975), p. 84; Kessel (Heiligtümer Aachen, 1874), 1874), p. XII; Hartmann (Synoden Karolingerzeit, 1989), p. 114
222. Herrmann-Mascard (Reliques, 1975), p. 87
223. "Sigebert de Gembloux les place dans sa Chronique sur le même plan que les événements historiques les plus marquants: prise de pouvoir par Pepin le Bref, sacre de Charlemagne, victoire sur les Saxons, par exemple", Herrmann-Mascard (Reliques, 1975), p. 58
224. Hartmann (Synoden Karolingerzeit, 1989), p. 128-140
225. "Ne corpora sanctorum transferantur de loco ad locum. Ll. Deinceps vero corpora sanctorum de loco ad locum nullus transferre praesumat sine consilio principis vel episcoporum sanctaeque synodi licentia", Concilium Moguntinense, MGH Conc. 2, I p. 272; Heinzelmänn (Translationsberichte, 1979), 36;
226. Hartmann (Synoden Karolingerzeit, 1989), p. 439
227. "...les translations de reliques ont pour objectif l'évangélisation systématique des populations soumises" en "Ces reliques, ..., contribuent au resserrement des liens politiques entre les différentes parties du royaume. Elles jouent aussi un rôle important dans le processus d'évangélisation, car la vénération rendue aux reliques d'un saint patron s'avère souvent plus efficace qu'un enseignement théorique pour sensibiliser les populations au message chrétien", Helvétius en Matz (Église, 2008), p. 63, resp. p. 65-66
228. Herrmann-Mascard (Reliques, 1975), p. 85-87
229. "De monasterio, ubi corpora sanctorum sunt: ut habeat oratorium intra claustra, ubi peculiare officium et diturnum fiat.", MGH Conc. 2, I XV, p. 168
230. "Ut unusquisque sacerdos ecclesiam suam cum omni diligentia aedificet et reliquias sanctorum cum summo studio vigiliarum noctis et divinis officiis conservet", MGH Capit. 1, 3, p. 106; Herrmann-Mascard (Reliques, 1975), p. 163;
231. "De ecclesiis seu sanctis noviter sine auctoritate inventis, nisi episcopo probante minime venerentur", Capitula ecclesiastica 801, MGH capit. 1, 17, p. 125
232. Herrmann-Mascard (Reliques, 1975), p. 84
233. "Dementsprechend ist das starke persönliche Engagement der Kaiser an Manifestationen des Heiligenkultus, zum Beispiel bei der Übertragung von Reliquien oder bei der Kirchweihen", Heinzelmänn (Translationsberichte, 1979), p. 35
234. Kessel (Heiligtümer Aachen, 1874), 1874), p. 4
235. "Omne sacramentum in ecclesia aut supra reliquias iuretur", Kapitularia Magni Capitularia, 41, LXVII, MGH capit. Regum Francorum, I, p. 118; Heinzelmänn (Translationsberichte, 1979), p. 39
236. "On peut localiser une concentration des cultes des martyrs de la justice dans la région entre le Nord de la Gaule et l'Alsace, avec le plus grand nombre de cas en Belgique actuelle.", Bozoky (Coloman, 2010), p. 65
237. "Le Hainaut belge et français, terre riche en saints", Bertrand (Hagiographie hainuyère, 2001), p. 537
238. Vanderputten (Relic Translations, 2010)
239. Gauvard (France au Moyen Âge, 1996), p. 72
240. Lawrence (Kloosterleven Middelleeuwen, 2001), p. 299
241. Hackeng (Grondbezit Sint-Servaaskapittel, 2006), p. 35-36
242. Lawrence (Kloosterleven Middelleeuwen, 2001), p. 304
243. "La majorité des faits parvenus jusqu'à nous pour la période carolingienne se rapportent soit aux invasions normandes soit à la politique sécularisatrice des princes vis-à-vis des monastères", De Moreau (Église Belgique, 1948), Deel 1, p. 203
244. Brønsted (Vikingen, 1960), p. 49; D'Haenens (Invasions Normandes, 1967), p. 47
245. D'Haenens (Invasions Normandes, 1967), p. 203
246. Helvétius (Abbeyes, 1994), p. 209
247. Helvétius en Matz (Église, 2008), p. 87
248. "affaires judiciaires", Bozoky (Voyage de reliques, 2010), p. 129
249. "Si le Xe siècle fut caractérisé par une politique d'extension accompagnée de la volonté de s'approprier l'aide surnaturelle, présente dans les corps saints, au XIe siècle apparaît un véritable nouveau rituel", Bozoky (Politique reliques Flandre, 2010), p. 137
250. "on sait que l'acquisition de reliques faisait partie de la stratégie des princes territoriaux dans l'affirmation et la consolidation de leur pouvoir", Bozoky (Coloman, 2010), p. 73

251. "Il est vrai que les reliques, ou plus exactement la protection du saint patron... participent à la sacralisation et à la légitimation du pouvoir politique", Helvétius en Matz (Église, 2008), p. 89
252. "Sie müßten von ihrem Herrn formel um Erlaubnis für den Abzug bitten, die licentia eumdi erwirken", Röckelein (Transfer Heiligen, 2003), p. 88
253. "Les comtes de Flandre menèrent une politique d'acquisition et de concentration de reliques dans leur centres de pouvoir, comme s'ils avaient la conviction que la prospérité et la sécurité du pays ne pouvaient être assurées qu'avec la présence de corps saints", Bozoky (Politique reliques Flandre, 2010), p. 133
254. "À travers le dossier des comtes de Flandres de la fin du IXe jusqu'à la fin du XIe siècle, on peut voir comment les translations de reliques à l'initiative des comtes servaient, politiquement et symboliquement, à affirmer leur propre pouvoir", Bozoky (Politique reliques Flandre, 2010), p. 134
255. "Dans le cas des comtes de Flandre, le rôle des reliques dans la fixation territoriale de leur pouvoir était considérable", Bozoky (Politique reliques Flandre, 2010), p. 133
256. "véritable politique de concentration de reliques", Helvétius en Matz (Église, 2008), p. 89
257. "deux translations de reliques de portée considérable", Bozoky (Politique reliques Flandre, 2010), p. 135
258. Bozoky (Politique des reliques, 2006), p. 180
259. Bozoky (Politique des reliques, 2006), p. 180; Helvétius en Matz (Église, 2008), p. 88
260. Bozoky (Politique des reliques, 2006), p. 180
261. "Avidité de se procurer des reliques et d'en disposer à son gré", Bozoky (Politique reliques Flandre, 2010), p. 142
262. H. Lawrence, Kloosterleven in de Middeleeuwen, in West-Europa en de Lage Landen, p. 305
263. Bozoky (Politique reliques Flandre, 2010), p. 136-137
264. "La règne de Baudouin IV coïncide avec l'apparition et le premier développement de Paix de Dieu", Dhondt (Origines Flandre, 1944), p. 67
265. Bozoky (Voyage de reliques, 2010), p. 126
266. Bozoky (Politique reliques Flandre, 2010), p. 140
267. Meijns (Aken of Jeruzalem?, 2000), p. 714
268. "l'avidité des grands laïcs de posséder, de contrôler les reliques et de les utiliser même comme instrument politiques", Bozoky (Politique reliques Flandre, 2010), p. 133
269. Foundation for Medieval Genealogy
270. Hackeng (Grondbezit Sint-Servaaskapittel, 2006), p. 68
271. Albert (Nederrijnse territoria, 1972), p. 4-5
272. Janssen (Zwentibold, 1997), p. 71
273. "les vrais maîtres de ces régions", De Moreau (Église Belgique, 1948), Deel 1, p. 212
274. Lesne (Propriété ecclésiastique, 1943), Deel 1, p. 29
275. Mériaux (Gallia irradiata, 2006), p. 328
276. "a domno Brunone vere pacifico apud Sanctum Salvium evocatus" Folcuini Gesta Abbatum Lobiensium MGH SS 4, p. 69
277. Codea (Lothringische Empfänger in Diplomen, 2008), p. 109
278. Mériaux (Gallia irradiata, 2006), p. 290
279. Mériaux (Gallia irradiata, 2006), p. 369
280. Mériaux (Gallia irradiata, 2006), p. 290
281. "Dedimus ergo illi et ecclesie sue predicta castella Mont et Belmont et marcam Valenciannas, abbatias quoque. ... preposituram sancti Salvii.", Oorkonde MGH DD H IV, 1 p. 305; MGH Const. 1, p. 649
282. "Basilica in honore beati Martini", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 166
283. "fratres" en "fratres carissimi", Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 187
284. Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 186-187; Abraham (Saint-Saulve a son histoire, 2004), p. 80
285. "À partir du moment où le culte des reliques s'attachait à une communauté, à une ville ou une région, les reliques devenait progressivement le symbole même de l'utilité publique de cette communauté", Bozoky (Voyage de reliques, 2010), p. 129
286. "31. De monasterio sancti Salvii. Nec procul hinc olim quidam sancti Martini ecclesiola, nunc autem monasterium canonicale in veneratione etiam sancti Salvii episcopi et martiris consta. Ipso namque tempore sanctus Salvius, totius supernae patriae inhians, causa peregrinationis habens reliquit episcopii, profectusque peregre, praedicationi operam dare estimavit. Igitur de loco ad locum procedens, verbum Dei populo suggererat, et maxime celebrationibus missarum instabat. Verum ubi ad ipsam viciniam deveniret, ac quadam die de Valentianense portu ad vicum Condatum transiret, a quodam pestifero factis insidiis captus, in custodia religatur, raptisque indumentis sacerdotalibus et ornamentis piscopalibus, quae secum portaverat, obtruncatur. Sepultusque a viris religiosis in supra dicta sancti Martini ecclesia, tunc ad praesens et postea multis preconizantibus miraculis, quanti et qualis meriti extillesset, apparuit, ut plenissime in libro suae passionis reperitur. Unde attonitus princeps regionis Karolomartellus, pro salute animae de ipso fisco Valentianense et de aliis rebus locum augmentavit, sumptumque stipendiarium deputans, canonicos constituit.", Gesta Episcoporum Cameracensium MGH SS 7, p. 462
287. "A Saint-Saulve, les religieux envoyés par Saint-Martin de Tours ne devraient pas être plus fixés sur leur qualité que ceux de leur abbaye-mère à la fin du VIIIe siècle", Helvétius (Abbayes, 1994), p. 206
288. "abbaye royale", Abraham (Saint-Saulve a son histoire, 2004), p. 80 resp. "Köningskloster", McKitterick (Karl der Grosse, 2008), p. 256
289. "Ad laudem et honorem Dei sanctorumque Salvii et Superi martyrum, Carolus Magnus Imperator hic Brenno prepositum cum sex canonicis anno 801 instituit", Plattele (Histoire Saint-Saulve, 1971), p. 9
290. McKitterick (Karl der Grosse, 2008), p. 258-259; Heidrich (Kirchlichen Stiftungen, 1990), p. 131
291. "Georgius presbyter Aquisgranii palatio", Translatio et miracula sanctorum Marcellini et Petri auctore Einhardo, MGH SS, 15, p. 259
292. "Georgius presbiter et rector monasterii sancti Salvii martyris", Translatio et miracula sanctorum Marcellini et Petri auctore Einhardo, MGH SS, 15, p. 258; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 135, 161; Engelse versies: "a priest and head of the monastery of Saint Salvius The Martyr", Wendell (Marcellinus and Peter, 1920) en Dutton (Charlemagne's courtier, 1998), p. 69-130

293. "in vico Valentianus appellato in ripa Scaldis fluvii", Translatio et miracula sanctorum Marcellini et Petri auctore Einhardo, MGH SS, 15, p. 258
294. "ad basilicam sancti Salvii martyris, quam ipse tunc temporis per beneficium regis tenebat", Translatio et miracula sanctorum Marcellini et Petri auctore Einhardo, MGH SS, 15, p. 259
295. Hariulf (Chronique Saint-Riquier), Livre III, Chapitre XII; Platelle (Histoire Saint-Saulve, 1971), p. 11
296. Goetz (Europa im Mittelalter, 2003), p. 68-70
297. "abbatia Sancti Salvii", Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 137
298. "Est haec divisio, quam sibi Hludovicus accepit. Coloniā, Treveris [Trier], Utrecht, Stratsburch, ...abbatiam Suestre [Susteren], Berch [Odiliënberg], ...Castellum [Kessel a/d Maas], ... Masau subterior [Neder-Maasgouw] de ista parte, item Masau superior [Opper-Maasgouw], quod de ista parte est [rechts van de Maas], Lingas, quod de ista parte est [Luik, rechts van de Maas], districtum Aquense [Aken], districtum Trechtis [Maastricht], in Ribuariis comitatus quinque, Et haec est divisio, quam Karolus de eodem regno sibi accepit. ...Tungris [Tongeren], ... Cameracum [Cambrai], ...Sancti Salvii, ...Echa [Aldeneik], in Hasbanio comitatus IV... Masau superior [Opper-Maasgouw] de ista parte Mosae [aan de linkerkant], Masau subterior [Neder-Maasgouw], quod de ista parte est [aan de linkerkant], Lingas [Luik], quod de ista parte est Mosae [Luik, links van de Maas]", Divisio Regni Hlotharii II, ad 8 augustus 870, MGH Capit. II 2 nr 251 p. 193-194; Hincmar, Remensis Annales, MGH SS I S. 489 Duitse vertalingen in: Kritzaedt vert. Janssen (Annales Gangelenses, 2005), Band II, p. 122-123 en Wilfried Hartmann, Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung, Band 1, Frühes und hohes Mittelalter 750-1250, p. 103-105
299. Abraham (Saint-Saulve a son histoire, 2004), p. 77, 159
300. Abraham (Saint-Saulve a son histoire, 2004), p. 77; Helvétius (Abbayes, 1994), p. 183-190; Mériaux (Gallia irradiata, 2006), p. 127, 336; D'Haenens (Invasions Normandes, 1967), p. 203
301. Helvétius (Abbayes, 1994), p. 186-187
302. Helvétius (Abbayes, 1994), p. 186-189
303. "post praedictam ecclesiae sancti Ursmeri violationem Ragineris tyrannidem multiplicat, pauperes premit, et res ecclesiarum non Dei sed suas facit. Pro quibus omnibus a domno Brunone vere pacifico apud Sanctum Salvium evocatus, confessus, et laesae regiae maiestatis convictus reus, proscriptus est, ac perpetuo exilio [damnatus ac] deportatus", Folcuini Gesta Abbatum Lobensium MGH SS 4, p. 69 resp. J-L. Wankenne en H. Berkans, La Geste des Abbes de Lobbes, C. 27, p. 58-59: "après la profanation susdite de l'église de saint Ursmer, Reignier accrut sa tyrannie, opprime les pauvres, fit des bies des églises non les choses de Dieu, mais les siennes. En raison de quoi, il fut appelé à Saint-Saulve par le seigneur Brunon, vrai homme de paix. Il avoua. Reconnu coupable de lèse-majesté, il fut proscrit. Condamné, il fut déporté dans un exil perpétuel. On s'est ainsi beaucoup intéressé à lui en cette affaire. Plus en effet le vaurien dure, plus il se prépare une peine lourde en longue." Folcuini Gesta Abbatum Lobensium MGH SS 4, p. 69
304. "Hunc quia nimietate tyrannidis suae intolerabilis toti fuerat imperio, Valentianus fisco evocatum et hostem rei publicae preiudicatum omnium iudici, deportari fecit irrevocabili exilio Coloniensis archiepiscopus Bruno, qui strenue et sapienter secundas partes administrabat in fratris sui Ottonis imperio", Sigebertus, Gesta Abbatum Gemblacensium C. 18, p. 532
305. Platelle (Histoire Saint-Saulve, 1971), p. 11; Abraham (Saint-Saulve a son histoire, 2004), p. 77; MGH SS 7, p. 462
306. "Dedimus... preposituram sancti Salvii." MGH, DD, IV, 1, p. 306
307. Abraham (Saint-Saulve a son histoire, 2004), p. 80; Platelle (Histoire Saint-Saulve, 1971), p. 11
308. Helvétius (Abbayes, 1994), p. 281
309. Goetz (Europa im Mittelalter, 2003), p. 237
310. Platelle (Histoire Saint-Saulve, 1971), p. 14
311. De Moreau (Église Belgique, 1948), Deel 4, p. 180-181
312. "Ad laudem et honorem Dei sanctorumque Salvii et Superi martyrum, Carolus Magnus Imperator hic Brenno prepositum cum sex canonicis anno 801 instituit, quos sanctus Bruno, sedis apostolicae legatus, in monachos ordinis Cluniacensis anno 966 convertit et Hugo Cluniacensis abbas sub sua obientia reformavit atque eorum numerum ad viginti quatuor reduxit, sub Huberto priore, auctoritate Paschalis II, summi pontificis, Sampsonis, archiepiscopi Remensis, et Manasses Cameracensis anno Domini 1106.", Platelle (Histoire Saint-Saulve, 1971), p. 9
313. "Catalogus Abbatiarum, prioratum, et decanatum, mediate et immediate", resp. "Prioratus S. Salvii de Valenciensis, Cameracensis Dioc., ubi debent esse cum Priore viginti octo Monachi, & debet ibi celebrari cotidie duae Missae cum nota, & teritia sine nota. Eleemosyna generalis ter in hebdomada debet ibidem fieri.", Münster, Bibliotheca Cluniacensis, Index monasterium, Institut für Frühmittelalterforschung, p. 1713; Godefridus Henschenius, Vita de SS. Salvio episcopo, et Superio ejus discipulo, martyribus prope Valencenas in Belgio, Acta Sanctorum, Junii, Tomus V (1709), p. 198
314. Godefridus Henschenius, Vita de SS. Salvio episcopo, et Superio ejus discipulo, martyribus prope Valencenas in Belgio, Acta Sanctorum, Junii, Tomus V (1709), p. 198
315. Lawrence (Kloosterleven middeleeuwen, 2004), p. 127
316. "At an unspecified date, Stephan Beruti translated relics of Saint Margaret from the OClun priory of St-Saulve-de-Valenciennes (dioc. Cambrai) to the chapel of the college de Cluny.", BN ms lat 17338, f. 3v.
317. Cartae Cluniacenses Electronicae (CCE), Database of the Charters of the abbey of Cluny (802-1300), onder Sancti Salvii, nrs. BB 4089, 4090, 4091, 4099, 4100, en 4101
318. Paroisse de Saint-Saulve (Cortège, 1902), p. 16
319. Dehaine (Église St-Martin), p. 5
320. Platelle (Histoire Saint-Saulve, 1971), p. 15
321. Paroisse de Saint-Saulve (Cortège, 1902), p. 16
322. Manuscrits Valenciennes, ms 1006

323. "basilica in honore beati Martini", Abraham (Saint-Saulve a son histoire, 2004), p.158; Coens (Passio Sancti Salvii, 1969), p. 166
324. "La nouvelle église de la paroisse de Saint-Saulve est dédiée au Seigneur sous le triple vocable de saint Martin, de saint Saulve et de saint Albert.", Capelles (Fêtes religieuses, 1865), p. 21
325. "Anno Millesimo Centesimo Post Translationem Sanctorum Martyrum Salvii et Superi Die VI Julii Consecratur Altare Novum"
326. Platelle (Histoire Saint-Saulve, 1971), p. 14
327. p. 180, 276, 466-477, 521
328. "Arnoldus Rayssius, in Hierogazophylacio, afferit in jam indicato Prioratu possideri corpora SS. Salvii Episcopi & Superii comitis ejus", Godefridus Henschenius, Vita de SS. Salvio episcopo, et Superio ejus discipulo, martyribus prope Valencenas in Belgio, Acta Sanctorum, Junii, Tomus V (1709), p. 198; Arnoldus Rayssius, Hierogazophylacium Belgicum, Sive Thesaurus Sacrarum Relequiarum Belgii, p. 466
329. "Genu paene integrum S. Martini Turonensis episcopi, inventum anno DCXXIV, ab archiepiscopo Cameracensi, in feretro praedicti S.Salvi.", Arnoldus Rayssius, Hierogazophylacium Belgicum, Sive Thesaurus Sacrarum Relequiarum Belgii, p. 467
330. "Ce même Raoul honoré de la visite de Thomas, archevêque de Reims, qui exhuma les restes de Saint Saulve et de Saint Supère, du lieu de sépulture, pour les placer dans une nouvelle châsse toute brillante d'argent. La tête de Saint Saulve fut déposée dans un étui de même métal. Ce transfert s'opéra en présence de l'archevêque de Reims, Thomas.", Le Glay (Histoire ecclésiastique Cambrai, 1849), p.155
331. Capelles (Fêtes religieuses, 1865), p. 14
332. "quelques débris restés authentiques", Capelles (Fêtes religieuses, 1865), p. 14-15
333. "Georgius presbiter et rector monasterii sancti Salvii martyris", Translatio et miracula sanctorum Marcellini et Petri auctore Einhardo, MGH SS, 15, p. 258; "Georgius a priest and head of the monastery of Saint Salvius The Martyr", Wendell (Marcellinus and Peter, 1920), p. 40/52; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 135, 161; Mériaux (Gallia irradiata, 2006), p. 198
334. "ad basilicam sancti Salvii martyris, quam ipse tunc temporis per beneficium regis tenebat", Translatio et miracula sanctorum Marcellini et Petri auctore Einhardo, MGH SS, 15, p. 259
335. Dutton (Complete Einhard, 1998), p. XVII
336. Carlier (Études Historique, 1904)s, p. 12; Brieven van Einhard in: Dutton (Complete Einhard, 1998), p. 149-152
337. Mériaux (Gallia irradiata, 2006), p. 198
338. "tertia die Valentianus veniens", Abraham (Saint-Saulve a son histoire, 2004), p. 80; Platelle (Histoire Saint-Saulve, 1971), p. 10; Mériaux (Gallia irradiata, 2006), p. 198; Dutton (Complete Einhard, 1998), p. 117-120
339. Platelle (Valenciennes, 1982), p. 19
340. "basilica sancti Salvii"
341. Zie voor Latijnse tekst Bijlage 1; Nummering en accentueringen zijn door mij aangebracht.
342. "Valencianis in palatio nostro", resp. "Valentianus, palatio regio", Mariage (Portus vallée l'Escant, 2003), p. 9 (Akte Clovis III, 693) resp. p. 10 (Akte Lotharius II, 860)
343. "Tunc domini Carolus rex synodum habuit ad Valentianus", MGH SS rer. Germ., 10, p.57
344. "ad basilicam sancti Salvii martyris, quam ipse tunc temporis per beneficium regis tenebat", Translatio et miracula sanctorum Marcellini et Petri auctore Einhardo, MGH SS, 15, p. 259
345. "Corpus sancti Salvii episcopi et martiris, de quo Karolus Magnus ter fuerat ammonites, inventum est; facta est eius elevatio 12. Kalendas Octobris apud Valencianas in Hainaco, ubi multi variis infirmitatibus detenti pristinae redditi sunt sanitati.", MGH SS, 23, p. 727
346. "Saint Saulve est le premier patron des églises de Beuvrages (bâtie dit la tradition, à l'emplacement de l'étable), Vendegies-sur-Ecaillon, Hecq et Leval dans le Nord, Essigny-le-Grand dans l'Aisnes, Jollain-Merlin dans le Hainaut belge et Limbricht (commune de Sittard) dans le Limbourg néerlandais.", Eglise Saint Martin à Saint-Saulve
347. Le patrimoine monumental de la Belgique, p. 88
348. "De nombreuses églises et abbayes possèdent ou ont possédé une relique de saint Saulve", Eglise Saint Martin à Saint-Saulve
349. Michon (évêques d'Angoulême, 1844), p. 63-66; Castaigne (Cathédrale d'Angoulême, 1834), p. 24; Trocœur (Les évêques d'Angoulême, 1912), p. 50-54
350. Notes sur la Cathédrale d'Angoulême avec approbation de l'ordinaire.
351. "ad aram SS Salvii et Amandi"
352. "Pour composer les inscriptions ornementales de nombreux autels, Radon appelle son ami Alcuin, conseiller de Charlemagne", Nolibo (Arras, 2003), p. 28
353. "Ad aram SS. Salvii et Amandi: Salvius hanc aram, magno quoque...Amando. Amplectuntur enim mentibus amobus. Ambo florentes virtutibus, ambo perenni. Caelorum regno, credimus, ut maneat." Beati Flacci Albini seu Alcuini, p. 224, nr. 180
354. "item in ecclesia Cathedralis Airebati esse os S. Salvii Martyris", Godefridus Henschenius, Vita de SS. Salvio episcopo, et Superio ejus discipulo, martyribus prope Valencenas in Belgio, Acta Sanctorum, Junii, Tomus V (1709), p. 198
355. "Os S. Salvi martyris", Arnoldus Rayssius, Hierogazophylacium Belgicum, Sive Thesaurus Sacrarum Relequiarum Belgii, p. 305
356. "Valentianus, sancti Salvii martiris", Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 137
357. Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 143
358. "A St Jean-Baptiste on vénère une relique de St Saulve", parochiearchief
359. "A Baisieux St Jean Baptiste, le rassemblement de chaque lundi de Pentecôte pour la vénération de la relique de St Saulve", Le Patrimoine des Communes du Nord, p. 943
360. "à St Jean-Baptiste de Baisieux la procession en l'honneur de St Saulve le lundi de Pentecôte. Le saint est considéré comme le protecteur des animaux, vaches et chevaux", Association culturelle de Pays de Ferrain

361. "Salvi", Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 137; Coens (Anciennes litanies des saints), AB 60 (1937), p. 63-64; Coens (Recueil, 1963), p. 280
362. Coens (Recueil, 1963), p. 280-281; Coens (Anciennes Litanies des Saints), AB 55 (1937) p. 63-64
363. "Sanctus Salvius episcopus et martyr a cenobio Valentianensi", MGH SS 30,2 p. 868; Mériaux (Gallia irradiata, 2006), p. 204
364. "31. De monasterio sancti Salvii. Nec procul hinc olim quidem sancti Martini aecclē siola, nunc autem monasterium canonicale in veneratione etiam sancti Salvii episcopi et martiris constat. Ipso namque tempore sanctus Salvius, totus supernae patriae inhians, causa peregrinationis habenas reliquit episcopii, profectusque peregre, praedicationi operam dare estimavit. Igitur de loco ad locum procedens, verbum Dei populo sugerebat et maxime celebrationibus missarum instabat. Verum ubi ad ipsam viciniam deveniret, ac quadam die de Valentianense portu ad vicum Condatum transiret, quodam pestifero factis insidiis captus, in custodia religatur, raptisque indumentis sacerdotalibus et ornamentis episcopalibus, quae secum portaverat, obtruncatur. Sepultusque a viris religiosis in supradicta sancti Martini aecclēsia, tunc ad praesens et postea multis precorizantibus miraculis, quanti et qualis meriti extilisset, apparuit, ut plenissime in libro suae passionis reperitur. Unde attonitus princeps regionis Karlomartellus, pro salute animae de ipso fisco Valentianense et de aliis rebus locum augmentavit, sumptumque stipendiarium deputans, canonicos constituit.", MGH SS, 7, p. 462
365. "De dedicatione huius ecclesiae... Et multa corpora sanctorum, constituta dedicationis die, id est 10. Kalendas Octobris anno Dei Christi 1025. cum clericis et monachis convenerunt, videlicet sanctus ..., preciosus quoque martyr Salvius", MGH SS, 7, p. 530 ; Pieter Byttebier (Gerard van Kamerijk, 2012), p. 98
366. "Passio sancti Salvii episcopi et martiris, que est VI kal. iulii", Cambrai, Bibliothèque municipale 816 (721), fol. 294-301; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 140
367. "Ad aram S. Salvii M.: cui Alcuinus praesuit", resp. "ad aram S. Salvii M." "Salvius hic Praesul meritis et Martyr honestus, Praesenti sacris votis memoratur in ara", Beati Flacci Albini seu Alcuini, Inscriptiones in Monasterio quodam, cui Alcuinus praesuit, 216, nr. 112
368. Hägermann (Karl der Grosse, 2010), p. 415
369. "Vita sancti Salvii episcopi", Montpellier, Université I, t. 4, fol. 7v-12v; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 140
370. "Passio sancti Salvii episcopi", Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 141
371. Brussels Ms. 9391 [Psalterium et Horae]
372. Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 140-141
373. "Passio sancti episcopi Salvii, cuius natalis celebratur kalendis iulii", Parijs, Bibliothèque nationale lat. 16734, fol. 6-10; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 140-141
374. "Dedicatio 3 huius loci post restaurationem quae facta est a tribus episcopis, videlicet sancto Lietberto Camera-censi, Ratbodone Noviomagensi et Rainero Aurelianensi, anno dominicae incarnationis 1070, indictione 8, epacta 6, concurrente 4, ciclo 4, temporibus Alexandri papae, qui primitus fuit episcopus in Luca, Philippi regis Francorum, filii Henrici, et Balduini comitis Flandrensis", resp. "Quindecim abbates etiam adfuerunt", "abbatissae duae", Tomelli Historia Monasterii Hasnoniensis, MGH SS 14 p. 157-158
375. "Sanctorum corpora quae intererunt dedicationi: [...] Sancti Salvii martyris de Valencenis," Tomelli Historia Monasterii Hasnoniensis, MGH SS 14 p. 157; "Sancti qui adfuerunt: [...] sanctus Salvius martyr de Valentianis [...]", Auctarium Hasnoniense, MGH SS 6, p. 441; Bozoky (Politique reliques Flandre, 2010), p.138; Bozoky (Politique des reliques, 2006), p. 186
376. "Et multa corpora sanctorum, constituta dedicationis die, id est 10. Kalendas Octobris anno Dei Christi 1025, cum clericis et monachis convenerunt, videlicet sanctus [...], preciosus quoque martyr Salvius [...]", Chronicon S. Andreae Castri Cameracensis, MGH SS 7 p. 530
377. "L'évêque Gérard de Florines fit cette dédicace au milieu d'un grand concours de peuple... On fit venir pour l'occasion des châsses splendides [...] de saint Sauve", website Le Cateau-Cambresis
378. "ac praeterea in monasteria Latiensi affervari vertebra dorfi S. Salvii Episcopi, & os S. Superii", Godefridus Henschenius, Vita de SS. Salvio episcopo, et Superio ejus discipulo, martyribus prope Valencenas in Belgio, Acta Sanctorum, Junii, Tomus V (1709), p. 198
379. "Vertebam dorfi S. Salvij Episcopi Angolismae civitatis & martyris. Os sancti Superij praefati Salvij collegae itidem martyris: de quibus inferius plura, cum sacrarium Prioratus S. Salvij reliquiarum ferrem edicimus", Arnoldus Rayssius, Hierogazophylacium Belgicum, Sive Thesaurus Sacrarum Relequiriarum Belgii, p. 180
380. "Bénédictines, qui par les travaux de calligraphie et enluminures dans leur scriptorium, firent la renommée de Liessies par delà les frontières pendant plusieurs siècles", Peltier (Abbayes et monastères, 2011), p. 99
381. "Ad dedicationem vero predictae aecclēsiae omnes sanctos de toto comitatu suo afferri petendo precepit", MGH, SS 9, p. 319
382. Lille, Bibliothèque municipale 449, fol. 210v-219; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 141; ms 449
383. "Passio sancti Salvii episcopi et martiris", Douai, Bibliothèque municipale, 836, fol. 136-140; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 139; Coens (Recueil, 1963), p. 275
384. "Salvi", Coens (Recueil, 1963), p. 275 resp. p. 276
385. Coens (Recueil, 1963), p. 276 en noot 9
386. "In portu Valencianus, sancti Salvii confessoris" en "In portu Valencianus sancti Salvii, Engolismae civitatis episcopi", Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 136
387. "Psautilier dit de Charlemagne", BnF Ms. Lat. 13159
388. "Salvi", Coens (Recueil, 1963), p. 297
389. "s. Salvi", Coens (Recueil, 1963), p. 302; BnF Ms. Lat 11550; Leroquis (Psautiliers, 1941), deel 2, p. 107
390. Parijs, Bibliothèque nationale, lat. 17005; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 141
391. Parijs, Bibliothèque nationale, lat. 5995, II, fol. 99v-102v; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 141
392. Parijs, Bibliothèque nationale, lat. 12818, fol. 367-373; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 141

393. Club Archéo (Saint Sauve, 1994)
394. "Passio sancti episcopi Salvii. cuius natalis celebratur kalendis iulii", Parijs, Bibliothèque nationale, lat. 11578, fol. 5v-9v; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 141
395. "Salvius hanc aram magnus quoque sanctus Amandus. Amplectantur enim mentibus ambo piis. Ambo florentes virtutibus, ambo perenni. Caelorum regno credimus ut maneant." Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 135; MGH Poetae Lat. 1, p. 314
396. "Salvius hic praesul meritis et Martyr honestus. Praesentis sacris votis memoratur in ara" Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 135; MGH Poetae Lat. 1, p. 333
397. MS 2291 Bibliothèque Nationale
398. Coens (Recueil, 1963), p. 271
399. "et S. Salvii ep. et conf", Coens (Anciennes litanies des saints), AB 55 (1937), p. 50-52
400. Valenciennes, Bibliothèque municipale 513 (471), fol. 74-81; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 139; Ms 513
401. Coens (Recueil, 1963), p. 271-273; Coens (Anciennes litanies des saints), AB 55 (1937), p. 49
402. "Saint Sauve de Valenciennes", AB 73 (1955), p. 171
403. "Brachium sancti Salvii episcopi et martiris, de ossibus eius, de sanguine eius, de capillis eius", Notitia Sancti Amandi, MGH SS 30,2, p. 785
404. "Passio sancti Salvii martyris qui passus est VI kal. iulii", Saint-Omer, Bibliothèque municipale 715 II, II fol. 26-32; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 139-140
405. Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 143
406. "VI kal. Iulii. Passio sancti Salvii episcopi et martyris", Bibliothèque des Bollandistes 14, fol. 52-55; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 138-139, 144
407. Bibliothèque des Bollandistes 14, fol. 172-175; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 138-139, 144
408. "s. Salvi", Bibliothèque Sainte-Geneviève te Parijs, ms. 1273; Leroquis (Psautiers, 1941), deel 2, p. 152
409. Philippe Georgius, Les Reliques des Saints, p. 580;
410. Foundation for Medieval Genealogy
411. "Angilbert, Abt von St. Riquier und zuvor Liebhaber von Karls Tochter Berta", Hägermann (Karl der Grosse, 2010), p. 654
412. Johann Hubert Kessel, Geistliche Mittheilungen über die Heiligtümer der Stiftskirche zu Aachen, p. 8
413. McCormick (Charlemagne's Holy Land, 2011), p. 62
414. "quorum rector erat ejusdem abbatissae filius"
415. "Praefatus custos Odulfus oravit quamdam abbatissam euntem Valentianam ad placitum Karoli regis, quo sibi suo precatu obtineret aliquid donari ex reliquiis almi martyris Salvii a custodibus ejusdem sancti. Quae ubi ad locum venit, non inmemor acceptae precis, impetravit ab ejusdem loci alumnis, quorum rector erat ejusdem abbatissae filius, nomine Hugo, ex reliquiis jamdicti martyris portionem, ex sanguine scilicet una cum capillis ejus; sed et partem manicae quam habebat vestitam tempore Dominici sacrificii. Quae IV Non. Maii Centula allatae atque a fratribus verenter exceptae ac in praescriptam capsam honeste conditae sunt", resp. "Il [Odulphus] pria aussi une abbesse qui se rendait à la cour du roi Charles à Valenciennes de lui faire avoir des reliques du glorieux martyr Sauve. Celle-ci se souvenant, à son retour de la prière qui lui avait été faite, obtint des religieux qui habitaient le monastère de ce saint, dont le recteur, nommé Hugues, était son fils, une partie des précieux restes du S. martyr, c'est-à-dire de son sang et de ses cheveux, ainsi qu'un morceau de la manche du vêtement qu'il portait lorsqu'il subit la mort pour J.-C. Ces restes précieux furent apportés à Centule le IV des nones de mai [=4 mai 866] et reçus avec respect par nos frères, puis déposés par eux dans la châsse dont nous avons parlé.", Hariulf (Chronique Saint-Riquier), Livre III, Chapitre XII; Platelle (Histoire Saint-Sauve, 1971); p. 11; Herrmann-Mascard (Reliques, 1975), p. 66
416. BnF Ms 13159
417. "Salvi", Coens (Recueil, 1963), p. 297
418. Lawrence (Kloosterleven Middelleeuwen, 2001), p. 75, 80
419. Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 144
420. BnF Ms 13159
421. Psautier de Montpellier, Faculté de médecine, Ms H. 409; Waldhoff (Alcuins Gebetbuch, 2003), p. 80-90
422. "Fastradane regina", Coens (Recueil, 1963), p. 283 en 287
423. Capelles (Fêtes religieuses, 1865), p. 13
424. "Valentinas, sancti Salvii martiris", Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 137
425. Dehaine (Saint Sauve, 2003), p. 5
426. Valenciennes, Bibliothèque municipale, 769, (578), II, fol. 134-137; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 137
427. Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 143
428. Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 144, 148
429. Huyghebaert (Translation, 1978)
430. "Salvi", Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 137; Coens (Recueil, 1963), p. 256 en 387
431. "Pro quibus omnibus a domno Brunone vere pacifico apud Sanctum Salvium evocatus", Caput 26
432. Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 149
433. Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 149
434. "...cum innumerabilibus aliorum sanctorum reliquiis" resp. "cum aliis innumerabilibus sanctorum reliquiis", ; Auctarium Sigiberti Affligemense, MGH SS VI, p. 399; Bozoky (Politique reliques Flandre, 2010), p.133 en Bozoky (Voyage de reliques, 2010), p. 126; "Omnibus reliquiis sanctorum corporum Flandrie Aldenardis adunatis", Les Annales de Saint-Pierre de Gand et Saint-Amand; Bozoky (Politique des reliques, 2006), p. 71, noot 169
435. "Passio sanctae beatissimi martyris Salvii episcopi, quae est VI kal. iulii", Brussel, Bibliothèque royale, II, 975, fol 32-38; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 138
436. Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 149
437. Liber monasterii Sancti Trudonis, M, 7, in: Bibliothèque de l'Université de Liège, AB 73 (1955), p. 171
438. "Saint Sauve de Valenciennes", Calendrier de Saint-Amand-en-Pevèle, du XVe siècle, adapté à l'usage de Saint-Trond au XVIe, AB 73 (1955), p. 171
439. "Revelatio ac translatio sancti Salvii episcopi ac discipuli eius martyrum per Karolum Magnum", Wenen Österreichische Nationalbibliothek, nov. ser. 12710, fol. 122-125; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 142

440. "Salvi", Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 137; Coens (Recueil, 1963), p. 227
441. "Salvi", Coens (Anciennes litanies des saints), AB 60 (1937), p. 49; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 137; Coens (Recueil, 1963), p. 272
442. "et S.Salvii ep. et conf.", Coens (Recueil, 1963), p. 273
443. Club Archéo (Saint Saulve, 1994)
444. Club Archéo (Saint Saulve, 1994)
445. London, Lambeth Palace Library, MS 159
446. Gasquet-Bishop (Bosworth Psalter, 1908); Korhammer (Bosworth Psalter, 1973); Orchard (Bosworth Psalter, 1995), p. 89
447. "et sancti Salvi martyris", Gasquet-Bishop (Bosworth Psalter, 1908), p. 36
448. "Salvius presumably found his way into the psalter's calendar with the other members of this northern French group, associable with the houses in north-eastern France and Flanders", Orchard (Bosworth Psalter, 1995), p. 89
449. "This feast maintains its place in all the successive calendars of Canterbury from Arundel 155 in the eleventh century to the end", Gasquet-Bishop (Bosworth Psalter, 1908), p. 36
450. London British Library (BL) MS 68, London British Library Royal 7. E vi en London Lambeth Palace Library, MS 20
451. Korhammer (Bosworth Psalter, 1973), p. 177
452. Rushforth (Saints in English Kalendars, 2008), Table VI: June ((1) Bosworth Psalter Add. 37517; (2) Salisbury MS 150, (3) Arundel 155, (4) Cotton Nero A.II, (5) Vat. Reg. Lat. 12, (6) Bodleian Hatton 113)
453. London, British Library (BL), MS 155
454. Gasquet-Bishop (Bosworth Psalter, 1908), p. 30, noot 2
455. "et Sancti Salvii episcopi", Wormald (English Kalendars, 1934), p. 175
456. London, British Library (BL), Harley, MS 2892
457. "Benedictio de sancto Salvio episcopo et martyre. Celestium benedictionem dator, et virtutum largitor; sua vos benedictione exornet, et virtutibus coronet. Amen. Et qui sanctum Salvium praesulem martirii sui cursum feliciter fecit consummare, vos faciat in bonis omnibus infatigabili devotione perseverare. Amen. Sit ipse pro nobis intercessor studiosus, qui hodie triumphali agone peracto coelos intravit victoriosus. Amen. Quod ipse prestare dignetur.", London, British Library (BL), Harley, MS 2892, f. 159-160; geciteerd in Gasquet-Bishop (Bosworth Psalter, 1908), p. 36-37
458. Gasquet-Bishop (Bosworth Psalter, 1908), p. 36-37
459. Gasquet-Bishop (Bosworth Psalter, 1908), p. 35-36 jo. 86
460. "The presence of St. Salvius in the Salisbury calendar may perhaps indicate that the cult of this Saint at Canterbury cathedral goes back at least to the First half of the tenth century", Gasquet-Bishop (Bosworth Psalter, 1908), p. 37, noot 1
461. Rex (William the Conqueror, 2011), p. 57
462. Rex (William the Conqueror, 2011), p. 57
463. Rex (William the Conqueror, 2011), p. 59
464. "Both Philip and his predecessor write that those who had seen it now "feared" Salvius", Robertson (Philip of Harvengt, 2007), Chapter: the Life of St Salvius, p. 171
465. "The identity of the famous relic, presented to Canterbury Cathedral by William the Conqueror, when Lanfranc rebuilt it in 1069, is a matter of dispute. Some identify this Salvius with the bishop of Amiens who flourished under Theodorik II and died in 625, and whose relics were transferred to Montreuil (Picardy). Feast: 12 January. Another Salvius, a missionary bishop sometimes supposed to have come from Angoulême, arrived in Valenciennes c. 768 and was soon murdered for the sake of his rich robes. He and a companion who shared his fate were buried at St. Vedast, Valenciennes. Feast: 26 June. Yet a third Salvius was a Norman hermit in the forest of Bray with a reputation for miracles. He is believed to have flourished in the 6th century. Feast: 28 October. It is ironic that Lanfranc who questioned the cults of Anglo-Saxon saints, of whom many were reputable historical characters, should have introduced at least one set of dubious relics into the very rich Canterbury collection. Canterbury calendars place his feast on 26th June, thereby identifying him with Salvius of Valenciennes.", David Farmer, Oxford Dictionary of Saints
466. "Vita et passio S.Salvii Epi Engolism. Et Mart. Translatio Corporis in Cant.", Stone (Christ Church, 1507), index
467. "Incipit vita Sancti Salvii episcopi dubium nobis est utrum si corpus S. Salvii istius episcopi sit collocatum in ecclesia Christi Cantuarie uel non", Stone (Christ Church, 1507), ff. 108r-110v
468. "Passio Sancti Salvii Engolisensis Episcopi", Stone (Christ Church, 1507), ff. 110v-111v
469. "Qualiter ossa Sancti Salvii episcopi Cantuarum delata sunt. Dominus Willelmus rex Conquestor Anglie...", Stone (Christ Church, 1507), ff. 110v-111v;
470. "Canterbury Cathedral owned relics of St Salvius of Valenciennes", Korhammer (Bosworth Psalter, 1973), p. 177
471. "The true identity of this Saint Salvius is unknown. His relics, however, are famous because they were given to Canterbury Cathedral by William the Conqueror when Blessed Lanfranc rebuilt it after the fire of 1069. Some think this is Bishop Saint Salvius of Amiens, who flourished under Theodorik II and died in 625; however, those relics were translated to Montreuil in Picardy. Others have identified him as Saint Salvius of Valenciennes. It is ironic that Lanfranc, who questioned the cults of many reputedly historic Anglo-Saxon saints, should have introduced such uncertain relics into the rich collection at Canterbury (Benedictines)", Saint Patrick Catholic Church (Washington DC), Saint of the day, June, 26
472. "Another much-repeated argument in favour of the calendar's Christ Church origins must also be rejected. This is that the presence of Salvius of Valenciennes (26 June) can be connected with the cult of the saint's relics that flourished at the cathedral in the early eleventh century [...] The Bosworth Psalter added a group of feasts [...] Salvius...", Orchard (Bosworth Psalter, 1995), p. 89
473. "A relic of a St Salvius of Valenciennes was given to Canterbury by William the Conqueror in about 1085. That donation may have promoted an increased interest

- in the cult of Salvius, although his feast is already to be found at 26 June in some pre-Conquest calendars", Love (Eleventh-century Saints, 1996), p. xxii
474. "St. Salvius, When Archbishop Lanfranc was rebuilding the A.D. Cathedral of Canterbury, William the Conqueror 800 c. with much zeal promoted the great work, and showed special favour to the church, restoring to it many possessions which had been confiscated. Among other gifts he bestowed on the new church were the head and principal bones of ST. SALVIUS the Martyr, whose body he had brought from the Continent. This Salvius was Bishop of Angouleme, who had travelled to Valenciennes, in the time of Charles Martel or of Charles the Great, and was most maliciously put to death, together with his companion, by one of the officers of the Treasury. The Bollandists knew nothing of this translation to Canterbury, and it is remarkable that the Lambeth MS. 159, fol. 108a, admits that it was doubtful whether the church really possessed the body of St. Salvius or not. Eventually the relics were placed on the altar of St. Stephen, between those of the Archbishops St. Cuthbert and St. Ethelheard". "June 26, THE TWENTY-SIXTH DAY. ... At Canterbury, the festival of ST. SALVIUS, Bishop and Martyr", Stanton (Menology England, 1887), 26 June
475. "(26 juin) Salvii ep. et mart.", BnF ms. Lat. 770, fol. 2 tot 7; Leroquais (Psautiers, 1941), deel 2, p. 52
476. "s. Salvi", BnF ms. Lat. 770, fol. 201; Leroquais (Psautiers, 1941), deel 2, p. 53
477. "(26 juin) Salvii ep.", BnF ms. Lat. nouv. acq., 1670; Leroquais (Psautiers, 1941), deel 2, p. 140
478. "In the Cathedral of Christ church were the shrines of [...] St. Salvius, bishop, [...]", Butler's lives of the saints
479. "in primo feretro super trabem ultra magnum altare", Legg-Hope (Inventories Christ Church, 1902), p. 80 resp. "in the first shrine on the beam beyond the high altar", Legg-Hope (Inventories Christ Church, 1902), p. 35
480. "as well as a great ivory horn full of relics that hung under the beam", Legg-Hope (Inventories Christ Church, 1902), p. 36
481. "Item in secunda Tabula stante argentea et decorata cum valvis et annunciacione et olla, et in tergo cum maiestate continentur... Item os sancti Salvij", Legg-Hope (Inventories Christ Church, 1902), p. 86
482. Orchard (Bosworth Psalter, 1995), p. 89, noot 14
483. "Eventually the relics were placed on the altar of St. Stephen, between those of the Archbishops St. Cuthbert and St. Ethelheard", Stanton (Menology England, 1887), 26 June
484. "All shrines renewed by Prior Chillenden. That of Salvius on the altar of S. Stephen between the shrines of Archbishops Cuthbert and Athelard", Bodny (Manuscript art, 1997), vol 1, p. 679; Stone, Christ Church, Canterbury, MS 159
485. "Salvius", Lambeth Palace Library, London, MS 51, p. 81b
486. "St. Salvius only in four English calendars", Korhammer (Bosworth Psalter, 1973), p. 177
487. Rome, Biblioteca Apostolica Vaticana, Codex Reginensis Lat., 12, f. 9v
488. "et Salvi", Salisbury MS 150, f. 5b, Wormald (English Kalenders, 1934), p. 21; London, B.M. Cotton MS Nero A. ii, f. 5b, Wormald (English Kalenders, 1934), p. 35
489. "et Sancti Salvii episcopi", London, B.M. Arundel MS 155, f. 4b, Wormald (English Kalenders, 1934), p. 175;
490. "et Sancti Salvii", Oxford Bodl. Hatton MS 113, f. Vvo, Wormald (English Kalenders, 1934), p. 203; Rome, Bibl. Vat. Cod. Reginen. Lat. 12, f. 9vo, Wormald (English Kalenders, 1934), p. 245;
491. "Salvius", in Salisbury Psalter (Salis. MS 150), Bosworth Psalter (Add.37517), Eadwig Psalter (Arundel 155), Leominster (Cotton Nero A.II), Bury psalter (Vat. Reg. Lat. 12) en Bodl. Hatton 113, Rushforth (Saints in English Kalenders, 2008), Table VI: June
492. Carley (Glastonbury Abbey, 1985) p. 18-19
493. The National Archives, reference C 148/51
494. "Charter of William de Braose addressed to Robert bishop of Exeter and all sons of the church. He confirms the gift of Johel his grandfather, in lands and churches, given by him for the support of Cluniac monks on the day he founded the house (obedientiam) of St. Mary Magdalen, namely [...] the churches of Bardestap[le] with the chapel of St. Salvius and all appurtenances" respectievelijk "Charter of William de Braosa, son of William de Braosa, notifying that, for the good of the souls of himself, his wife Matildis, their fathers, mothers and predecessors, he irrevocably confirms to the Cluniac monks of St. Mary Magdalen, Barnstaple the parish church of St. Peter of Barnstaple with chapels and all appurtenances and with the chapel of St. Salvius, which [church] the monks possess by the gift of Johel founder of their monastery", British history online
495. Codex latinus qu. 324, p. 69f, thans in Westdeutschen Bibliothek, Marburg
496. "He sunt reliquie continentur in feretro beate Marie Aquisgrami... Continentur quoque reliquie sanctorum confessorum... Salvii/Salviij.", Schiffers (Reliquienschatz Karls des Großen, 1951), p. 81
497. "S. Salvi": "L'invocation Salvi se rencontre dans la deuxième des trois litanies, assez courtes, du Psautier dit de Charlemagne", Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 136, waarin verwezen wordt naar Bibliothèque Nationale in Paris (Paris, Bibl. nat., lat. 13159) en welke lijst is opgenomen in Coens (Recueil, 1963), p. 296-297
498. "Passio sancti Salvii episcopi" (26 juni), Münster, Universität 329, fol. 9v-15; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 142
499. "Passio sancti Salvii episcopi" (26 juni), Münster, Universität 329, fol. 9v-15; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 142, vgl. Digitales Archiv
500. "Salvius et sanctus Scaldi tum litora visit", Wandalberti Prumisensis Carmina, MGH Poet. Lat. 2, p. 588; Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 136;
501. Coens (Passion saint Sauve, 1969), p. 149
502. "In dem Schloß Limburg im Herzogtum Jülich wurde zu Ehre dieses heil. Salvius eine Kirche eingeweiht" Stadler (Heiligen Lexicon, 1858), Band V, Q-Z, p. 196
503. Schrijnemakers (Limbricht, 2003)
504. Smeets (Sint-Salvius, 1984), p. 20-21

505. "contractus emptiois et venditionis"; Origineel in Rijksarchief te, archief van de Commanderie van de Duitse Orde te Gemert (F. Th. W. Smeets; te 's Hertogenbosch; Doppler; te Maastricht), aangehaald in de handgeschreven "Sammlung Roth" in Historisches Archiv des Erzbistums Köln
506. Doppler (Kerk Limbricht, 1929)
507. Smeets (Fredericus Limborch, 1984), p. 53-55
508. "ad usus et redditus supradicte ecclesie nostre"
509. Le Blanc (Gewelfschilderingen Salviuskerk, 1984), p. 247
510. Smeets (Bouwgeschiedenis Salviuskerk, 1984), p. 129
511. "Frydericus Dei gratia decanus ecclesie sancti Severini Coloniensis"
512. "investitus ecclesie de Lymburch prope Sythart"
513. "Cristianus, miles dominus de Lymburch, noster germanus, ipsius ecclesie de Lymburch patronus et dominus" en "Adelhardus decanus concilii Saestrensis"
514. Smeets (Fredericus Limborch, 1984), p. 58
515. "sigilla nostra presentibus apposuimus"
516. Smeets (Fredericus Limborch, 1984), p. 59
517. Smeets (Sint-Salvius, 1984), p. 19
518. Smeets (Sint-Salvius, 1984), p. 19
519. "Aux Pays-Bas, le village de Limbricht (aujourd'hui rattaché à la ville de Sittard), dont l'église est consacrée à Sint-Salvius, compte encore aujourd'hui plusieurs habitants prénommés Salvius.", Abraham (Saint-Saulve a son histoire, 2004), p. 22
520. Stichting Oude Salviuskerk, St.-Salvius, Valenciennes-Aldeneik-Limbricht-Keulen, Expositiebrochure
521. Publications de la société Historique et Archéologique dans le Limbourg 1936, p. 115-118
522. Janssen-Daniëls (Vaandel Sint Salvius, 1994), p. 23-24
523. Smeets (Sint-Salvius, 1984), p. 22
524. Smeets (Sint-Salvius, 1984), p. 22
525. Inventaris van het kerkelijk kunstbezit van parochie H. Salvius te Limbricht, d.d. 31 mei 1978
526. "in loco ferrea janua et cancellis concluso prope sacrum", Smeets (Bouwgeschiedenis Salviuskerk, 1984), p. 149
527. Smeets (Sint-Salvius, 1984), p. 19
528. "quae reliquae caput scilicet Sancti Salvij dicebatur", Smeets (Sint-Salvius, 1984), p. 25
529. "Si de parte aliqua corporis eaque non magna agatur, facile crediderim unam aliquam illuc fuisse perlata. Sed si de integro aut majori parte, vix dubitaverim Roma vel aliunde advectum similis nominis martyrem, cui applicata sint Acta Valencenatis advenae, ut loco proprioris", Godefridus Henschenius, Vita de SS. Salvio episcopo, et Superio ejus discipulo, martyribus prope Valencenas in Belgio, p. 198, punt 10
530. "Reliquia Sancti Salvii Episcopi et Martyris"
531. "Quando anno 1787 construximus novum altare maius, tunc jussi aperiri fenestram supra antiquum tabernaculum, et in isto loco supra antiquum tabernaculum reperi capsulam in qua erant multa reliquia, sed sine documentis, erat inscriptio hae Reliquia Sancti Salvii Episcopi et Martyris quae inscriptio non potest esse vera; quia in ista capsula erant tria capita praeter aliqua ossa", Parochieboek, p. 269; Smeets (Sint-Salvius, 1984), p. 20 Smeets (Bouwgeschiedenis Salviuskerk, 1984), p. 149
532. "has Reliquia postea in honestiori capsula repositas repositi supra tabernaculum altaris majoris, ut ibi decentes asserverentur." Smeets (Sint-Salvius, 1984), p. 20
533. Parochieboek, p. 269
534. Besprekingsverslag 26 oktober 1989 (Mgr. Gijsen, pastoor F. Bronneberg met de heren A. Pfenning en J. Pilgram)
535. "Est illi dicata ecclesia in arce Limburg prope Sittardiam, in ducatu Juliacens", Godefridus Henschenius, Vita de SS. Salvio episcopo, et Superio ejus discipulo, martyribus prope Valencenas in Belgio, p. 198, punt 9
536. "ex cujus ecclesiae libris sequentia olim huc misit Joannes Kritzrat Societatis Jesu, olim olim discipulus Joannis Bollandi, et studiis nostris dum vixit addictissimus", Godefridus Henschenius, Vita de SS. Salvio episcopo, et Superio ejus discipulo, martyribus prope Valencenas in Belgio, p. 198, punt 9; Smeets (Sint-Salvius, 1984), p. 22
537. Godefridus Henschenius, Vita de SS. Salvio episcopo, et Superio ejus discipulo, martyribus prope Valencenas in Belgio, p. 198, punt 10
538. "Propitiare, quaesumus Domine, nobis famulis tuis per S. Martyris tui atque Pontificis Salvii, qui in praesenti requiescit Ecclesia, merita gloriosa, ut ejus pia intercessione ab omnibus semper protegatur adversis. Per dominum nostrum...", Smeets (Sint-Salvius, 1984), p. 25
539. Godefridus Henschenius, Vita de SS. Salvio episcopo, et Superio ejus discipulo, martyribus prope Valencenas in Belgio, p. 198, punt 9
540. "Christe, tui praeclari Martyris Salvii colentes solennia, adjuvemur tua semper gratia, ut ejus exemplo continue inhaerendo, morum atque vitae placeamus puritate. Hic summus Ecclesiae villae Limburgiae Martyrii fulgida donatur gloria. Dum basilicam, Christe, tuae Matri editam, pergit iste sacrandam, illum Wingardus, bonis ejus invidens actibus, mactavit pallidus, atque bipenne finiens vitam in carcere, cum discipulo humanis brutorum stabulo, Lumina caeli illico produnt immensa innocentium corpora pretiosa. Convives tuorum fecisti Sanctorum, Jesu, collocans fruitione polorum, qua nunc praelucido laeti gaudent solatio. Nos tibi Salvius commendat precibus sedulis oramus. Ut ergo per Patronum consequamur Vitae domum, in illius die festo chorus noster laetus esto, decantans in Ecclesia, jucundum Alleluia", Smeets (Sint-Salvius, 1984), p. 22-23 (de vertaling blijkt van drs. J.C. van de Bergh te zijn)
541. "Hymnis novis augmentetur, laus quae latet non celetur, totus mundus grateletur, de tam sacro Praesule, per quem sunt continue frequenter et assidue, quaerentibus praecipue miracula mirifica. Si toto corde quaeritur, nil perditur, acquiritur et ablatum reperitur, spe ac fide mediante. Firma fides concedatur imploranti quod precatur a Superno per quem datur, deprecante non cessante. Ut augmentaret meritum, reliquit opes divitum, caeli quaesivit (praemium) oratione sedula. Deo patri sit gloria nostra sit in memoria laus et virtutum gratia per infinita saecula. Amen.", Smeets (Sint-Salvius, 1984), p. 24

542. *"Alia oratio propria est in laudibus; sed nihil habet fingulare, sicut et propriae antiphonae, versiculi, responsoria, nisi quod laudant in vocibus, Salvus, Salvus, Salvans, Salvare"*, Godefridus Henschenius, Vita de SS. Salvio episcopo, et Superio eius discipulo, martyribus prope Valencenas in Belgio, p. 198, punt 10
543. Omschrijving rijksmonument
544. Timmers (Maasland, 1971), Deel 1, p. 32
545. Smeets (Bourwgeschiedenis, 1984), p. 118 resp. 124-126
546. Vermunt (Zaalkerk, 1989), onder Limbricht
547. Timmers (Maasland, 1971), Deel 1, p. 32
548. Post (Kerkgeschiedenis, 1984), Deel 1, p. 81
549. Habets (Bisdom Roermond, 1875), Deel 1, p. 314
550. Vermunt (Zaalkerk, 1989), p. 25
551. Munsters (Verkenning, 1968), Deel II, p. 456
552. Post (Kerkgeschiedenis, 1984), Deel 1, p. 79
553. Habets (Bisdom Roermond, 1875), Deel 1, p. 314
554. Alberts (Beide Limburgen, 1972), Deel 1, p. 28
555. Alberts (Beide Limburgen, 1972), Deel 1, p. 28
556. Glaser (Nederzetting Limbricht, 1990), p. 142
557. Smeets en Van Luyn (Kerstening, 1984), p. 15
558. Glaser (Nederzetting Limbricht, 1990), p. 149
559. Van Luyn (Limbricht, 2006), p. 54; Glaser (Nederzetting Limbricht, 1990), p. 142
560. "in loco Bettinunt", MGH, SS 23, p. 56; Smeets (Buchte, 1968), p. 45
561. Dolné (Kasteel Lemborgh, 1984), p. 162; Dolné (Kasteel Lemborgh, 1986), par. 6
562. Schwennicke, Europäische Stammtafeln, Tafel 108, Die Herren von Born und die Herren von Elso
563. Schwennicke, Europäische Stammtafeln, Tafel 111, Die Herren von Elso und die Herren von Stein
564. Van Luyn (Limbricht, 2006), p. 63-65; Schrijnemakers (Limbricht, 2003), p. 53 en noot 2
565. "Dedimus... preposituram sancti Saluii." MGH, DD, IV, 1, p. 306
566. Foundation for Medieval Genealogy
567. Aegidii Aureaevallensis gesta episcoporum leodiensium in MGH, SS 25, p. 104 resp. 105
568. Post (Kerkgeschiedenis, 1984), Deel 1, p. 415
569. De Moreau (Église Belgique, 1948), Deel 1, p. 292
570. Rousseau (Pays Mosan, 1930), p. 45
571. Verbesselt (Parochiewezen Brabant, 1950-1993), Deel 1, p. 70; Werner (Adelsfamilien, 1968), p. 94, 120, 132
572. De Moreau (Église Belgique, 1948), Deel 1, p. 293-295; Verbesselt (Parochiewezen Brabant, 1950-1993), Deel 1, p. 91
573. Dr. R. de la Haye en Dr. P. Hamans, Bisdom langs de Maas, Geschiedenis van de kerk in Limburg, p. 53
574. "Il est certain qu'un grand nombre de paroisses rurales de la Belgique existait déjà à l'époque carolingienne.", De Moreau (Église Belgique, 1948), Deel 1, p. 297
575. De Moreau (Église Belgique, 1948), Deel 1, p. 296
576. Werner (Adelsfamilien, 1968), p. 121-133
577. De Moreau (Église Belgique, 1948), Deel 1, p. 284; Mériaux (Gallia irradiata, 2006), p. 126
578. "Quand un propriétaire voulait construire une église sur son domaine, il devait obtenir l'autorisation de l'évêque.", De Moreau (Église Belgique, 1948), Deel 1, p. 303
579. Herrmann-Mascard (Reliques, 1975), p. 57-87
580. De Moreau (Église Belgique, 1948), Deel 1, p. 284; Mériaux (Gallia irradiata, 2006), p. 126
581. Van Rey (Lütticher Gause, 1977), p. 52
582. "établir la civilisation chrétienne" en "Charlemagne a voulu faire un seul peuple chrétien", De Moreau (Église Belgique, 1948), Deel 1, p. 201
583. "Charlemagne avait établi une Église institutionnelle hiérarchisée dont il était le chef", Helvétius en Matz (Église, 2008), p. 81
584. "fühlte sich Karl der Große völlig als die rechtliche Spitze der Frankische Kirche", Bütner (Kirchenorganisation, 1965), p. 486
585. "Car le nouvel empereur, représentant du Christ sur terre, est désormais le chef de toutes les Églises d'Occident", Helvétius en Matz (Église, 2008), p. 71
586. "À partir de 800, le pape est pourtant officiellement placé sous l'autorité du nouvel empereur carolingien et doit se conformer aux règles qui régissent depuis toujours l'empire chrétien", Helvétius en Matz (Église, 2008), p. 80
587. Verbesselt (Parochiewezen Brabant, 1950-1993), Deel 1, p. 95, 96
588. "multiplication et délimitation des paroisses", De Moreau (Église Belgique, 1948), Deel 1, p. 201
589. "Karl's Hauptinteresse galt aber den Kirchen: wenn er in seinem Reich alte, verfallene Kirchen fand, befahl er den verantwortlichen Bischöfen und Priestern, sie zu restaurieren, und vergewisserte sich durch Boten, daß Seine Befehle auch ausgeführt wurden / Praecipue tamen aedes sacras ubicumque in toto regno suo vetustate conlapsas conperit, pontificibus et patribus, ad quorum curam per legatos, ut imperata perficerent.", Einhard, Vita Karoli Magni imperatoris, par. 17, MGH SS 2 p. 452; Reclam serie p. 37
590. Von Finckenstein (Fest- und Feiertage, 1990), p. 129
591. Boeren (Frankische tijd, 1967), p. 7-8
592. Kritzraedt vert. Janssen (Annales Gangelenses, 2005), II, p. 148/149
593. Kritzraedt vert. Janssen (Annales Gangelenses, 2005), II, p. 144/145
594. Boeren (Frankische tijd, 1967), p. 16
595. Kritzraedt vert. Janssen (Annales Gangelenses, 2005), II, p. 160/161
596. Foundation for Medieval Genealogy
597. Foundation for Medieval Genealogy
598. Boeren (Frankische tijd, 1967), p. 7-8
599. Boeren (Frankische tijd, 1967), p. 12
600. Foundation for Medieval Genealogy
601. Boeren (Frankische tijd, 1967), p. 15
602. Regionis Chronicon 898, MGH SS I, p. 608; Boeren (Frankische tijd, 1967), p. 13
603. Foundation for Medieval Genealogy
604. De Moreau (Église Belgique, 1948), Deel 1, p. 204
605. Rousseau (Pays Mosan, 1930), p. 45-47; De Moreau (Église Belgique, 1948), Deel 1, p. 202
606. Boeren (Frankische tijd, 1967), p. 5
607. Verbesselt (Parochiewezen Brabant, 1950-1993), Deel 1, p. 64
608. Munsters (Verkenning, 1968), Deel II, p. 453

609. Kritzraedt vert. Janssen (Annales Gangeltenses, 2005), II, p. 67, 79
610. Boeren (Frankische tijd, 1967), p. 5
611. "fundus regius, Königsgut", Kritzraedt vert. Janssen (Annales Gangeltenses, 2005), II, p. 61
612. Munsters (Verkenning, 1968), Deel II, p. 454
613. "Ces paroisses rurales anhistoriques sont les plus nombreuses et quand on sait que leur origine est simplement due à l'initiative du plus grand propriétaire du lieu, on constate que l'on est dans la logique des choses.", Aubrun (Paroisse, 1986), p. 42
614. Alberts (Beide Limburgen, 1972), Deel I, p. 27-28
615. Rousseau (Pays Mosan, 1930), p. 221-245 incl. kaart
616. Kritzraedt vert. Janssen (Annales Gangeltenses, 2005), II, p. 63
617. "Ils sont les successeurs des Apôtres; à ce titre ils ont reçu du Christ le gouvernement de l'Église, c'est-à-dire de son royaume", Helvétius en Matz (Église, 2008), p. 83
618. Jean Paquay, Jurisdiction, droits et prérogatives des Archidiaques de l'église de Liège, p. 6
619. R.R. Post, Kerkgeschiedenis van Nederland in de Middeleeuwen, Deel I, p. IX
620. Munsters (Verkenning, 1968), Deel II, p. 451
621. Habets (Bisdom Roermond, 1875), Deel I, p. 95
622. Habets (Bisdom Roermond, 1875), Deel I, p. 140
623. MGH Capit., I, nr. 122, p. 241
624. MGH Capit., I, nr. 123, p. 242
625. De Moreau (Église Belgique, 1948), Deel I, p. 202
626. MGH Capit., I, nr. 124, p. 244
627. MGH Capit. episcs. I, p. 3-42
628. "Ut unusquisque sacerdos ecclesiam suam cum omni diligentia aedificet et reliquis sanctorum cum summo studio vigilarum noctis et divinis officiis conservet", MGH Capit. episcs. I, p. 3-42; Herrmann-Mascard (Reliques, 1975), p. 163; vergelijk MGH Capit., I, nr. 36, p. 106
629. Einhard, Vita Karoli Magni imperatoris, MGH SS 2 p. 426, par 33
630. Herrmann-Mascard (Reliques, 1975), p. 180
631. MGH Capit. episcs. I, p. 43-49
632. Rousseau (Pays Mosan, 1930), p. 65
633. Rousseau (Pays Mosan, 1930), p. 65, noot 3
634. Rousseau (Pays Mosan, 1930), p. 134, noot 1
635. Boeren (Frankische tijd, 1967), p. 4
636. Smeets (Sint-Salvius, 1984), p. 30
637. Mersch en Neskens (Kloosternederzettingen, 2012), p. 37
638. "Actum publice in loco Bétrinum coram testibus... Edilhardus... subscripserunt", MGH, SS 23, p. 56
639. "Signum Adelhardi"
640. "commendarunt eas abbatissae cuiusdam monasterii, quod vulgo Valencina vocatur", Werner (Lütticher Raum, 1980), p. 175
641. Mériaux (Gallia irradiata, 2006), p. 335; Werner (Lütticher Raum, 1980), p. 175, noot 4
642. Paroisse Saint-Saulve (Cortège Historique, 1902), p. 42
643. Mériaux (Gallia irradiata, 2006), p. 137-140
644. Mériaux (Gallia irradiata, 2006), p. 335;
645. Paroisse Saint-Saulve (Cortège Historique, 1902), p. 42; Paroisse Saint-Saulve (Fêtes solennelles, 1902), martyrs, p. 24-25
646. The Maaseik embroideries, Von Zabern, Stiegemann, Kunst und Kultur der Karolingerzeit, p. 462-463
647. Kritzraedt vert. Janssen (Annales Gangeltenses, 2005), II, p. 134/135
648. Werner (Lütticher Raum, 1980), p. 181
649. "ambae secundum normam sanctae regulae et ecclesiastica instituta abbatissae ordinatae atque consecratae sunt a beatis Willibrordo atque Bonifacio", Werner (Lütticher Raum, 1980), p. 178
650. Werner (Lütticher Raum, 1980), p. 176, noot 6
651. De Moreau (Église Belgique, 1948), Deel I, p. 240; Hendrix (Aschlokwestie, 1998); Werner (Lütticher Raum, 1980), p. 176, noot 11; D'Haenens (Invasions Normandes, 1967), p. 312-315; De Moreau (Église Belgique, 1948), Deel I, p. 240, noot 2
652. Rousseau (Pays Mosan, 1930), p. 237
653. Stoepker (Limburg, 1988), kol. 207
654. Anglo-Saxon Church, p. 68; Mathias Werner, Der Lütticher Raum in frühKarolingischer Zeit, p. 176
655. Habets (Bisdom Roermond, 1927), Deel I, p. 314
656. Smeets (Bouwgeschiedenis Salviuskerk, 1984), p. 126
657. F.Th.W. Smeets en P.B.N. van Luyn, Kerstening van het "Land Van Zwentibold", p. 15
658. F.Th. W. Smeets en P.B.N. van Luyn, Kerstening van het "Land Van Zwentibold", p. 15
659. Van Luyn, Vragen rondom Limbricht, p. 57
660. "...les églises paroissiales se mettent sous la protection de saints dont on peut se procurer les reliques et lire la vie, parfois légendaire, précisément", Aubrun (Paroisse, 1986), p. 16
661. Helvétius (Abbeyes, 1994), p. 282
662. Mériaux (Gallia irradiata, 2006), p. 265, 335; De Moreau (Église Belgique, 1948), Deel I, p. 155, noot 1
663. "Sigebert de Gembloux les place dans sa Chronique sur le même plan que les événements historiques les plus marquants: prise de pouvoir par Pepin le Bref, sacre de Charlemagne, victoire sur les Saxons, par exemple", Herrmann-Mascard (Reliques, 1975), p. 58
664. De oudste kerk in Geleen, die vermoedelijk stamt uit de 9e eeuw, is gewijd aan Marcellinus en Petrus
665. "Monasterium sanctimonialium Eike vocabulo sinum super Mosam fluvium est, in quo quaedam Deo sacrata nomine Saliga toto corpore, excepto dextro brachio, diro paralysis morbo dissoluta iacebat. Huic per quietem quidam ex vicinis suis aditisse ac tali sermone compellasse visus est, ut diceret: „Quid agis?“ Cui cum illa non aliud quam se in lecto suo quiescere respondisset: „Audistine“, inquit, „aliquid de sanctis qui in Traiecto ad Sanctum Servacium venerunt?“ Cui cum nihil de his se audisse respondisset: „Surge“, ait, „velociter atque illuc properanter venire contende! nam ibi es omnium membrorum tuorum receptura sanitatem“. Sed cum expergefata nihil de his facere curasset, iterum sequenti nocte ab eodem simili modo est ammonita, ut Traiectum pergeret. Illa tamen ut prius, sprete monentis voce, quo iubebatur distulit proficisci. Tertia vero nocte vidit eundem sibi adstare et cum quadam severitate, cur monita sua contempsisset, interrogare baculoque, quem tunc manu tenere videbatur, latus eius percutere atque, ut Traiectum velociter pergeret, imperare. Nec illa iam

ansa trinae visionis auctoritati resistere, accitis ad se propinquis et amicis, Traiectum, ut sibi iassum erat, deducitur et in basilica beati Servacii iuxta sacros martyrum cineres collocatur. Cumque ibi promissae sanitatis praestolatur in eventum, quinto demum die postquam illuc venerat cum magna omnium admiratione perfectam totius corporis sui meruit recipere sanitatem". MGH, SS 15,1, p. 262 ; Engelse versies: Wendell (Marcellinus and Peter, 1920) en Dutton (Charlemagne's courtier, 1998), p. 69-130

666. Engelse Vertalingen: The life of Bonifaci (Willibald) resp. The life of Willibrord (Alcuin)
667. H.H. Roth, Stift, Pfarre und Kirche zum Heil. Severinus in Köln, p. 87 en 184
668. Wilhelm Schmid-Beibtreu, Das Stift St. Severin in Köln, p. 125 en 317 vermeldt 1298; De handgeschreven "Sammlung Roth" in Historisches Archiv des Erzbistums Köln vermeldt de stichting van Stifting op 3 januari 1298
669. H.H. Roth, Stift, Pfarre und Kirche zum Heil. Severinus in Köln, p. 87
670. H.H. Roth, Stift, Pfarre und Kirche zum Heil. Severinus in Köln, p. 87, voetnoot 2
671. "Memoria friderici de Limburg decani et fundator(is) vicariae Ste Salvii", F.Th.W. Smeets, De oorkonden van "Fredericus de Limborch", p. 58; Stichting Oude Salviuskerk, St.-Salvius, Valenciennes-Aldeneik-Limbricht-Keulen, Expositiebrochure
672. "Peter von Reynbach, Vikar und Rektor des Altars S. Salvii in der Kirche S. Severin, giebt dem Lederreider (Pelliparius) Reinard v. Wachendorf und dessen Frau Christina die zu seinem Altar gehörige Hälfte eines Gadem's "inter cubacula pannidarum contigue Ample

platee in opposito Marguanzgasse versus monetam" um 6 Mk. Jährlich in Erbpacht", Das Pfarrarchive von S. Severin in: Historischer Verein für den Niederrhein, Heft 71 (1901) p. 93

673. "Salvi confessoris", Hess (Urkunden Severin, , p. 204
674. ("Herm. V. Eylssich und Herbrecht Mummersloch, Schöffen zu Köln, vidimiren zwei von Kirstgen Karlynck, Rektor des Altars S. Salvii, in der Kirche S. Severin vorgezeigte Urkunden von 1354 Oktober 29", Das Pfarrarchive von S. Severin in: Historischer Verein für den Niederrhein, Heft 71 (1901) p. 106; Hess (Urkunden Severin) , p. 245
675. "Niclaus v. Lindlair, Vikar des S. Salvius-Altars in der Stifftkirche S. Severin, bestimmt eine Jahrrente von 1% Thaler gemüss Giessenkirchener Schöffenbrief zu einer Kerzenstiftung und einer Memorie.", Das Pfarrarchive von S. Severin in: Historischer Verein für den Niederrhein, Heft 71 (1901) p. 114
676. "Petr. A Fossa und Bernhard Colimus, Dr. Jur., Schöffen des Kölner Hochgerichts, bezeugen Verkauf einer Rente von 5 Gld., ablösbar mit 111 Gld. 1 Ort 1 Schill. 11 Pfg., am Domkapittel durch Eheleute Paul Brill und Aileit Coesfeldt an Nic Lindlair, Vikar des S. Salvius-Altars in der Stifftkirche S. Severin", Das Pfarrarchive von S. Severin in: Historischer Verein für den Niederrhein, Heft 71 (1901) p. 116
677. Hess (Urkunden Severin), p. 317
678. Janssen (Limbricht, 2000), p. 427
679. Smeets (Sint-Salvius, 1984), p. 20; Margry en Caspers (Bedevaartplaatsen), p. 427; Janssen (Limbricht, 2000), p. 427; Origineel in sacristie van nieuwe Sint-Salviuskerk

GEBRUIKTE AFKORTINGEN

AB: Analecta Bollandiana (Tijdschrift van de bollandisten)

AASS: Acta Sanctorum

BHL: Bibliotheca Hagiografica Latina

BnF: Bibliothèque nationale de France

f. / fol.: Folio, bladzijde

MGH: Monumenta Germaniae Historica

MGH Capit.: Monumenta Germaniae Historica Capitularia Regum Francorum

MGH Capit. episc.: Monumenta Germaniae Historica Capitularia episcoporum

MGH Conc.: Monumenta Germaniae Historica Concilia

MGH DD: Monumenta Germaniae Historica Diplomata (oorkonden)

MGH SS: Monumenta Germaniae Historica Scriptores

MGH SS rer. Germ: Monumenta Germaniae Historica Scriptores rerum Merovingicarum

MSC: Missionarii Sacratissimi Cordis Iesu, Missionarissen van het Heilig Hart

OSB: Ordo Sancti Benedicti, Benedictijnen

OFM: Ordo Fratrum Minorum (minderbroeders, franciscanen)

p.: pagina('s)

BIJLAGE: TRANSLATIO ET MIRACULA SANCTORUM MARCELLINI ET PETRI AUCTORE EINHARDO

Paragrafen 8-11 van Boek IV uit *Translatio et miracula sanctorum Marcellini et Petri auctore Einhardo* Nummeringen (*) en accentueringen in het citaat zijn door mij toegevoegd; zie voor Engelse vertalingen: Wendell (*Marcellinus and Peter, 1920*), p. 40/52; Dutton (*Complete Einhard, 1998*), p. 69-130

“8. Haec de miraculis beatorum martyrum quae in palatio gesta sunt in praesenti opere commemo rasse sufficiat. Nunc ad eas virtutes veniendum est quae in his locis factae sunt, ad quae, religiosis viris petentibus ac me largiente, venerandae eorundem martyrum reliquiae venerunt et in quibus haecum cum magna reverentia coluntur. Quas primus omnium **Georgius presbiter et rector monasterii Sancti Salvii martyris, quod in pago Fanomartense in vico Valentianas appellato in ripa Scaldis fluvii situm est, me dante, suscepit et per quendam diaconum ad memoratum monasterium de Aquense palatio destinavit. [...]**

9. Hoc a modo sacrae martyrum reliquiae ex huius occasione miraculi a populis illarum regionum receptae et **ad basilicam sancti Salvii, quo eas memoratus Georgius miserat, Domino ducente perlatae sunt. Hoc signum ipsius Georgii relatione constat mihi esse compertum. De caeteris autem quae nunc dicenda sunt ab eo libellum accepi, cuius ordo vel series hunc modum habere cognoscitur.**

10. Anno quarto decimo Christo propitio imperii Hludewici augusti, cum ad corroborandam christiani populi fidem, sicut initio nascentis ecclesiae, signa et prodigia in ipso regis palatio per merita sanctorum suorum Dominus dignaretur ostendere, petiit et obtinuit Georgius presbyter Aquisgrani palatio ab **Einhardo abbate** reliquias beatorum Christi martyrum Marcellini et Petri, quorum corpora ipse de Roma per homines suos allata nuper acceperat easque in capsam, quam auro et gemmis decenter ornaverat, reconditas per diaconum suum nomine Theothardum **ad basilicam sancti Salvii martyris, quam ipse tunc temporis per beneficium regis tenebat, dirigere curavit. Qui diaconus cum ad villam regiam quae Wasidium vocatur venisset, occurrit ei homo gibberosus et ex dentium dolore ita vexatus atque confectus, ut iam per dies quindecim nullum alium victum quam solam aquam posset adsumere. Qui cum, ortante diacono, coram reliquiis quas ille ferebat se ad orandum prostrasset et dominum Christum, ut sui miseretur, devote ac**

suppliciter invocasset, per intercessionem sanctorum Marcellini et Petri, cuncta corporis incommoditate depulsa, sanus ab oratione surrexit. Factum est hoc miraculum 13. Kalendas Iulii. - Quod a me superius plenius est enarratum, quia ego illud iuxta relationem memorati Georgii conscribere curavi. -

•1 **Diaconus autem cum reliquiis tertia die Valentianas veniens, cum eas in basilicam sancti Salvii, sicut ei fuerat imperatum, reverenter et honorifice inferret, quidam iuvenis de villa regis quae Listina vocatur Dominicus nomine, qui eo morbo quem Greci spasmodum appellant iam per annum integrum sic vexabatur, ut manus eius dextera penitus contineri non posset, sed agitatione continua, quasi qui molam verteret, moveretur in gyrum, statim in ipso introitu per merita beatorum martyrum coram omni populo ita curatus est, ut post haec nullum illius horrendae agitationis pateretur incommodum.**

•2 **Exin die quarta, in festivitate videlicet beati Iohannis baptistae, anus quaedam nomine Gerrada, quae se annum unum caeca fuisse testata est, dum missarum solemniam celebrantur, invocatis beatis martyribus, lumen, quod ex fide petierat, cunctis qui aderant videntibus, per illorum merita recepit.**

•3 **Similiter in festivitate sancti Salvii, quae evenit 6. Kalendas Iulii, quidam homo surdus et mutus inter solemniam missarum per suffragia martyrum et auditum et loquellam recipere meruit.**

•4 **Eadem die anus quaedam de pago Laudunense Hrodelthrudis nomine, quae per tres annos lumen caeli non vidit, in eadem celebratione missarum visum recepit.**

•5 **5. Kalendas Iulii puer quidam annorum circiter septem Donitianus nomine, qui fuit caecus a nativitate, dum divinum celebratur officium, per merita beatorum martyrum inluminatus est.**

•6 **In vigilia vero beatorum apostolorum Petri et Pauli, id est 3. Kalendas Iulii, puella quaedam parva nomine Theotbalda, habens aetatis annos, ut putabatur, novem, quae tribus annis nihil viderat, tempore salutaris officii in media populi multitudine constituta, martyrum suffragantibus meri-**

tis, lumen amissum ex divina miseratione recepit.

•7 Eadem die quidam homo nomine Dado de villa Ponticuli vocata, qui annos sex curvus erat et ad caelum se erigere non poterat, ideoque brevibus anticulis sustentandi se gratia sub ascellis positus cernuus incedebat, is eadem hora eodemque in loco per misericordiam Dei u et per merita beatorum martyrum erectus ac sanus effectus est.

•8 Die 4. Nonarum Iuliarum quaedam vidua nomine Adalrada, quae annis quattuor oculorum lumine privata nihil videbat, audita virtutum fama, spem visus recipiendi non vana fide concepit; arreptoque baculo, sola sine ductore **ad Valentianas** ire contendit. Cumque vico adpropinquare coepisset, visum est ei, quod velut unum solis radium oculo dextro conspiceret; ac proinde divinam clementiam puro corde deprecata est, ut per intercessionem sanctorum suorum **ecclesiam beati Salvii** se videre permetteret; statimque exaudita est et quod optaverat, Domino miserante, sine mora est consecuta.

•9 Ipsa quoque die altera quaedam femina de pago Noviomense nomine Hruoitla, quinquennio caeca, **inter missarum solemnia** lumen quod amiserat, Christo domino per merita sanctorum suorum donante, recepit.

•10 In octavis apostolorum, id est pridie Nonas Iulii, quidam homo Gunthardus nomine de eodem pago, velut paralyti percussus, **ad basilicam beati Salvii** a suis adductus est. Qui, ut dicebant, iam unum annum habebat in eadem infirmitate, et tam vehementer in sinistra parte corporis sui debilitatus est, ut nec manum ad os ducere nec se vel lavare vei calciare valeret. Hic per misericordiam Dei meritaque sanctorum **tempore matutinalis officii in ipsa solemnitate** sanus effectus est.

•11 Similiter et alius homo nomine Hildebonus veniens de monasterio quod Ad-duos-Gemellos appellatur, cum ab infantia caecus esset ac lumen caeli in tota a vita sua non vidisset, **in celebratione missarum eadem die in eadem basilica** per eosdem sanctos, eodem Domino miserante atque auxiliante, visum recepit et omnia quae prius non vidit clare videre meruit.

•12 Die vero Nonarum Iuliarum puella quaedam parvula nomine Reginlindis, quae non amplius quam septennis esse videbatur, cum tribus annis oculorum suorum lumine caruisset et inter caeteros **in basilica ad divinum officium** audiendum constitisset, intervenientibus sanctorum meritis, coram omni multitudine inluminata est.

•13 4. Idus Iulii caeca quaedam nomine Alagia, quae duobus fere annis visu carebat, **inter sacra missarum solemnia**, suffragantibus sibi sanctorum precibus, a domino Ihesu Christo inluminata est.

•14 Eadem die caecus quidam valde senex de villa Gauliacas Ermenwardus vocabulo, qui annis quattuordecim nihil videre potuit, **ad vespertinum officium ecclesiam ingressus**, beatos martyres invocavit ac statim, caecitate depulsa, diu desideratam lucem, Domino adjuvante, recepit.

•15 7. Kalendas Augusti puella quaedam, quae ab inundo spiritu vexabatur, **in basilicam adducta, dum sacrae oblationis officium celebratur**, per virtutem Christi et merita beatorum martyrum, fugato daemone, integerrimam mentis et corporis meruit recipere sanitatem.

11. Haec sunt miracula atque virtutes, quas dominus noster Ihesus Christus per merita sanctorum martyrum suorum Marcellini et Petri in vico **Valentianas** ad salutem humani generis operari dignatus est; quae memoratus Georgius presbyter brevi libello collecta nobis mittere curavit et nos huic operi nostro censuimus inserenda. Hic est Georgius Veneticus, qui de patria sua ad imperatorem venit et in Aquense palatio organum, quod Graece hydraulica vocatur, mirifica arte composuit. Alter libellus mihi oblatus est de monasterio Sancti Bavonis, quod situm est iuxta Scaldim in loco Ganda vocato, ubi idem annis Legioe flumini coniungitur, a fratribus ibidem Deo servientibus, quorum rogatu reliquias memoratorum Christi martyrum ad idem monasterium misi; in quo haec per ordinem digesta reperta sunt."

BIBLIOGRAFIE

De in dit artikel (verkort) aangehaalde referenties zijn (voluit) de volgende:

- Jean **Abraham**, Pierre Chapron (†), Michel Descamps (†), Jean-Pierre Dehaine, Bernadette Dupont-Carpentier, Dominique Élien, Serge Gavériaux, Philippe Lebrun, Franç (historici, merendeels uit Saint-Saulve) *Saint-Saulve a son histoire*, gemeentelijke uitgave 2004. NB Met deze titel wordt bedoeld de gemeente Saint-Saulve
- W.J. **Alberts**, *Geschiedenis van de beide Limburgen*, 2 delen, 1972 [Jaspers was bijzonder hoogleraar regionale en interregionale geschiedenis te Utrecht]
- W.J. **Alberts**, *Overzicht van de geschiedenis van de Nederrijnse territoria tussen Maas en Rijn ± 900-1288*, 1979
- Michel **Aubrun**, *La Paroisse en France, des origines au XVe siècle*, 1986
- Hermann **Bader**, *Alle Heiligen und Seligen der Röm.-Kath. Kirche*, 1950
- **Bautz-Bautz**, *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, Bänder VIII, 1994; XVI 1999
- P.M. **le Blanc**, *De Gewelfschilderingen in de Sint-Salviuskerk te Limbricht: een kunsthistorische plaatsbepaling* in: Lemborgh, Het Kasteel en zijn Sint-Salviuskerk te Limbricht, 1984, p. 247-254
- Paul **Bertrand**, *Études d'hagiographie hainuyère, L'exemple du « cycle de Maubeuge » : un état de la question*, *Le Moyen Age*, 2001/3, tome CVII, p. 537-546
- Dr. P.C. **Boeren**, *Frankische tijd en vroege middeleeuwen*, in: E.C.M.A. Batta e.a. ed., *Limburg's Verleden*, 1967, Deel II, p. 1-26, Uitgave van LGOG
- Jaques **Boussard**, *De Karolingische beschaving*, 1968
- Edina **Bozoky**, *La politique des reliques de Constantin à Saint Louis, Protection collective et légitimation du pouvoir*, 2006 [Edina Bozoky is verbonden aan de Universiteit van Poitiers en is gespecialiseerd in middeleeuwse religieuze geschiedenis]
- Edina **Bozoky**, *La légende de saint Coloman de Melk, pèlerin martyr*, in: *Le Moyen Âge miraculeux*, 2010, p. 62-80 [Dit boek is een verzamelde heruitgave van tussen 1974 en 2009 uitgebrachte artikelen]
- Edina **Bozoky**, *La Lumière des reliques*, in: *Le Moyen Âge miraculeux*, 2010, p. 97-110
- Edina **Bozoky**, *Voyage de reliques et démonstration du pouvoir aux temps féodaux*, in: *Le Moyen Âge miraculeux*, p. 124-132
- Edina **Bozoky**, *La politique des reliques des premiers comtes de Flandre; fin du IXe - fin du XIe siècle*, in: Edina Bozoky, *Le Moyen Âge miraculeux*, 2010, p. 133-149 en in: Edina Bozoky, *Les reliques, Objets, cultes, symboles*, p. 271-292
- Johannes **Bronsted**, *Zo leefden de Vikingen ten tijde van de invasies tussen 800 en 1100*, 2e druk, 1961 (Oorspronkelijke titel: *Vikingerne*, 1960)
- Mildred **Budny**, *Insular, Anglo-Saxon and Early Anglo-Norman Manuscript Art at Corpus Christi College*, 2 vols (1997) [Mildred Budny is Director at Research Group on Manuscript Evidence, Princeton, New Jersey, USA]
- Heinrich **Bütner**, *Mission und Kirchenorganisation des Frankenreiches bis zum Tode Karls des Grossen*, in: *Karl der Große, Lebenswerk und Nachleben*, ed. H. Beumann, Band I, 1965, p. 454-487
- Pieter **Byttebier**, *Performativiteit en symbolisch gedrag in de creatie van episcopale identiteit en het scheppen van nieuwe discours van autoriteit bij Gerard van Kamerijk (1012-1051)*, 2012
- Abbé **Capelles**, *Fêtes religieuses à Saint-Saulve, qui doivent se célébrer, à l'occasion de la Consecration de l'église, le 16 juillet 1865*, 1865
- Émile **Carlier**, *Études Historiques*, 1904, heruitgave van Saint Saulve & Charlemagne uit 1876
- James P. **Carley**, David Townsend, *The Chronicle of Glastonbury Abbey, an Edition, Translation and Study of John Glastonbury's Chronica sive Antiquitates Glastoniensis Ecclesie*, 1985
- J.F. Eusèbe **Castaigne**, *Notice sur la Cathédrale d'Angoulême*, 1834 [Castaigne was bibliothécaire van de stad Angoulême]
- **Club Archéo** de Saint-Saulve, *L'image de Saint Saulve en Europe, France, Belgique, Pays-Bas, Allemagne*, fototentoonstelling 1994
- Krista **Codea**, *Intervenienten und Petenten vornehmlich für lothringische Empfänger in den Diplomen der liudolfingischen Herrscher (919-1024)*, 2008 [Krista Codea promoveerde op dit onderzoek]
- M. **Coens**, *Recueil d'études bollandiennes*, 1963

- M. Coens, *La Passion de saint Saurve*, martyre a Valenciennes (kritisch commentaar op de Passio Sancti Salvii, Episcopi et Martyris uit de 8e eeuw, bijgevoegd; feitelijk een heruitgave van Vita sancti Salvii in: Acta Sanctorum, 1867), in Analecta Bollandiana, Tome 87, 1969, p. 133-187
- Jean-Pierre Dehaine, *L'ancienne église St-Martin et la nouvelle église Saint Martin, Saint Saulve et Saint Albert* (Bibliothèque municipale Saint-Saulve), zonder datum
- Jean-Pierre Dehaine, *Saint Saulve au fil de Siècles, Le pied au trou*, 1993
- Nicolaus Derstoff, *Die Verehrung Lorscher Heiliger einst und jetzt*, in: Beiträge zur Geschichte des Klosters Lorsch, 2e druk, 1980, p. 115-122 [Nicolaus Derstoff was pastoor (Pfarrer) in Michelstadt]]
- Alain Dierkens, *Un aspect de la christianisation de la Gaule du Nord à l'époque mérovingienne : la « Vita Haristocratieini » e les découvertes archéologiques d'Anthée et de Franchimont*, in : Francie VIII (1980), p. 613-626 [Alain Dierkens is professor aan de Vrije Universiteit te Brussel, ULB]
- J. Dhondt, *Les origines de la Flandre et de l'Artois*, 1944 [J. Dhondt was archivaris van de Koninklijke Bibliotheek van België]
- Drs. E.M. Dolné, *De architectuur-historische plaatsbepaling van het kasteel "Lemborgh" te Limbricht*, in: Lemborgh, Het Kasteel en zijn Sint-Salviuskerk te Limbricht, 1984, p. 157-183
- Drs. E.M. Dolné, *Het kasteel Lemborgh te Limbricht*, in: De woonstede door de eeuwen heen; Maisons d'hier et d'aujourd'hui, nr. 70, 1986
- P. Doppler, *Bijdrage tot de geschiedenis der kerk van Limbricht*, in: De Maasgouw 1929, p. 8-9
- Paul Edward Dutton, *Charlemagne's courtier: The complete Einhard*, 1998 (Paul Dutton is professor geschiedenis aan de Simon Fraser University in Canada)
- Richard Eales and Richard Sharpe, *Canterbury and the Norman Conquest: Churches, Saints, and Scholars, 1066-1109*, 1995
- Einhard, *Annales Regni Francorum*, 741-829, MGH SS rer. Germ. 6 p. 1,
- Einhard, *Translatio et miracula sanctorum Marcellini et Petri auctore Einhardo*, MGH SS 15,1 p. 238
- Einhard, *Vita Karoli Magni imperatoris*, MGH SS 2 p. 426; Nederlandse versie door P. de Rynck, *Het leven van Karel de Grote* (1999); Duitse versie: E.S. Firchow *Das Leben Karls des Großen* (Reclam serie)
- L. van der Essen, *Geschiedenis der Middeleeuwen (476-1266)*, 1919
- Eugen Ewig, *Descriptio Francia*, in: Karl der Große, Lebenswerk und Nachleben, ed. H. Beumann, Band I, 1965, p. 143-177
- David Farmer, *Oxford Dictionary of Saints*, 1978 [David Farmer is Reader aan de Universiteit van Reading]
- Albrecht Graf Fick von Finckenstein, *Fest- und Feiertage im Frankenreich der Karolinger*, in: Beiträge zur Geschichte des Regnum Francorum, Referate beim Wissenschaftlichen Colloquium zum 75. Geburtstag von Eugen Ewig am 28. Mai 1988 (ed. Rudolf Schieffer), 1990
- Evelyn Scherabon Firchow, *Einhard Vita Karoli Magni, Das Leben Karls des Großen* (Reclam Serie), 1996
- Richard Fletcher, *The conversion of Europe: from paganism to Christianity 371-1386 AD*, 1997 [Richard Fletcher was professor middeleeuwse geschiedenis aan de University of York]
- Folcuinus, *Gesta abbatum Lobiensium*, MGH, SS 4, p. 52-74
- Henricus Fros, *Bibliotheca Hagiographica Latina, Antiquae et Mediae Aetatis*, Novum supplementum, 1986
- Abbot Gasquet and Edmund Bishop, *The Bosworth Psalter, an account of a manuscript formerly belonging to O. Turville-Petre Esq. of Bosworth Hall now addit. MS. 37517 at the British Museum*, 1908
- Adolf Gauert, *Zum Itinerar Karls des Großen*, in: Karl der Großen, Lebenswerk und Nachleben, ed. H. Beumann, Band I, 1965, p. 307-321
- Claude Gauvard, *La France au Moyen Âge, du Ve au XVIe siècle*, 1996 [Claude Gauvard is professor middeleeuwse geschiedenis aan de Parijse Sorbonne Universiteit]
- Philippe Georgius, *Les Reliques des Saints, Publications récentes et perspectives nouvelles*, 2002 [Philippe Georgius is schatbewaarder van de kathedraal in Luik]
- John. S. Glaser, *De oudste nederzetting te Limbricht; een hypothese*, in Historisch Jaarboek van het Land van Zwentibold 1990, 139-150
- M. le Glay, *Cameracum Christianum ou Histoire ecclésiastique du diocèse de Cambrai*, 1849

- Hans-Werner **Goetz**, Europa im frühen Mittelalter 500-1050, Handbuch der Geschichte Europas, Band 2, 2003 [Hans-Werner Goetz is professor middeleeuwse geschiedenis aan het Historischen Seminar van de Universiteit Hamburg]
- Jacques de **Guise**, *Histoire de Hainaut*, 1830
- Jos **Habets**, *Geschiedenis van het tegenwoordige bisdom Roermond en van de bisdommen die het in deze gewesten zijn voorafgegaan*, Deel 1, 1875 [Jos Habets was kapelaan te Bergh-Terblijt]
- Rolf **Hackeng**, *Het middeleeuwse grondbezit van het Sint-Servaaskapittel te Maastricht in de regio Maas-Rijn*, 2006 [Rolf Hackeng promoveerde op deze studie aan de Universiteit van Amsterdam]
- Albert **D'Haenens**, *Les invasions Normandes en Belgique au IXe siècle. Le phénomène et sa répercussion dans l'historiographie médiévale*, 1967 [Albert D'Haenens was professor geschiedenis Universiteit te Leuven]
- Dieter **Hägermann**, *Karl der Grosse; Herrscher des Abendlandes*, 4e druk, 2010 [Dieter Hägermann is professor middeleeuwse geschiedenis aan de Universiteit van Bremen]
- H. **Halbertsma**, *St. Willibrord en het Bisdom Tongeren*, De Maasgouw, 1986, p. 125-138
- **Hariulf**, *Chronique de l'abbaye de saint Riquier*; <http://remacle.org/bloodwolf/historiens/hariulf/chronique4.htm>
- Martina **Hartmann**, *Aufbruch ins Mittelalter; Die Zeit der Merovinger*, 2e druk 2011 [Martina Hartmann is Professor aan de universiteit van Heidelberg]
- Wilfried **Hartmann** *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung. Band 1 Frühes und hohes Mittelalter 750-1250*, 1995
- Wilfried **Hartmann**, *Die Synoden der Karolingerzeit im Frankenreich und in Italien*, in *Konzieliengeschichte*, ed. Walter Brandmüller, 1989
- Albert **Hauck**, *Kirchengeschichte Deutschlands*, 6 delen, 1952,
- Dr. R. de la **Haye** en Dr. P. Hamans, *Bisdom langs de Maas, Geschiedenis van de kerk in Limburg*, 2010
- Philip van **Harveng**, *Passio Sancti Salvii Martyris*, [http://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/1100-1183,_Philippus_Harvengius_\(Ab_Harveng\),_Passio_Sancti_Salvii_Martyris,_MLT.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/1100-1183,_Philippus_Harvengius_(Ab_Harveng),_Passio_Sancti_Salvii_Martyris,_MLT.pdf)
- Martin **Heinzelmann**, *Translationsberichte und andere Quellen des Reliquienkultus*, 1979 [Martin Heinzelmann was verbonden aan het "Deutsches Historisches Institut Paris"]
- W.P.A.M. **Hendrix**, *De Aschlokwestie; ofwel de lokatie van het Noormannenkamp aan de Maas in de jaren 881 en 882*, in: *Historisch Jaarboek voor het Land van Zwentibold* 1998, p. 61-76
- Godefridus **Henschenius**, *Vita de SS. Salvio episcopo. et Superio ejus discipulo, martyribus prope Valencenas in Belgio; Vita Auctore coevo hactenus inedita, ex septem codicibus Mss, Acta Sanctorum, Junii, Tomus V (1709)*, p. 196-204
- Ingrid **Heidrich**, *Die kirchlichen Stiftungen der frühen Karolinger in der ausgehenden Karolingerzeit und unter Otto I*, in: *Beiträge zur Geschichte des Regnum Francorum. Referate beim Wissenschaftlichen Colloquium zum 75. Geburtstag von Eugen Ewig am 28. Mai 1988* (ed. Rudolf Schieffer), 1990
- Anne-Marie **Helvétius**, *Abbayes, évêques et laïques; une politique du pouvoir en Hainaut au Moyen Âge (VIIe-XIe siècle)*, 1994 [Anne-Marie Helvétius is professor middeleeuwse geschiedenis aan de universiteit van Parijs 8 (Vincennes-Saint-Denis); Met dit werk promoveerde zij in 1991 summa cum laude aan de Université Libre de Bruxelles en ontving zij de Prix d'Histoire 1992]
- Anne-Marie **Helvétius**, *Les inventions de reliques en Gaule du Nord (IXe-XIIIe siècle)*, in *Les reliques; Objets, cultes, symboles* (ed. Edina Bozoky et Anne-Marie Helvétius), 1999
- Anne-Marie **Helvétius** en Jean-Michel **Matz**, *Église et société au Moyen Âge; Ve-XVe siècle*, 2008 [Jean-Michel Matz is professor middeleeuwse geschiedenis aan de universiteit in Angers]
- Nicole **Herrmann-Mascard**, *Les reliques des Saints; Formation coutumière d'un droit*, 1975
- J. **Hess**, *Die Urkunden des Pfarrarchivs von St. Severin in Köln*
- N. **Huyghebaert**, *Une Translation de Reliques à Gand en 944, Le Sermo de Adventu Sanctorum Wandregisli, Ansberti et Vulframni in Blandinium*, 1978
- Jolanda **Janssen-Daniëls**, *Het oude vaandel van Schutterij Sint Salvius te Limbricht*, in: *Despientia, zin en waan, gewijd aan het afscheid van Paul le Blanc van KUN*, 1994
- A.M.P.P. **Janssen**, *Zwentibold, historie en fictie*, in: *Historisch Jaarboek voor het Land van Zwentibold*, 1997, p. 70-85
- A.M.P.P. **Janssen**, *Limbricht*, in: P.J. Margry en C.M.A. Caspers, *Bedevoortplaatsen in Nederland*, Deel 3, Limburg, 2000

- Dr. Ludo **Jongen**, *Heilig Utrecht*, Miniaturenreeks, deel 32 (Museum Catharijnenconvent), 2009
- A.E.L. **Jonkergouw**, *Sittard oudste verleden (4000v.C. tot 1400 n.C.)*, 1976
- Johann Hubert **Kessel**, *Geistliche Mittheilungen über die Heiligtümer der Stiftskirche zu Aachen*, 1874 [Johann, Hubert Kessel was doctor theologie en kanunnik aan de Stifstkerk]
- P. M. **Korhammer**, *The origin of the Bosworth Psalter*, in: *Anglo-Saxon England*, 1973, p.173-187 [Michael Korhammer is professor Engels aan de Universiteit München]
- Jacobus **Kritzaedt**, *Annales Gangelenses*, vertaald door A.P.M.M. **Janssen**, 2 delen, 2005
- C.H.**Lawrence**, *Kloosterleven in de Middeleeuwen, in West-Europa en de Lage Landen*, 2004 (oorspronkelijke titel: *Medieval Monasticon; Forms of religious life in Western Europe in the middle ages*, 3e ed., 2001) [C.H. Lawrence was professor middeleeuwse geschiedenis aan de University of London]
- J Wickham **Legg** and W H St John **Hope**, *Inventories of Christ Church Canterbury (Westminster, 1902). (British Library under the reference Cotton Manuscript Galba E IV)*
- Pierre **Leman**, *À la recherche des voies romaines dans le Nord-Pas-de-Calais*, 2010 [Pierre Leman was conservator Nord-Pas-de-Calais en professor aan Université d'Artois]
- Chanoine V. **Leroquais**, *Les Psautiers, Manuscrits latins des bibliothèques publiques de France*, 3 delen, 1940-1941
- Émile **Lesne**, *Histoire de la propriété ecclésiastique en France*, 6 delen, 1928-1943 [Émile Lesne was recteur des facultés catholiques de Lille]
- Rosalind, C. **Love**, *Three eleventh-century Anglo-Latin Saints' lives, Vita s. Birini et Miracula S. Kenelmi, Vita S. Rumwoldi* (Oxford Mediaeval Texts), 1996 [Rosalind Love is Senior Lecturer in Insular Latin, Cambridge University]
- P.B.N. van **Luyn**, *Vragen rondom Limbricht*, in: *Historisch Jaarboek van het land van Zwentibold*, 2006, p.53-74
- P.J. **Margry**, C.M.A. Caspers, *Bedevoertplaatsen in Nederland, Provincie Limburg* (p. 426-429)
- Florian **Mariage**, *Les portus de la vallée de l'Escant à l'époque carolingienne; Analyse archéologique et historique des sites de Valenciennes, Tournai, Ename, Gand et Anvers du 9e au 11e siècles*, E-thesis Université catholique de Louvain, *Faculté de philosophie et lettres, Département d'archéologie et d'histoire de l'art*, 2003
- Michael **McCormick**, *Charlemagne's survey of the Holy Land*, 2011 [Michael McCormick is professor middeleeuwse geschiedenis aan de Harvard University]
- Rosamund **McKitterick**, *Karl der Grosse*, 2008, Duitse vertaling door Susanne Fischer [Rosamund Mackitterick is professor middeleeuwse geschiedenis aan Cambridge University en lid van de prestigieuze Royal Historical Society]
- Rosamond **McKitterick**, *Carolingian uncial: a context for the Lothar Psalter*
- Brigitte **Meijns**, *Aken of Jeruzalem?: Het ontstaan en de hervorming van de kanonikale instellingen in Vlaanderen tot circa 1155*, 2000
- Charles **Mériaux**, *Gallia irradiata, Saints et sanctuaires dans la nord de la Gaule du haut Moyen Age*; Franz Steiner Verlag Stuttgart, 2006; serie *Beiträge zur Hagiographie* 4 [Charles Mériaux promoveerde met deze studie « brillamment » (summa cum laude) aan de Université de Lille III in 2002]
- G. **Mersch** en A. **Neskens**, *Drie kloosternederzettingen uit de 8e eeuw langs de Maas*, in: *Oost-West, Thuis-Best?, Het goddelijke en alledaagse Maasland in de 7e - 10e eeuw*, Tentoonstellingspublicatie Musea Maaseik, oktober 2012
- J.H. **Michon**, *Vie de Jean-Joseph-Pierre Guigou, évêque d'Angoulême*, précédée de la *Chronique des évêques d'Angoulême*, 1844 [Michon was abt]
- É. de **Moreau**, S.J., *Histoire de l'église en Belgique*, 5 delen met kaarten, 1945-1948 [É. de Moreau was lid van Koninklijke Commissie voor geschiedenis en de Koninklijke Academie in België]
- A. **Munsters**, *Het "Cathedraticum" in het oude Bisdom Luik*, De Maasgouw 1952 (66), p. 17-20; 33-36; 52-55 [A. Munsters was MSC]
- A.J. **Munsters**, *Verkenning van de middeleeuwse kerk in Limburg*, in: *Limburg's Verleden, Geschiedenis van Nederlands Limburg tot 1815*, uitgegeven door Limburgs Geschiedkundig- en Ouheidkundig Genootschap, 1968
- **Museum** Catharijnenconvent, *Christendom in Nederland*, 2006
- Alain **Nolibos**, *Arras; de Nemetacum à la Communauté urbaine*, 2003 [Alain Nolibos is onder meer président d'honneur de la Commission d'histoire et d'archéologie du Pas-de-Calais en lid van de Académie d'Artois]

- Ulrich **Nonn**, *Die Schlacht bei Poitiers 732; Probleme historischer Urteilsbindung*, in : Beitrage zur Geschichte des Regnum Francorum, Referate beim Wissenschaftlichen Colloquium zum 75. Geburtstag von Eugen Ewig am 28. Mai 1988
- Dirk **Otten**, *Terug naar de ware Lebulmus*, 2010
- Nicolas **Orchard**, *The Bosworth Psalter and the St Augustine's Missal*, in: Eales and Sharpe *Canterbury and the Norman Conquest: Churches, Saints, and Scholars, 1066-1109*, 1995
- Henri **D'Outreman**, *Histoire de la ville et comté Valenciennes*, 1639
- Titus **Panhuysen**, *Sleutelfiguren uit de vroegste geschiedenis van de Sint-Servaasabdij van Maastricht*, in Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap, Jaarboek 2011 (publications 147/2011), p. 9-62
- Jean **Paquay**, *Jurisdiction, droits et prérogatives des Archidiacons de l'église de Liège*, 1935
- **Paroisse de Saint-Saulve**, *Paroisse de Saint-Saulve, Cortège Historique et Religieux du XIe Centenaire de la translation des Reliques Saint Saulve et Saint Supère*, 6 juli 1902
- **Paroisse de Saint-Saulve**, *Fêtes solennelles du XIe centenaire de la translation des reliques des bienheureux Saulve et Supère, martyrs*, 6 juli 1902
- Bernard **Peltier**, *Abbayes et monastères d'Entre Sambre et Meuse*, 2011
- H. **Platelle**, *Survol de l'histoire de Saint Saulve*, 1971 (Extrait du Tome VII des Mémoires du Cercle Archéologique en Historique de Valenciennes) [H. Platelle was kanunnik en professor middeleeuwse geschiedenis aan de Facultés Catholiques in Lille]
- Henri **Platelle**, *Histoire de Valenciennes*, 1982
- R.R. **Post**, *Kerkgeschiedenis van Nederland in de Middeleeuwen*, Deel 1, 1957 [R.R. Post was professor (kerkelijke) geschiedenis der middeleeuwen te Nijmegen]
- Arnoldus **Rayssius**, *Hierogazophylacium Belgicum, Sive Thesaurus Sacrarum Relequiriarum Belgii*, 1628, p. 466-467
- Peter **Rex**, *William the Conqueror*, 2011
- Manfred van **Rey**, *Die Lütticher Gawe Condroz und Ardennen im Frühmittelalter, Untersuchungen zur Pfarorganisation*, 1977
- Lyndsey E. **Robertson**, *An analysis of the correspondence and hagiographical Works of Philip of Harvengt, Chapter: the Life of St Salvius*, (p. 158-183), 2007, University of St Andrews
- Hedwig **Röckelein**, *Nonverbale Kommunikationsformen und -medien beim Transfer von Heiligen im Frühmittelalter*, in: *Medien der Kommunikation im Mittelalter* (Karl-Heinz Spieß Hrsg.), 2003, p. 83-99 [Hedwig Röckelein is professor middeleeuwse geschiedenis aan de universiteit in Göttingen]
- H.H. **Roth**, *Stift, Pfarre und Kirche zum Heil. Severinus in Köln*, 1916
- Felix **Rousseau**, *La Meuse et le pays Mosan en Belgique; Leur importance historique avant le XIe siècle*, 1930 [Felix Rousseau was conservator aan de Archives du Royaume]
- Rebecca **Rushforth**, *Saints in English Kalendars before A.D. 1100*, 2008 [Rebecca Rushforth is Research Associate, Department of Anglo-Saxon, Norse, and Celtic, Universiteit Cambridge]
- F. von **Sales Doyé**, *Heilige und Selige der Römisch-Katholischen Kirche, deren Erkennungszeichen, Patronate unde lebensgeschichtliche Bemerkungen*, Band II, 1929
- Dr. Johannes **Saltzwedel**, *Karl der Grosse; Der mächtigste Kaiser des Mittelalter, Der Spiegel Geschichte*, nr. 6, 2012
- Heinrich **Schiffers**, *Der Reliquienschatz Karls des Großen und die Anfänge der Aachenfahrt*, 1951 [Heinrich Schiffers was Archivdirektor]
- Wilhelm **Schmid-Beibtreu**, *Das Stift St. Severin in Köln*, 1982
- M.J.H.A. **Schrijnemakers**, *Limbricht: oorspronkelijk Limborch*, in *Historisch Jaarboek van het land van Zwentibold*, 2003, p. 53-74
- Detlev **Schwennicke**, *Europäische Stammtafeln* (27 banden)
- F.Th.W. **Smeets**, *Limbricht en zijn Sint-Salviuskerk*, in: *Jaarboek 1959-1961 Bisschoppelijk College Sittard*, p. 138-159
- F.Th.W. **Smeets**, *'Buchte', 'Borne', en 'Bicht' in het land der Bichter*, in: *Born, een koninklijk domein met een boeiend verleden*, 1968
- F.Th.W. **Smeets**, *Genealogie van de Heren van de "Lemborgh"*, in: *Lemborgh, Het Kasteel en zijn Sint-Salviuskerk te Limbricht*, 1984, p. 61-114
- F.Th. W. **Smeets**, *Het levensverhaal van St. Salvius, patroon van de kerk van Limbricht*, 1983, in: *Maaslandse Sprokkelingen (Nova Series)*
- F.Th.W. **Smeets** en P.B.N. van **Luyn**, *Kerstening van het "Land Van Zwentibold"*, in: *Lemborgh, Het Kasteel en zijn Sint-Salviuskerk te Limbricht*, 1984, p. 7-15

- F.Th.W. **Smeets**, *Sint-Salvius*, in: Lemborgh, Het Kasteel en zijn Sint-Salviuskerk te Limbricht, 1984, p. 17-32
- F.Th.W. **Smeets**, *De oorkonden van "Fredericus de Limborch"*, in: Lemborgh, Het Kasteel en zijn Sint-Salviuskerk te Limbricht, 1984, p. 53-59
- F.Th.W. **Smeets**, *Bouwgeschiedenis en inrichting van de oude St. Salviuskerk*, in: Lemborgh, Het Kasteel en zijn Sint-Salviuskerk te Limbricht, 1984, p. 115-156
- J.E. **Stadler**, *Volständiges Heiligen Lexicon*, 1858, Band V, Q-Z
- Richard **Stanton**, *A Menology of England and Wales*, or, Brief memorials of the ancient British and English saints arranged according to the calendar, together with the martyrs of the 16th and 17th centuries, 1887 [Richard Stanton is priester van het oratorium te London, die in opdracht van de aartsbisschop en bisschoppen van Westminster onderzoek verrichtte]
- **Stichting Oude Salviuskerk**, *St.-Salvius, Valenciennes-Aldeneik-Limbricht-Keulen*, Expositiebrochure, 1995
- Christoph **Stiegemann** und Matthias **Wemhoff**, *Kunst und Kultur der Karolingerzeit*, Karl der Große und Papst Leo III in Paderborn, 1999
- H. **Stoepker**, *Limburg in de Middeleeuwen*, De Maasgouw, 107, 1988, kol. 205-227 (= Overdruk 334 van Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, ROB)
- Richard **Stone**, *Christ Church, Canterbury*, MS 159, 1507, (Lambeth Palace Library, London) ff. 110v-111r
- Prof. Dr.J.J.M. **Timmers**, *De kunst van het Maasland*, 1971
- M. **Trocoire**, *Les évêques d'Angoulême, recherches historiques depuis les origines jusqu'à nos jours*, 1912 [M. Tricoire was abt en erelid van de "société archéologique et historique de la Charente"]
- Gaby van **Tussenbroek**, *Een tiende-eeuwse bisschop als projectontwikkelaar*, Madoc, Tijdschrift over de Middeleeuwen, jaargang 10, nummer 1 (1969) p. 172-180
- Steven **Vanderputten**, *Itinerant Lordship, relic translations and social change in the eleventh- and twelfth-century Flanders*, 2010 [Steven Vanderputten is professor middeleeuwse geschiedenis aan de universiteit van Gent]
- J. **Verbesselt**, *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw*, 26 delen, 1950-1993
- M. **Vermunt**, *De zaalkerk in de noordepese kerkarchitectuur tussen 600-1300*, 1989 [Vermunt is stadsarcheoloog in Bergen op Zoom]
- D.J. de **Vries** e.a., *Sint-Salvius op de terpen*, Dronrijps Heerlijk Hoogtepunt, 2002
- Stephan **Waldhoff**, *Alcuins Gebetbuch für Karl den Großen; Seine Rekonstruktion und Seine Stellung in der frühmittelalterlichen Geschichte der libelli precum*, Band 89 in Serie Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen, 2003
- J.-L. **Wankenne** en H. **Berkans**, *La Geste des Abbes de Lobbes*, Cahiers de Thudinie, volume 2, Cercle de Recherches Archéologiques de Lobbes, 1993
- Barrett **Wendell**, *The history of the translation of the blessed martyres of Christ, Marcellinus and Peter*, 1920 [Barrett Wendell was professor Engels aan de Harvard University en maakte deze vertaling in 1920 op 82 jarige leeftijd].
- Karl Ferdinand **Werner**, *Bedeutende Adelsfamilien im Reich Karls des Grossen*, in: Wolfgang Braunfels, *Karl der Grosse, Lebenswerk und Nachleben*, Band 1, 1965-1968, p. 83-142
- Matthias **Werner**, *Der Lütticher Raum in früh Karolingischer Zeit*, 1980
- **Willibald**, *Vita Sancti Bonifatii Archiepiscopi Moguntini (=Mainz)*, MGH SS rer. Germ. 57, p. II; zie voor een Engelse vertaling Fordham University, the Jesuit University of New York
- Francis **Wormald**, M.A., *English Kalenders before A.D. 1100*, Vol.I, Texts, 1934 (Henry Bradshaw Society, founded in the year of Our Lord 1890 for the editing of Rare Liturgical Texts, Vol LXXII) [Francis Wormald is als M.A. assistant-keeper van manuscripten in het British Museum]
- Philipp von **Zabern**, *Kunst und Kultur der Karolingerzeit, Ausstellungs Katalog 'Karl der Große und Pabst Leo II in Paderborn'*, 2 delen, 1999
- P. A.M. **Zimmermann**, *Kalendarium Benedictinum, die Heiligen und Seligen des Benediktinerordens und seiner Zweige*, Erster Band, 1933; Dritter Band 1937

COLOFON

Titel: Sint-Salvius

Subtitel: van Saint-Saulve tot Limbricht

Auteur: F.J.C.M. (Frans) de Kok

Vormgeving: Henk Paijmans

ISBN/EAN: 978-94-90069-15-5

NUR-code: 693

Niets uit dit boek mag op enigerlei wijze worden gekopieerd of hergebruikt zonder voorafgaande en uitdrukkelijke toestemming van de auteur/uitgever.

Mr. F.J.C.M. (Frans) de Kok (1948) is na zijn prepensionering als bedrijfsjurist gepassioneerd geraakt door Sint-Salvius, de patroonheilige van het Oude Sint-Salviuskerkje in Limbricht. Eerder maakte Frans de Kok al studie

van de in Nederland unieke gewelfschilderingen (13e eeuw) in dit kerkje. Onderzoek naar de persoon en verering van Sint-Salvius was een welhaast natuurlijke vervolgstap. Frans de Kok heeft voor dit onderzoek samen met zijn echtgenote vele bibliotheken, abdijen en kerken bezocht; van de aartsbisschoppelijke bibliotheek in Paderborn tot het stadsarchief in Angoulême, van Canterbury Cathedral Archives tot de kloosterbibliotheek Admont in Oostenrijk. Ook hebben zij Picardië doorkruist. In Picardië ligt de plaats Saint-Saulve (agglomeratie Valenciennes), die naar hem is vernoemd. De ondertitel van dit boek is niet voor niets: van Saint-Saulve tot Limbricht. De resultaten van zijn (monniken) werk heeft Frans de Kok vastgelegd in dit boek. Hij brengt vele nieuwe feiten boven water.

Sint-Salvius blijkt al vroeg in de Karolingische periode door de hoogste aristocratie vereerd. Maar ook de machthebbers van de 10e en 11e eeuw maakten veelvuldig gebruik van de reliekverering van Sint-Salvius. Zelfs Willem de Veroveraar bracht relieken van Sint-Salvius naar Canterbury Cathedral. Sint-Salvius is een populaire heilige geweest. Dat blijkt uit het feit dat hij in ruim zestig plaatsen werd/wordt vereerd. Over hoe zijn verering in Limbricht terecht kon komen ontbreken directe bronnen, maar de wijze waarop met relieken werd omgegaan, zeker door de hoogste aristocratie, is duidelijk geworden. Bij de stichting van het Oude Sint-Salviuskerkje zijn de relieken van Sint-Salvius naar Limbricht gekomen.